

AVBILDANDE RESA

TILL

NORDKAP

av

ANDERS FREDRIK SKJÖLDEBRAND

Överste i H.M. Konungen av Sveriges tjänst och
Riddare av Svärdsorden.

AVBILDANDE RESA TILL NORDKAP

FÖRSTA DELEN

MÄNNISKAN i allmänhet, särskilt den civiliserade, hyser en stark längtan att lära känna länder fjärran från sin egen boning, men de talrika reseskildringar som i våra dagar översvämmat Europa förefaller avskräcka resenärer från att publicera sina egna.

Ändå är många i övrigt välbekanta länder ganska okända vad beträffar deras säregna landskap och måleriska karaktär, och det kan ur denna synvinkel vara intressant att lära känna regionen nära polen, där klimatets extrema växlingar skapar en storslagen kontrast mellan skönhet och fulhet, likväl som mellan rikedom och karghet hos naturen.

Nyfikenheten att beskåda och teckna dessa motiv, som ingen penna tidigare avbildat, har fått mig att korsa Lapplands oändliga ödemarker och att nå ända till Nordkap, den europeiska kontinentens nordligaste spets¹, vilket fått mig att önska delge andra konstälskare frukterna av mitt arbete. Mina studier i teckning har endast haft naturen själv som lärare, och inget annat syfte än betraktandet av dess imponerande väldighet och förtjusande detaljer. Jag kan därför inte förvänta mig att kännare i mina verk skall finna varken det hantverk eller den stil som utmärker konstnären, inte heller den magiska förmågan att reducera varje motiv till ideal skönhet, något som får konstnären att beundras oavsett motiv. Å andra sidan vågar jag ta åt mig äran av att ha skildrat verkligheten naturtroget, vilken jag i mina teckningar varit trogen så långt att jag utelämnat utsmyckningar som kunnat försköna bilderna. Jag har förfärdigat dem delvis på plats för att vara

¹ Nordkap ligger i själva verket på en ö, Magerö, men denna ö ligger så nära fastlandet att den kan sägas tillhöra kontinenten.

säkrare på att återge intrycket jag fick med egna ögon. Gravyrerna är naturtroget återgivna efter dessa teckningar.

Eftersom det till syvende och sist var nödvändigt med en beskrivning av landskapet som bakgrundsinformation till gravyrerna, blev jag tvungen att publicera en slags dagbok, en nedskriven reseberättelse, för att jag den dag jag kommit till ro ska kunna minnas både njutbara stunder och vedermödor från denna resa.

Det vore kanske apropå detta passande att visa en översigtskarta över det land jag rest genom [se plansch XVI, ö.a.]. Eftersom kusterna längs Bottniska viken är tämligen detaljerade i de vanliga kartorna över Sverige och Finland², nöjer jag mig med att i detta verk infoga en karta över Torne och Muonio älvars lopp, Altaälven, som mynnar i Norra ishavet, samt detta havs kuster, kort sagt över området mellan Torne älv och Nordkap.

Framgent tillåter jag mig emellanåt korta utvecklingar om allehanda saker, såsom jag iakttog dem: exempelvis hantverk, sedvänjor, klimat, handelsvaror, naturhistoriska objekt etc. Kort sagt försöker jag ge läsaren nöjet av att göra resan utan att själv behöva lämna sin kammare.

2 De bästa kartor som finns att tillgå över Sverige i sin helhet, över delar av Finland, över Lappland etc., är de som nyligen publicerats av herr baron Hermelin, som fortfarande är i färd med att på egen bekostnad färdigställa kartor över varje enskilt landskap i Sverige. De uppoffringar Hermelin gjort för detta ändamål är inte de enda tjänster han gjort sitt hemland. Järnbruk grundade i Lappland från Luleå, röjda ödemarker, älvar som gjorts farbara och deras stränder befolkade, dessa är minnesmärken över hans fosterlandskärlek.

Den 18 mars år 1799 lämnade jag Stockholm med herrarna A** och B**, uppvuxna i ett land vars behagliga klimat står i bjärt kontrast till det vi skulle komma att uppleva³. För egen del förväntade jag mig att där finna fog för min åsikt, att i alla jordens länder gott och ont fördelats lika till de innevånare naturen placerat där.

När vi lämnade staden via norra stadsporten⁴, såg vi först en sjö vars is var lika tjock som under midvintern. Den första sak som fångar ens blick är Haga, kungens lantställe, byggt av Gustav III, i mitten av en utsökt park. En bit längre bort smyckar Ulriksdals slott landskapet. Men de dödligas överdådiga byggverk är bortom denna boks ämne, som är den orörda naturen i dess vildaste skepnad.

Efter att ha färdats hela dagen på gott slädföre anlände vi till ett Grisslehamn i månsken, vilket då och då lyste igenom molnen. Det är där man passerar havet som kallas Ålandshav, en överfart som under huvuddelen av året görs per postjakt, men i februari och mars månad vanligtvis med släde över isen.

Grisslehamn ligger elva och en halv mil från Stockholm. (det skall påpekas för läsaren att vi hela tiden använder svenska mil⁵). Här ligger en telegraf som, via mellanstationer, står i förbindelse med huvudstaden. En kedja av telegrafer sköter korrespondensen med Finland under perioden när isen är för svag och omöjliggör passage över havet. Man kan under denna period endast nå dit genom att runda hela Bottniska viken, vars mest avlägsna del ligger mer än hundra mil från Stockholm.

Efter att ha tillbringat natten i Grisslehamn, gav vi oss klockan sju på morgonen av med dubbla uppsättningen hästar mot vad vi

3 [A** och B** är reskamraterna Giuseppe Acerbi och Bernardo Bellotti, namnen har maskats av författaren till följd av den senare tvisten med Acerbi, se separat förklaring, ö.a.]

4 För att åka till Grisslehamn passerar man sommartid stadporten som kallas Roslagstull.

5 [Denna fotnot har av utrymmesskäl flyttats till slutet av detta kapitel, ö.a.]

hade vid ankomsten, såsom föreskrifterna säger, med tanke på rutten på sju mil utan byte för att komma till Åland.

I. 1. Avfärd från Grisslehamn. 2. Havsisar. 19 mars.

Åsynen av ett istäckt hav så långt ögat når är tvivelsutan slående, men det är inget i jämförelse med vad man ser när man avlägsnar sig från kusten. Där formas isen under stormens inverkan och bibehåller formerna av upprörda vågor.

Längre bort hade isarna upprepade gånger brustit av stormens kraft, för att slutligen åter frysas till is av kylan (som detta år var 30 till 40 minusgrader⁶ enligt Celsius temperaturskala), bildande enorma högar av frusna isblock, uppstaplade på varandra i en skräckinjagande oreda. En kollapsad bergskedja eller en stor stad förstörd i en jordbävning hade inte kunnat bjuda en hemskare syn.

Mitt i detta kaos höll vi med stora svårigheter en ojämn och slingrig kurs. Eftersom hästarna som fanns att tillgå vid kusten var mycket livliga och lättskrämda krävdes mycket uppmärksamhet för att hindra släden från att välta, något som hände vid ett flertal tillfällen. En av våra hästar avvek, uppskrämd av en vargskinnspäls, från färdvägen, kullkastade släden och flydde med betset i munnen.

Vi såg förbluffade på när det ursinniga djuret övervann varje hinder, detta utan att varken skada sig eller stanna. Medan en bonde försökte uppta förföljelsen på en av gruppens bästa hästar, samlade vi ihop våra saker och åt därefter middag av provianten på isen, där inget land var i sikte åt något håll.

Till sist, efter att på långt håll ha sett bonden fånga den bortsprungna hästen, fortsatte vi vår resa, och klockan två på eftermiddagen nådde vi Signilskär, beläget fem mil från Grisslehamn. Denna ö består endast av några klippor och en äng,

⁶ Det var mellan 29 och 30 grader kallt i Stockholm, och 40 i Åbo. Jag utgår från ett medelvärde på isarna. 30 grader Celsius motsvarar 24 grader Réaumur.

och där finner man även ett härbärke och en telegraf som kommunicerar med den i Grisslehamn.

Då vi på härbärgen såg en mängd sälkinn (*Phoca vitulina*) [knubbsäl, ö.a.], frågade vi ortsborna om hur jakten på dessa gick till. Man intygade oss att dessa amfibier, vilka tillbringar vintern under isen, i början av mars månad gör hål i den med hjälp av sin varma andedräkt, genom vilket de kommer upp, och honorna föder sedan sina ungar i skydd av isblocken. Det är vid dessa tillfällen man lätt kommer åt dem eftersom de rör sig mycket långsamt på isen, där man dräper dem genom klubbning. Detta var den samstämmiga beskrivningen ortsbefolkningen gav. Med tanke på att det inte finns några åar i närheten är det mycket svårt att begripa på vilket sätt sälarna kommer upp, men ändå verkar det föga troligt att deras andedräkt skulle kunna penetrera ett drygt två alnar tjockt istäcke [ca. 1,2 m, ö.a.].

Efter att ha låtit våra hästar vila en stund fortsatte vi vår färd och nådde ön Eckerö vid fyratiden på eftermiddagen. Följaktligen hade vi, trots att vi åkt i den takt bönderna ville, tillryggalagt sju mil på lika många timmar, borträknat två timmars försening orsakad av olyckan med hästen. Eftersom en del dagsljus återstod åkte vi vidare till Frebbenby på Åland, där vi tillbringade natten. Följande dag korsade vi ön som är fyra mil bred. Där ser man många små byar i vilka varje bonde har sin egen väderkvarn, något som bjöd en besynnerlig anblick. Ortsborna föreföll milt och vänligt sinnade.

II. Kastellholms ruiner. 20 mars.

Mot Ålands östra kust ligger ruinerna av Kastellholm, ett slott byggt av den berömde Birger Jarl, den andre med det namnet, avliden år 1268. Den olycksalige Erik XIV, son till Gustav I, hölls fången i detta slott, tidigare säte för Ålands styresmän, idag underställt regeringen i Åbo.

Sådana antika monument har i konstnärens ögon en skönhet som påminner om naturens egna, väldiga skapelser. Det är tidens tand som slumpmässigt format ruinerna.

Ålands kuster var nästan helt täckta av enorma staplar av hugget timmer, avsedda för transport till Stockholm; detta timmer är till en del hugget i öns skogar, men kom huvudsakligen från Finland. Man ser hur stora städer på detta vis utarmar landsorten; kusten från Åbo till Vasa, förr i tiden klädd av de vackraste skogar, ger idag endast intrycket av förödelse.

Det återstår ett flertal öar att passera innan man når fastlandet. Under färden gick det längre mot natt, och månen sken i all sin glans. Den som inte upplevt dessa vackra vinternätter på nordliga breddgrader kan knappast genom blotta beskrivningen göra sig en föreställning om dem. Det är här den avbildande konsten behöver tas till; något som förmår återge den rena och fridfulla himlen som ser ut att ha dubbelt så många stjärnor, denna Vintergata som liknar en silverväv som täcker himlavalvet; slutligen snön som i månskenet föreföll vara ädelstenar av en lyster tusen gånger mer glittrande än diamanters.

Vi gjorde uppehåll i två dagar på ön Varisala, mina reskamrater för att skriva, och jag för att färdigställa teckningar jag skissat. Eftersom vi spenderade långfredagen där, fick vi tillfälle att se ortsbornas högtidsdräkter. Männens dräkter hade inget som stack ut, kvinnorna bar en slags rund hatt som lämnade en del av håret synligt, uppdelat på bägge sidor och täckande en del av pannan, mot vilken det klistrats med en sorts stark öl, som när det torkade fungerade som en slags fernissa.

Efter att den 23 april ha korsat en havsarm befann vi oss på Finlands fastland. Landskapet var extremt platt och erbjöd inga vackra vyer. Slädföret var så uselt att vi blev tvungna att fotvandrade till Åbo, huvudstad i provinsen med samma namn och i Björneborg.

Vi nådde staden mitt i natten genom att korsa en havsvik som går in till slottets murar.

III. Åbo slott. 25 mars.

Detta slott, i bättre skick än Kastellholms, har, även om det också grundlagts av densamme Birger Jarl, tjänat som fängelse åt Erik XIV, han som gjort så många platser kända som vittnen till hans olycka. Alldeles nära slottet ligger Amiralens residens, den lätta flotteskaderns chef. En del av denna eskader ligger förtöjd och dold där. På avstånd syns en del av staden och kyrkan, som är i genuint gotisk byggstil.

Herr Amiralen översvämmade oss med vänlighet och visade oss omgivningarnas vackraste utsikter, men årstiden var dem inte till fördel; under sommaren däremot finner man här tvivelsutan många vackra bildmotiv.

Staden Åbo är känd för sin akademi. Två professorer, herrarna Porthan⁷ och Franzén, båda finnar, tillika en heder för sitt folk, hade ynnesten att visa oss biblioteket, och gjorde sig förtjänta av all vår respekt, både för sin bildning och för sin älskvärdhet. Herr Franzén, en av Sveriges mest ansedda diktare, återgav för oss en sång komponerad av en enkel finsk bondkvinna, vilken visar att fröet till en ovanligt stor talang tycks ligga dolt i detta folks blod. Översättningen av texten är bifogad för att demonstrera versens rytm och språkets skönhet.

⁷ Jag tillåter mig att beklaga den förlust som vetenskapen lidit genom denne lärde mans bortgång. Ett brev, kanske det sista han skrev i sitt liv, är för mig ett värdefullt minne över hans vänskap.

Jos mun tuttuni tulissi
Oh, om bara min älskade kunde komma,
 Eunen näh tyni näkyissi.
Om han visade sig, min vän;
 Sillen suuta suika jaissin
Som mina kyssar skulle flyga till hans läppar,
 Olis sun suden werassä.
Även om den var färgad av vargens blod;
 Sillen kättä käppä jaissin
Som jag skulle krama hans hand,
 Jospa kärmä kämmen päässä!
Även om en orm hade trasslat in sig i den.
 Olisko tuuli mielelissä!
Varför har vindpusten ingen själ?
 Aha wainen kielelissä.
Varför har den ingen stämman?
 Sanan toisi, sanan Weisi,
Att bära mina tankar till min älskade,
 Sanan luan lukuttäissi.
Och att bringa hans tillbaka till mig;
 Kahden rahkaan wäliliä
Och utbyta ord mellan två förälskade hjärtan.
 Ennembä heitän herkurruat.
Jag skulle hellre tacka nej till prästens taffel,
 Paisit papillan unohdan.
Jag skulle hellre avböja hans dotters dräkt;
 Ennen kun heit än hertaiseni.
Snarare än att lämna min kära ägodel,
 Kesan kestytel dyäni
Han som jag försökt fjättra på sommaren,
 Talwen taiwulel duäni.
Och försökt tämja på vintern.

Den här melodin används i nästan alla dessa finska verser, som kallas *runa*, ett namn som för övrigt också används för att beteckna de fornnordiska skrivtecknen.

Vi lämnade Åbo på eftermiddagen den 26 och åkte genom ett landskap av uppodlade slätter, fyllt av byar och bevattnat av Aura å, som efter att ha runnit igenom staden mynnar ut i havet. Landskapets är emellertid mycket trist till utseendet, träden är sällsynta och byarna är fullkomligt nedsvärtade av röken som, i avsaknad av skorstenar, släpps ut genom öppningar inbyggda i takstolen.

Längs vägen sköt vi en slags vit sparv, på svenska kallad *snösparv*, av Linné namngiven som *Emberiza nivalis*, en fågel man ibland ser i Sverige under vintern och som förebådar snöfall, men vi gladde oss förgäves åt denna förutsägelse. Till våren börjar denna fågel växla färg för att slutligen bli helt brun. Den är mycket grann under denna färgväxling.

Slädföret var fortfarande lika uselt, något som fick oss att välja den kortaste vägen genom skogarna i Kyro, i stället för den väg som följer Bottniska vikens kust och som går igenom ett antal byar. Efter att länge ha följt Aurajokis lopp nådde vi Kumo älv, över vilken går bron i Vammala, till konstruktionen kurvformad, likt ett cirkelsegment mot strömmen. Det sägs att bron genom denna konstruktion bättre motstår krafterna av vattnet, vilket stiger avsevärt vid snösmältningen. Man vore frestad att tro på motsatsen, men erfarenheten bevisar detta faktum; denna bro står kvar medan de tidigare drogs med av forsen.

På kvällarna såg vi norrsken, ett fenomen jag skall beskriva senare, efter att ha sett det i än mer storslagen form. Återstoden av resan till Järvenkylä, 17 mil från Åbo, bjöd inget av intresse. Det var där vi gjorde halt för att beskåda forsarna i Kyro, belägna en kvarts mil därifrån, som nås genom att avvika från huvudvägen via en mycket smal stig, på höger sida om vägen från Åbo, just innan man kommer till Järvenkylä. Utan de råd som herr Porthan i Åbo haft vänligheten att ge oss, skulle vi ha missat denna anmärkningsvärda plats.

Aftonen var vacker; molnen som täckte himlen hindrade oss inte att ibland få en skymt av solen, som under sin nedgång spred en tydligt framträdande glöd över landskapet. Redan nu hörde vi ett avlägset, dovt ljud som påminde om dånet av ett upprört hav. Vägen var kantad av granbevuxna klippor som skymde sikten, men snart upplyste oss brusets tilltagande styrka om att vi befann oss i närheten av forsens, vilket vi verkligen var, för när vi vände oss åt vänster såg vi skådespelet i all sin prakt.

IV. Kyrofors. 28 mars.

V. Kyrofors. 29 mars.

En å, som kommer från bergen för att slutligen rinna ut i Kumo älv, hade varit skymd för oss av skogen tills nu; plötsligt kastar den sig från 70 till 80 alnars höjd⁸ [ca. 42-48 m, ö.a.] mellan valv av is som täcker dess bankar. Förgrunden var täckt av snö, mörkfärgad av stoft vinden tagit med sig från några sandkullar som belystes av middagssolen. På var sida låg tre små vattenkvarnar, uppenbarligen konstruerade med enkla medel då de tycktes riskera att bli bortspolade av forsarna.

⁸ Jag vågar inte gå i god för höjden jag anger. Den var bara en visuell uppskattning, och sådana kan ibland vara missledande.

För att njuta utsikten över hela landskapet måste man befinna sig på toppen av berget på forsens högra sida. Det är därifrån man kan se älvens fall i den djupa dalen både nerifrån och uppifrån, där den efter att ha bildat en rund bassäng förefaller vilja återta sitt lopp, och förlorar sin riktning via en omväg genom tallar och granar, vilka reser sig som amfitestrar på de snöklädda kullarna, för att till sist försvinna i ett fjärran bergslandskap. Det fanns fortfarande två isbroar från den ena älvsidan till den andra, bildade under vinterns intensiva köld. Något som fick oss att rysa var åsynen av två bönder som gick över dessa bräckliga och hala broar, samtidigt som vattnet forsade under dem med ett skräckinjagande oljud.

Vi hade här tillfälle att beskåda de finska böndernas överraskande skicklighet att med gevär prickskjuta med en enda kula. En av dem, som såg att herr A** ville skjuta en fågel, på svenska kallad vattenstare (*Sturnus cinclus*⁹) [strömstare, ö.a.], sköt själv en på första skottet med en bössa som såg usel ut, men efter att ha skadat dess huvud och sett att vi var missnöjda med det, sköt han ytterligare ett som träffade mitt på bröstet, där denna fågel har en vit fläck; i övrigt är den svart och av en lärkas storlek; den bor vanligtvis längs älvkanter och är inte ovanlig varken i Sverige eller Finland.

Slutligen lämnade vi mot kvällningen motvilligt denna romantiska plats, och begav oss för att sova i Järvenkylä, där vi fann bekvämare logi än vi förväntat oss. Vi blev kvar i några dagar här för att åter kunna bese forsen, vilken jag tecknade av ur olika perspektiv, och efter att ha bevarat minnet av denna ensliga tillflyktsort i form av en skiss, av värde endast för oss själva, återtog vi vår resa tidigt på morgonen den 1 april.

Järvenkylä är beläget vid randen av Kyroskogen, vilken är tolv mil bred och som vi hoppades korsa. Men i stället för det utmärkta slädföre vi förväntade oss finna där, var vägen inte banad och därför inte farbar, detta som en följd av den djupa snö som blir liggande länge i de stora skogarna. Vi tog därför en annan väg och

9 De latinska artnamnen som används här är alltid Linnés.

passerade som kompensation flera sjöar, något som avsevärt kortade resan.

Vi iakttog under resans gång att invånarna i dessa trakter, både män och kvinnor, bär en skjorta över kläderna för att skydda sig mot kylan när de färdas under vintern. Det föreföll oss först roande att se dessa människor iklädda endast skjorta när vi behövde långrockar, men vi erfor senare att de var ordentligt påklädda därunder.

Slutligen genomför vi ett hörn av skogen, vars skräckinjagande intryck fördubblades av resterna av en skogsbrand som ödelagt delar av den, och här överraskades vi av natten. Vägarna var mycket hala och bitvis branta, vi nödgades lita oss till böndernas vägledning, vilka ledde oss ut på en liten å, vars is genom sitt knakande förvarnade oss om sin svaghet, något som även hästarna verkade förstå betydelsen av.

VI. Norrsken. 1 april.

Känslan av fara lämnade snart plats åt nöjet att betrakta det norrsken vi hade rakt framför oss under vår färd mot norr. Ån var nästan helt överskuggad av gamla granar som lutade sig från dess bägge sidor. Horisonten var upplyst av rörliga massor av färgat ljus, ibland skapande lysande cirklar, ibland formlösa figurer, medan stjärnorna i zenit lyste genom trädens toppar som bugade sig i vinden.

Det finns tillfällen, då skådespel av detta slag gör ett djupare intryck än i vanliga fall. För min egen del var det med sorg jag slutligen befann mig på härbärget, där man hade tänt en sprakande granvedsbrasa. Vi fick till kvällsmål delikat mjölk, och vi lade oss att sova på ren halm, att föredra framför de sängar som inte fanns. Denna dag hade vi tillryggalagt nästan tolv mil, och med undantag för sjöarna hade vägen varit mycket svår.

Dagen därpå, efter en tröttande resa på snölösa vägar, fann vi med glädje Kyro älv, vars is erbjöd oss en lättare väg.

De områden av isen som inte var täckta av snö var fullkomligt genomskinliga på grund av vattnets renhet, men dess färg var blåaktigt svart; man såg därigenom tydligt isens tjocklek, såväl som oräkneliga silverfärgade sprickor, något som fick den att på pricken likna svart marmor med vita ådror.

VII. 1. Kyro älv. 2. Pörte, finnarnas bostäder. 2 april.

Mot kvällen blev överfarten mycket riskfylld på grund av forsens styrka och tövädret. Vi tvingades vid ett flertal tillfällen att fara över mycket smala istungor, vid sidan av vilka det skummande vattnet hotade att svepa oss med i sitt lopp. Nära en kvarn, från vilken man skymtade Storkyro kyrka, verkade det nästan omöjligt att passera utan att falla i. Det gick emellertid bra för oss, och denna lilla fara beredde oss till och med en smula nöje. Sådan är människan; inte sällan tråkar den oavbrutna tryggheten ut henne. Fälten vid Kyro som vi reste längs är kända för ett mycket blodigt slag mellan svenskar och ryssar i januari månad år 1714. Denna del av Finland är kanske den mest uppodlade; befolkningstätheten här är förvånansvärt hög, landskapet är utpräglat flackt och fullt av byar.

Dessa bönders bostäder vittnar inte om överflöd; tvärtom finner man där, redan på långt avstånd, en extrem smutsighet och ett intryck av fattigdom. En sådan bostad heter på landets språk *pörte*, i dessa återfinner man en härd, eller snarare en slags eldstad utan skorsten, där röken stiger ut via en öppning i taket. I stället för ljus tänder man här långa, torra trästickor, vilka bidrar till röken. Nära taket ser man brödkakor upphängda på tork, ibland var detta kornbröd. Allt från tvätt till kläder är svart och smutsigt; lägg därtill en kvävande hetta så får ni en uppfattning om bostäderna hos ett folk, kanske det mest robusta på denna jord, vilket med lätthet

trotsar den extrema kylan i dessa klimat. Vi åsåg med nöje i en av dessa bostäder två bönder som sjöng en *runa*. Medan de som brukligt höll varandras händer, bugade och sträckte de på sig om vartannat, och sjöng versen omväxlande solo och i duett, men hela tiden unisont.

Finnarnas bad är än mer remarkabla. Föreställ er en badstuga med en maximalt upphettad eldstad. Männen går in komplett nakna, kvinnorna med ett linne. Männen sätter sig på ett slags läktare nära taket, medan kvinnorna håller kokhett vatten på kaminen, från vilken stiger ånga som fyller rummet och inom någon minut framkallar extrema svettningar. Den normala temperaturen ligger på mellan 70 till 80 grader Celsius, 56 till 64 grader Réamur¹⁰, och 158 till 176 grader Fahrenheit. Det är omöjligt för en ovan person att gå in utan att flera gånger stiga tillbaka för att dra andan, men så snart svettningen kommer igång blir hettan uthärdlig. Männen stiger slutligen ned från läktaren för att bli tvättade med ljummet vatten, och det är kvinnorna som frotterar hela deras kroppar, varefter de blir lätt slagna med björkris, något som är angenämare under sommaren på grund av löven. Innan de klär på sig rullar sig männen, i snön på vintern och i gräset på sommaren. Kvinnorna avslutar sedan badet på samma vis, med undantag för det sista momentet. Det måste påpekas att, trots nakenheten, inget händer som skulle kunna störa den mest stränga prydhets. En kvinna, som annars inte snålade med sina behag, tolererade inte minsta friheter under badet.

Den finne, som i sitt hemland inte finge njuta av sitt bad, åtminstone varje lördagskväll, vore mycket olycklig. Efter de oerhörda vedermödor som dessa människor genomgår, må så vara i form av resor eller transport av timmer från avlägsna skogar där snön ligger en till två alnar tjock [0,6-1,2 m, ö.a.], återställer badet deras uttömda krafter och gör dem friska och redo att ånyo ta sig an arbetet.

10 [Réamur är en föråldrad temperaturenhet som inte längre används, ö.a.]

För att ge en bild av österbottningarnas stolthet och anspråkslöshet måste jag delge ett typiskt karaktärsdrag. Jag hade givit en bonde som betalning för hästarna en sedel som var några ören för mycket, jag såg att han var mycket missnöjd, och han gjorde mig mållös med ett ansiktsuttryck jag inte riktigt kunde tolka. Genom ingripandet av en soldat som kunde svenska, fick jag honom att förstå att min avsikt var låta honom behålla hela summan, varpå han i samma tonläge svarade mig: "Jag tackar Er, men detta är inte korrekt, och jag behöver det inte", varpå han avlägsnade sig med ett hånflin. Det finns inte många länder där en liknande dispyt med en spannryttare skulle uppstå; vi noterade att väl i Finland dricks inte längre kommer i fråga, något man förväntas ge i nästan alla andra länder.

Lättheten med vilken man reser i Finland utan att behärska språket är anmärkningsvärd. Den enda försiktighetsåtgärd man måste vidta är att, när man lämnar en stad, meddela körsvennen namnet på platsen dit man ämnar åka. Vid ankomsten till nästa skjutsstation instruerar de varandra om din destination, och om man gjort sig förtjänt av det genom sitt goda uppförande, sade de *hywä herra* (gentlemän), och man var säker på att bli behandlad med all upptänklig välvilja. Å andra sidan sägs det vara farligt att förolämpa de finska bönderna; själv erfor jag aldrig detta, kanske snarare på grund av min fridsamma natur än den hämndlystna läggning man förebrår dem. När allt kommer omkring, vilket nöje har man av att resa som fiende till de personer vars hjälp man är beroende av? Jag tror snarast att det är resenärernas uppförande som är orsaken till det dåliga humör man förebrår kördrängar och spannryttare i de mest välbesökta länderna.

Vi ankom till Vasa den 5 april efter att ha tillbringat två dagar i Sillanpää, en gästgiverigård två mil från staden, för att uppdatera våra dagboksanteckningar, en försiktighetsåtgärd jag rekommenderar iakttagande resenärer; för i städerna översvämmas man av artigheter som stjälar ens tid och skingrar uppmärksamheten. Det må i rättvisans namn sägas att Finland är ett av de länder där

gästvänlighet praktiseras mest. Resenärer, kända eller inte, inhyses vanligtvis hos prästerna, där de alltid mottas väl och ofta blir storslaget trakterade.

Vasas läge har inget av intresse för en resa vars syfte är att avbilda. I övrigt utmärker sig denna stad av parlamentet som är beläget där. Rågen i Vasa, ansedd som ett utmärkt utsäde, utgör den huvudsakliga exportvaran, som i övrigt består av tjära, smör, fisk, virke etc. Hamnen, tidigare en utomordentlig sådan, är numera nästan obrukbar, och det är med blotta ögat synligt att vattennivån sjunker på denna sidan av havsviken.

Stadens ledande personer gav oss ett mottagande som fick oss att beklaga att vi var tvungna att lämna dem så snart; vi hade inte en dag att förlora om vi ville dra nytta av slädföret i Lappland, alltså lämnade vi Vasa tidigt morgonen den 7.

På vintern är gästgiverierna inte desamma som under sommaren. För att komma till Uleåborg, en resa på 37 mil, färdas man nästan hela tiden på Bottniska vikens is längs kusten, där man med två till tre mils avstånd finner härbärgen. På vår vänstra sida hade vi öppet hav så långt ögat nådde, till höger ett platt landskap täckt av snårskog, vilket var allt annat än bildskönt. Ofta överraskades vi av att befinna oss omgivna av skepp med två, eller till och med tre master, inpackade av isen. Kustens bönder bygger själva dessa skepp, och bedriver en betydande handel med spannmål, tjära, smör etc. Framförallt tjäran är deras huvudsakliga industriprodukt.

Dagarnas längd hade ökat märkbart. Den 9 april, under färden på isen, läste jag utan svårigheter till efter klockan åtta på kvällen, trots att himlen var täckt av moln.

Till sist, efter att ha sett Gamla Karleby och Brahestad, ganska vackra små städer, ankom vi den 11 till Uleåborg, Österbottens huvudstad och residensstad för landskapets guvernör.

Det var här vi blev tvungna att stanna i mer än två månader på grund av det starka töväder som gjorde vägarna och isarna nära nog oframkomliga. Vägen från Uleåborg till Torneå korsas av nio stora älvar, och eftersom alla broar hade förstörts i förra årets töväder skulle vi ha stött på stora svårigheter. Uleåborgs innevånare, varav många hade gjort resor till Lappland, försäkrade oss att dalarna mellan de höga bergen under denna årstid är översvämmade av vatten. Slutligen, övertygade om de svårigheter vi hade att vänta och av de bekvämligheter vi erbjöds, bejakade vi med glädje denna försening, och vi fick därmed fördelen att bevittna ett så föga känt landskap under den vackraste årstiden.

Uleåborg är beläget på 65 grader och 5 minuters breddgrad, och 7 graders och 5 minuters östlig längdgrad från Stockholms meridian, på Bottniska vikens kust vid mynningen av Ule älv, som i stadens närhet bildar ganska betydande forsar. Under årstiden då vattenståndet är högt ses många båtar lastade med tjära etc. färdas nedför forsarna, en mycket svår manöver som ska beskrivas senare. Ruinerna av Uleåborgs slott är fortfarande synliga på en ö skapad mellan två flodfåror, men dessa oansenliga återstoder bjuder inte längre någon pittoresk bild efter att en stor mängd krut, antänd av blixten, sprängt allt som fortfarande återstod av valv och murar i luften. Det omgivande landskapet är platt, sandigt och täckt av småvuxen skog, eller snarare snårskog, men här och var ser man uppodlade och ganska bördiga åkrar. Hamnen är i liknande skick som den i Vasa, och skeppen ankrar på redde, en mil utanför. Handeln är för övrigt blomstrande, och Uleåborg är, efter Åbo, den näst livligaste handelsstaden i hela Finland. Den årliga exporten uppgår till 30.000 lispund¹¹ smör [255 ton, ö.a.], 6.000 till 7.000 lispund talg [51-60 ton, ö.a.], 4.000 till 5.000 lispund soltorkad gädda [34-42 ton, ö.a.], 600 till 2.000 tunnor lax, 30.000 tunnor tjära, 3.000

11 Ett lispund motsvarar 20 svenska skålpund.

tunnor beck, en mindre kvantitet brädor, och ibland spannmål. Det finns några rika köpmän, och befolkningen uppgår till ungefär 4.000 själar. Under vår vistelse i Uleåborg såg vi nio skepp lämna varven, alla byggda av invånare från trakten.

För att beskriva klimatet i Uleåborg bifogar jag här ett urval av de mätningar herr Julin, stadens apotekare, vidarebefordrat till Vetenskapsakademien i Stockholm, i vilken han själv är medlem. Dessa observationer, utförda med största möjliga noggrannhet under tolv års tid, är enligt Celsius temperaturskala, uppmätta i skuggan på nordsidan av ett hus, och eftersom olika länders vetenskapsmän ännu inte enats om en enhetlig temperaturskala, har jag bifogat temperaturerna i Réamur och Fahrenheit för plusgrader, men endast för Réamur gällande frysgrader, för i detta fall rör det sig om temperaturer som ligger under Fahrenheitskalan. Det bör noteras att i Celsius och Réamur ligger fryspunkten vid noll grader, i Fahrenheit vid 32 grader. I Celsius ligger vattnets kokpunkt vid 100, i Réamur vid 80, i Fahrenheit vid 212. Celsius temperaturskala har nyligen börjat användas i Frankrike.

När 29 till 30 grader minus uppmäts i Stockholm, något som är mycket ovanligt, kunde man tro att 40 grader minus borde utsläcka allt liv. Emellertid utstod även männen uppvuxna i södra Europa utan problem en sådan kyla under resan. Det föreföll som om den rena luften man inandas i dessa klimat ger människan kraft att uthärda vintrarnas stränghet och årstidernas extrema växlingar.

Lägsta temperatur			Högsta temperatur		
Årtal	Grader Celsius	Grader Réaumur	Grader Celsius	Grader Réaumur	Grader Fahrenheit
1776	-29	-23	21	17	70
1777	-27		22	18	72
1778	-28	-22	22	18	72
1779	-27		20	16	68
1780	-29	-23	20	16	68
1781	-40	-32	20	16	68
1782	-34	-27	23	18	73
1783	-31	-25	20	16	68
1784	-30	-24	17	14	65
1785	-30	-24	25	20	77
1786	-32	-26	27	22	81
1787	-31	-25	25	20	71

Övergången från vinter till sommar var inte lika snabb som vanligt detta år, och eftersom isen smälte av solens strålar nästan utan regn, var skådespelet inte fullt lika spektakulärt som vi fått det beskrivet för oss.

Under det att vi inväntade den vackrare årstiden, delade vi vår fritid mellan jakt och musik. Man må förvånas av det faktum att vi, i en stad på 65:e breddgraden, utan svårigheter fann sällskapet av en kvartett, en erfaren kompositör och en stämman man med stort nöje hade kunnat lyssna till varsomhelst.

Vad beträffar jakten blev den, såvitt man hade den minsta böjelse före den, en passion så snart vattenfåglarna, som kom från sydligare länder, samlades på stränderna för att där uppvakta sina käresta. Vid denna tid ser man här svanar, vildgäss, alla sorters beckasiner och snäppor; såsom *Scolopax arcuata*, *fusca*, *phaeopus*, *Haematopus ostralegus* [storspov, svartsnäppa, småspov, strandskata,

ö.a.]; rader av vildänder av olika arter, ibland strykande vattenytan, ibland modigt simmande nära den delvis smälta isen som snart skulle ge dem mer plats. Bland änderna utmärkte sig *Anas acuta* [stjärtand, ö.a.], den vackraste i sitt slag, som flög högre än de andra, i stora cirklar i luften, och tycks undvika jägarens sikte genom sin flykts hastighet. Moln av brushanar (*Tringa pugnax*) förmörkade skyarna, landade på flytande isblock eller på de sandiga stränderna, fick himlen att genljuda av sina läten, parande sig under slagsmål likt våra förfäder. Bland hundratals av dem finns inte två med samma färg. När man avlägsnar sig från havet, ser man på slätterna tranor och en mängd vipor, på svenska åkerhöns (*Charadrius apricarius*) [*C. apricarius* är egentligen ljungpipare, ö.a.]. I skogarna hör man ibland mitt i natten det gälla skriket av *Scolopax gallinago* (på svenska *Horsgök*) [numera enkelbeckasin, ö.a.], en beckasinart som sitter i träden, och *Tetrao lagopus* (*snöripa*) [*T. lagopus* är egentligen dalripa, ö.a.], som ibland skrämdes med sitt hesa läte, påminnande om en gammal kvinna eller en get. Dessa fåglar är vita på vintern, brunspräckliga på våren, och helt bruna på sommaren. De är något större än järpen. I gryningen hörs det svaga lätet av tjädern, kungen bland fåglar i dessa skogar. Haren är allmän i dessa trakter, men jakthundar är sällsynta och blir ofta vargens rov.

Jag skulle aldrig kunna sluta om jag nämnde allt vilt som vid denna årstid väcker jägarens entusiasm. Men snart kommer sjöfåglarna att dra sig tillbaka till Lapplands sankade ödemarker, och en dyster tystnad kommer att ersätta strändernas eviga smatter.

VIII. Ule Älv. 2 juni.

Under min vistelse i Uleåborg gjorde jag en utflykt för att bese omgivningarna, och särskilt Ule älvs stränder. I närheten av Muhos kyrka är landskapet mycket bildskönt. Älven är kantad av ett flertal boningar, men så snart man lämnar dess strand finner man bara ödemark.

Slutligen, när passagen över älven var öppen, lämnade vi den 11 juni Uleåborg. Eftersom det var osannolikt att jag efter min avfärd skulle få nöjet att återse byns innevånare, tog jag tillfället i akt att betyga med vilken sorg jag lämnade dem, och med vilken ömhet jag skulle bevara deras gästfrihet och vänskap i minnet. När jag avlägsnade mig mindes jag starkt dessa vackra rader av Vergilius:

Vivite felices quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.

["Må ni ej överges av lyckan som redan ni vunnit, medan vi andra kastas alltjämt från ett öde till nästa." Ur *Aeneiden*, i Ingvar Björkesons översättning, ö.a.]

Det var midnatt; frånvaron av sol var mycket kort; moln, som hade hindrat oss att se solnedgången skymde även soluppgången, men fåglarnas pånyttfödda sång varskodde oss om den. Nära byn är vägarna sandiga; längre bort är de överväxta, ett bevis på att de är föga trafikerade. Vägkanterna var fyllda av blommor av *Rubus arcticus*, en växt vars frukter, på svenska *åkerbär*, överträffar jordgubbar och hallon, särskilt som sylt. Man finner knappast denna växt på andra platser än kring polarcirkeln; 20 till 30 legua längre upp i Lappland sökte vi den förgäves [1 legua motsvarar 3898 - 4872 m, ö.a.].

Under färden, som varade hela natten och påföljande dag, följde vi nästan hela tiden Bottenvikens kust, som vi hade på vår vänstra sida. Landskapet är mycket platt, ofta sankt och till stora delar täckt av tall, gran och björk, något högre vuxna än i Uleåborgstrakten. Bosättningar är sällsynta, men man ser prydliga sådana och uppodlade åkrar.

Under denna resa korsade vi med färja Ule älv, samt älvarna Haukipudas, Ijo, Kuivaniemi och Simo.

IX. Kemi älv. 12 juni.

Denna älv var översvämmad av smältvatten från bergen i Lappland, i vilka dess källa ligger på ungefär 68 graders och 45 minuters latitud. Det började regna, en tät dimma svepte in landskapet, och en vind motsatt älvens strömriktning bidrog till att göra denna sträcka av resan mycket mödosam. Vi måste först kämpa oss mot strömdraget, därefter med åornas hjälp korsa älven; och eftersom vi blev förflyttade långt nedströms under själva överfarten, måste vi ta oss upp samma sträcka för att nå den avsedda platsen på andra sidan. Övervinnandet av dessa svårigheter fick oss att beundra båtkarlarnas styrka och skicklighet. Högre upp fick vi se ett strandat fartyg, byggt ovanför älvens stora forsar av två fattiga officerare som tagit avsked från tjänsten, i hopp om att därigenom kunna tjäna en slant och hålla nöden borta. Fartyget, bemannat av tjugo man samt en av officerarna, klarade sig lyckligtvis genom forsarna, varav den ena har en längd på en och en halv mil. Ofta skymde vågorna och skummet åsynen av fartyget fullständigt för åskådarna; men när vattenståndet plötsligt sjönk strandade hon på en sandbank, där hon blev stående trots församlingsbornas ansträngningar att dra henne av grundet¹². På detta vis förflyktigades hoppet hos dessa män, vars aktiviteter och mod förtjänat ett bättre öde.

När man betänker hur människors levnadsväg gestaltar sig, finner man alltför ofta exempel på en slags ödesbestämmelse som förföljer vissa olycksdrabbade individer. Efter denna sorgsna eftertanke är det trösterikt att minnas Kemibornas generositet, de som vägrade att ta emot någon som helst ersättning för det arbete man förgäves utfört för att rädda fartyget.

Kyrkan i Kemi var byggd efter en elegant planritning, och man blir förvånad att se en fasad utsmyckad med kolonner mitt i ett så vilt landskap; olyckligtvis är utförandet bristfälligt, och det skulle kräva stora utlägg för att åtgärda dessa brister. Invånarna i

¹² Vi blev glada att höra att fartyget nästa år dragits flott av ett större högvatten, detta utan ha tagit någon som helst skada.

församlingen kännetecknas av sin resliga kroppslängd och sitt sunda utseende. När man behandlar dem väl är de mycket milda, men de förlåter aldrig en oförrätt och ofta är deras hämnd blodig.

Kontraktsposten¹³ Castrén, kyrkoherde i denna kyrka, hade följt med herr A** som åkt i förväg mot Torneå. Trots hans frånvaro blev vi välkomnade i hans hus med den gästfrihet som kännetecknar lantprästerna. Dagen därpå, den 13 juni, avfor vi mot Torneå, som ligger två och en halv mil från Kemi.

Under denna resa for vi in i Västerbotten, ett landskap mer vidsträckt än befolkat, ehuru mycket givande för en bildkonstnär.

X. Kaakamojoki. 13 juni.

Det finns få platser på jorden där en så begränsad yta erbjuder lika många vackra vyer som omgivningarna söder om Torneå. Där finner man leende kullar och slätter genomskurna av Torne älvs många biälvar, vars bankar är prydda av byar¹⁴ och dungar av asp, al och björk. Föregående natts regn hade friskat upp grönskan, som på våren i dessa trakter överträffar allt vad man kan föreställa sig i skönhet. Det rådde dödstystnad, och ibland syntes älven ligga stilla som en insjö, ibland syntes dess upprörda vågor slå emot raserade broar, likt i triumf över att ha besegrat de hinder människan i sin hjälplöshet försökt sätta upp för att motstå deras vredesutbrott.

Efter att ha genomkorsat ett så vackert landskap och korsat fyra älvar med färja, ankom vi mot kvällningen den 13 till Torneå, känd för sitt läge som den sista stad resande mot Lappland möter. Denna stad är mindre viktig än man skulle kunnat tro; emellertid finns en viss handel, där varorna är desamma som i Uleåborg.

13 *Probst*, en titel till vilken är knuten tillsynen av några intelligande församlingar.

14 Husens utseende här liknade dem vi fortsättningsvis överallt fann prov på; smala vid grunden och bredare uppåt taket.

XI. Midnattssol över Torneå. 15 juni.

Staden Torneå är belägen på 65 graders och 51 minuters latitud, på en halvö i älven med samma namn, nära dess mynning i Bottenvikens allra nordligaste del. Den är i norr förbunden med landmassan via en landtunga, så låglänt att den försvinner vid minsta höjning av vattenståndet. Här ligger en gammal kyrka, den första platsen för Maupertuis observationer. På andra sidan älven ligger Nedertorneå församlingskyrka; uppe i dess kyrktorn har man utsikt över staden, omgiven av älven och ett charmerande landskap. Under sommarsolståndet kan man härifrån vid midnatt fortfarande se övre halvan av solskivan.

XII. Torne älvs mynning. 15 juni.

Uppe i samma torn såg vi i söder Torne älvs mynning och Bottenviken; älven var full av båtar lastade med tjära och saltad lax som man fraktade till ett fartyg ankrat på redan, redo att segla mot Medelhavet. Havets uppgrundning hindrade här, liksom i Uleåborg, fartyg över en viss storlek från att närma sig staden. Denna hamn var förr i tiden utmärkt.

Vi träffade i Torneå herr Svanberg, sekreterare i Vetenskapsakademien i Stockholm. Han reste för att för Akademiens räkning undersöka om det var värt besväret att, med nya observationer, bekräfta gradmätningarna av meridianen som korsar polcirkeln, uppmätta av de Maupertuis och hans medhjälpare 1736. Experter hade sedan länge tvivlat på precisionen i de franska akademikernas mätningar, och herr Svanberg hade just bekräftat dessa misstankar av nytillkomna skäl. Akademien i Stockholm trodde att man, genom att använda observationsmetoder vida överlägsna de man kände till vid förra seklets början, och genom användandet av instrument med mycket större precision än

dåtidens, slutligen kunnat lösa den viktiga frågan om jordens form, vilken givit upphov till de Maupertuis expedition¹⁵.

Det skulle ha glatt oss mycket att få åtnjuta herr Svanbergs sällskap, åtminstone så långt hans resväg sträckte sig. Men vårt huvudsakliga mål var att nå Nordkap, ett måhända omöjligt företag så sent på säsongen, och eftersom herr Svanberg var tvungen att göra många stopp för observationer, såg vi oss med stor vanda nödgade att resa vidare utan honom.

De meteorologiska observationer vi kunnat göra under vår vistelse i Torneå tjänade inte till att beskriva klimatet, eftersom de gjordes under en tempererad och mild säsong. Jag har senare gjort efterforskningar i detta ämne, och jag fann i minnesanteckningarna från Vetenskapsakademien i Stockholm några observationer av en herr Hellant, vilka ger en idé om vintrarnas stränghet.

I Torneå, klockan sju på morgonen den 23 januari år 1760, var det 42 1/2 grader Celsius kallt, 34 grader Réaumur. Klockan nio på kvällen var det 50 1/2 grader Celsius, 40 1/2 grader Réaumur, och vid midnatt 69 grader Celsius, 55 1/2 grader Réaumur. Nordlig vind, nästan stilla, norrsken. Samma dag, i Jukkasjärvi, beläget ytterligare två breddgrader norrut och en halv längdgrad västerut, var det 51 1/2 grader Celsius kallt, 41 1/4 grader Réaumur; medan i Utsjoki, beläget ytterligare två breddgrader norrut och nästan 3 längdgrader öster om Torneå, hade kvicksilvret helt gått ned i botten. Termometern i fråga var graderad ned till 89 minusgrader.

Herr Maupertuis hade i Torneå observerat 37 minusgrader Réaumur, minus 46 grader Celsius, och enligt herr de l'Isle (minnesanteckningar från Vetenskapsakademien i Paris) hade kölden den 14 November år 1749 i Jenisejsk i Sibirien varit 70 grader Réaumur, 87 1/2 grader Celsius.

15 [Denna fotnot har av utrymmesskäl flyttats till slutet av detta kapitel, ö.a.]

Efter att ha funnit en tolk och gjort inköp av framförallt bröd, något man inte finner i Lappland, och av akvavit, en starkdryck nödvändig för att vinna samernas förtroende, lämnade vi Torneå den 16 klockan ett på eftermiddagen. Vår grupp bestod av elva personer: herr Julin från Uleåborg, vars meteorologiska observationer jag infogat, och hans son; herr Deutch, läkare i landskapet Västerbotten; prosten i Kemi, alla kunniga naturvetenskapsmän; herrarna A** och B**; tolken och jag, samt tre lokalbor som åkte före oss för att beställa hästar i Övertorneå, där vägarna slutar. Denna resa, som endast är sex mil, gjordes på böndernas hästkärror och på schäs med endast en häst [en lättare vagnstyp, ö.a.].

XIII. Karungi kyrka. 16 juni.

Landet norr om staden är inte lika vackert som på den södra sidan, men i närheten av Karl Gustavs kyrka, som invånarna kallar Karungi, bildar Torne älv och berget Nivavaara (en av Maupertuis stationer) ett tämligen bildskönt landskap. Det var det första berget av någorlunda höjd vi såg sedan vår avfärd från Stockholm.

Ett stycke därifrån slogs vi av dånet från en fors, och trots att det hade börjat regna, kunde herr A** och jag inte övervinna vår nyfikenhet att se efter vad det var. Resten av sällskapet fortsatte resan. Vi, som hade träffat på en gammal soldat som erbjöd sig att visa oss vägen, följde en liten stig till höger om vägen och blev belönade för våra ansträngningar med en utsikt jag ska beskriva.

XIV. Laxfiske i Vuennonkoski. 16 juni.

Denna fors i Torne älv heter Vuennonkoski. Vattnets flöde är extremt snabbt, men jämnt. Forsens bredd och dess bankars höjd har något mycket imponerande över sig. Vi såg människor sysselsatta med laxfiske, några fler detaljer om det här.

När islossningen är över, placeras på botten två parallella rader pålar med tre till fyra alnars mellanrum [1,8-2,4 m, ö.a.]. När pålarna väl fixerats, ett mycket farligt företag varpå blotta tanken får en att rysa, täcks de av ett slags tak av trädgrenar eller vedstycken; på detta sätt arbetar man sig ut i forsens 15 till 20 famnar från stranden [27-36 m, ö.a.]. Det är mellan dessa pålar man placerar videmattor med nät för att fånga laxen, som med oanad styrka vandrar upp i forsarna, och när de möter lodräta hinder gör enorma hopp för att övervinna dessa. De låter sig sedan lugnt föras med strömmen och fastnar vanligtvis i fällan. Fiskarna var sysselsatta med att dra upp ett av dessa nät ur vattnet, på sidan av konstruktionen. Vi gick dit för att närmare beskåda manövern. Allt rörde sig under våra fötter, och det var omöjligt att betrakta strömmen utan att känna en viss svindel, något som är mycket farligt i sådana situationer. När vi var där fångade de flera laxar som vägde uppemot 40 skålpund [ca. 17 kg, ö.a.].

Regnet tilltog och ett stort, svart ovädersmoln spred en skräckinjagande känsla över scenen, som endast kunde skänka bildkonstnärer eller poeter, eller den som önskade sig vara det, någon som helst njutning.

På vår återväg gick vi in i ett stall där det stod ett dussintal helt vita kor med bruna eller askgrå fläckar. Sådan är boskapens färgteckning i dessa trakter, och under resten av resan såg vi inga av annat utseende.

Efter att ha funnit vår schäs återupptog vi vår resa för att hinna ikapp våra kompanjoner, som hade skaffat sig ett stort försprång. Det dåliga vädret försämrades ordentligt, och det uppstod av och till stormbyar och regnskurar blandat med hagel, vilka slog oss i ansiktet från höger och blötte ner oss inpå bara kroppen. Detta hindrade oss från att tydligt kunna se Torne älv, längs vilken vi färdades, och det bergiga landskap som omger den.

Till sist ankom vi till byn Vitsaniemi, där vi efter att ha ställt häst och schäs i skydd, gick in i flera kojor utan att se några orsbor; till sist fann vi den där de alla var samlade. Det satt ett dussin eller femtontal män i ett hörn och några kvinnor i ett annat, vilka totalt passivt inväntade ovädrets slut. Efter att ha funnit en soldat som talade svenska, och efter att ha vunnit dessa människors förtroende genom att erbjuda dem tobak, kom vi i samspråk. De översköljde oss med frågor, och när de erfor att herr A** kom från ett land hundratals mil bort kunde inget överträffa deras förvåning. De uttryckte emellertid ett visst förakt för män som gjorde sig ett så stort besvär för att se ett land i vilket de själva inte såg något som helst extraordinärt.

När regnet väl hade upphört gick jag ut för att teckna av omgivningarna, men scenens inneboende skönhet berövade mig kraften att göra detta. Solen, på väg mot sin nedgång, lyste genom en tät dimma, stigen från de av älven översvämmade slätterna, och förblev hängande kring bergstopparna. Hela bilden fick en eldliknande färgton av solens falnande strålar - "Åh, Claude Lorrain!" suckade jag när jag stängde min portfölj¹⁶.

Det var midnatt. Vi såg orsborna ta ett 60 grader varmt bad, varefter vi gav oss av mot våra stugor i Hietaniemi, beläget inte längre än trekvarts mil bort.

Mitt resällskap sov redan. För egen del, med sinnet uppfyllt av scenen jag nyss beskrivit, tog jag en bössa och min portfölj och gick åter ut för att bestiga det högsta berget, i hopp om att än en gång få beskåda detta förtrollande landskap.

16 [Claude Lorrain var en fransk 1600-talskonstnär, berömd för sina målningar av pastorala landskap och antika motiv i skymningsljus, ö.a.]

XV. Slätt översvämmad av Torne älv. 17 juni.

Efter att med mycken möda ha nått den högst liggande toppen, såg jag slätten översvämmad av Torne älv, och samma bergskedja, bland annat Huitaperi¹⁷, bildade ett landskap måhända ännu vackrare än det som så frapperat mig så genom effekten av solstrålarna som reflekterades i atmosfären. Jag såg i förgrunden Hietaniemi kyrka och många små öar skapade av älvens översvämning. Gårdagsnattens dimmor hade samlats i stora moln, vilka på ena sidan kastade en djup skugga över älven och dess omgivande berg. Luften var stilla, och ett milt sken nära horisonten förebådade redan det vackra väder vi skulle få njuta av under resten av resan. Det bergiga landskap som omger Övertorneå kyrka utgjorde i fjärran tavlans bakgrund.

SLUT PÅ FÖRSTA DELEN

¹⁷ Detta namn kommer från svenskans *vita berget*.

Fotnoter utbrutna från första delen.

Fotnot nr. 5:

Man räknar med ett avstånd på $10 \frac{1}{2}$ svenska mil. Här följer en mer exakt beräkning. Avståndet från ekvatorn till polen är $935 \frac{30944}{100000}$ svenska mil eller 5130740 franska famnar: och eftersom det finns en skillnad mellan breddgraderna vid ekvatorn och polerna, måste man ta ett genomsnitt. På så vis kommer man fram till att 10,39544933 svenska mil motsvarar en genomsnittlig grad. En svensk mil är på 6000 svenska famnar eller på 5484 franska. Som en följd därav är förhållandet mellan den svenska milen och den franska 5484 till 2282, till den tyska milen 6000 till 4176, och till den engelska dito 6000 till $903 \frac{56}{100}$.

Fotnot nr. 15:

Denna nya mätning av en meridianbåge har senare utförts på uppdrag av Konungen, av den redan kände astronomen herr Svanberg och förste ingenjören herr Öfverbom, ett projekt som kostat tre år av svårt arbete och kastat nytt ljus på detta viktiga fenomen. Resultatet av dessa herrars observationer var: på latitud $60^{\circ} 20' 12''$ är meridiangradens längd = 57198,83 famnar [1 famn är 1,78 m, ö.a.]; och att jordens tillplattning vid polerna därför är betydligt mindre än vad som antagits efter observationerna år 1736. Vid en jämförelse av dessa nya mätresultat med dem av Bouguer och Condamine, utförda vid ekvatorn, finner man att axeln som genomkorsar polerna är $\frac{1}{320}$ kortare än den genom ekvatorn. Detta förhållande, som mycket väl överensstämmer med teorin, har emottagits med stor entusiasm av vetenskapsmännen; och astronomer förväntar sig att få ta del av detaljer och beräkningar från observationerna, vilka snart ska publiceras på franska.

AVBILDANDE RESA TILL NORDKAP

ANDRA DELEN

Innan vi går vidare skall vi kasta ett öga på invånarna och regionens produktion; fortsättningsvis ska vi även notera vissa gradvisa förändringar allteftersom vi närmar oss Lapplands ödemarker.

Västerbottningarna är vanligtvis långa och välbyggda. Deras anlete är ädelt, deras ansiktsuttryck stolt och självsäkert, men denna stolthet har ett varmt drag av tydlig välvilja, och deras sätt att uppträda motsvarar till fullo deras yttre. Männen är mildare till sitt väsen än sina grannar Österbottningarna, och deras kvinnor överträffar dessas mycket i skönhet. Detta uppriktiga, nyktra och anspråkslösa folk utmärker sig genom det mod de visar, må det vara i krig, björnjakt, eller när de far upp eller ned för forsar etc. Medan mer utvecklade folk nöjer sig med att sätta namn på olika grader av dygder, tillämpar Västerbottningarna dem alla, lyckligt ovetande om de laster som motsvarar dem.

Det finska språket dominerar från Österbottens gräns, som i egentlig mening skiljer Finland från Sverige, till två eller tre mil väster om Torneå, där svenska talas, och därifrån runt 20 mil norrut, varefter nybyggarna talar finska och urinvånarna samiska. Det är detta land vi har rest igenom och som det handlar om här.

Männens klädedräkt består av en mössa i djupblått tyg, kalottformad med sömmarna i annan färg; en slags tunika eller skjorta i grov, vit sars [tygslag med kypertbindning, ö.a.] som går ned till vaderna; ett läderbälte; långa knäbyxor; klacklösa stövlar eller kängor med samma läder i sulan som i övriga skon, med sömmar på fotens ovansida som möts vid tåspetsen, vilken avslutas i form av en böjd näbb. Dessa välgjorda kängor motstår vätan under

lång tid, och inget kunde vara bättre lämpat för vandringar genom de våtmarker man så ofta måste korsa vid resor i denna landsända.

Till de främsta näringsgrenarna hör jordbruket, tjärframställningen, boskapsuppfödningen, jakten och fisket. Jorden är bördig, och man besår samma fält varje år. Vetet mognar på sju till åtta veckor; men så strängt är klimatet, att frosten under denna korta period ofta grusar bondens förhoppningar. Lyckligtvis är folket här vana att, även efter de rikligaste skördar, till brödet blanda i skuret strå, vissa växtrötter, eller tallbark; och denna sedvänja hjälpte dem att klara de hungersnöder som är alltför vanliga.

Fisket efter lax är det mest betydande, något som berörts i föregående kapitel. Det finns en annan laxart, kallad *taimen* [finska för öring, ö.a.], vars smak är delikat, men av vilken det inte finns tillräckligt för att bli en handelsvara. Denna fisk, som man även påträffar i Österbotten, är lite mindre i storlek och fläckigare än än den vanliga laxen. Soltorkad gädda och sik bidrar också mycket till invånarnas kost.

Fåglarna man påträffar i dessa trakter är desamma som nämnts i beskrivningen av jakten i närheten av Uleåborg, förutom några arter om vilka vi ska tala senare. Av de vilda djuren är mest anmärkningsvärda: björn¹⁸, varg, den vanliga räven, den svarta, vita och blåaktiga dito (den sistnämnda är mycket ovanlig), järv, bäver, säl, utter, hare, ekorre, mård, hermelin, vildren, som i allt liknar tamrenen utom att den har en mörkare färg.

Vad beträffar fåglar och växtflora skall jag återkomma till dem i takt med att de dyker upp. Det är framförallt i Lappland och i de höga bergen man finner växter som är okända i övriga trakter.

18 Björnen är vanligt förekommande även i större delen av Finland. Ett av dessa djur blev, när det simmande skulle ta sig över älven ovanför forsen i Kyro (Pl. IV och V), meddragen av strömmen; några bönder hörde dess fasansfulla vrål, och såg den för ett ögonblick tumlande i vågorna. Den återfanns senare död längs stranden i flodbassängen nedanför fallet. Detta återberättades för mig av mycket trovärdiga personer.

XVI. Karta över Torne, Muonio och Alta älvars lopp och en bit av Norra ishavets kust.

Denna karta, som avbildar loppet av älvarna Torne, Muonio och Alta, liksom Norra ishavets kuster till Nordkap, är tagen ur herr baron Hermelins¹⁹ och herr Pontoppidans²⁰ kartor, förminskade till samma skala och korrigerade enligt fältobservationer. De platser jag haft tillfälle att lägga till består huvudsakligen endast av saker som särskilt beskrivs i detta verk, såsom berg, forsar etc. Jag har så långt möjligt försökt markera de platser där skisserna till planscherne ritats; där de saknar namn, finner man dem med hjälp av avståndet till någon känd plats som är utmärkt. Vår resrutten från Övertorneå till Nordkap är markerad med punkter till höger om älvarna längs vilka vi färdats, och vår återfärd till vänster om dem.

När vi lämnade stugan i Kirkkomäki, nära Hietaniemi kyrka [orten kallas idag Hedenäset, ö.a.], och det översvämmade slättland jag tidigare nämnt, fortsatte vi att följa Torne älv; och det är inte förrän i Niemis vägen viker av från den. Landskapet, som är ganska kuperat, erbjuder nästan hela tiden njutbara utsikter.

Det var blomningssäsong. På vissa ställen föreföll skogsmarken, översållad av vitsippor (*Anemone nemorosa*), vara snötäckt, på andra ställen gav andra anemoner (*A. hepatica*) [blåsippa, ö.a.] marken en djupblå färg. De sankna områdena var förgyllda av *Calla palustris* eller försilvrade av *Rubus chamaemorus* [hjortron, ö.a.]. Den förstnämnda av dessa växter, på svenska kallad *missne*, är till stor nytta för lokalbefolkningen. I tider av nöd gör man bröd av dess rötter, som plockats upp på våren innan bladen börjat slå ut och skärs i småbitar som torkas vid eld innan de mals. Om man kokar detta mjöl med vatten innan tillagning, och sedan blandar i vanligt mjöl, blir brödet mycket gott och närande. Den andra

19 [Samuel Gustaf Hermelin, bergsråd och kartograf som bl.a. drog igång gruvbrytningen i Malmberget. Som kartograf känd för sina kartor över Sverige och Finland, ö.a.]

20 [Christian Jochum Pontoppidan, soldat och kunglig dansk kartograf, ö.a.]

växten, kallad *hjordron*, har ett gulaktigt bär med intetsägande smak, men den gör sig utmärkt som sylt, vilken sägs ha en upplivande och renande effekt på blodet. Den ges till personer sjuka i feber, skörbjugg eller lunginflammation. Längs bäckarna blommade förgätmigej (*Myosotis scorpioides*), och ängarnas livliga grönska förstärktes av ett flertal andra blommor, såsom *Cornus suecica* med vita kronblad och svarta ståndare [hönsbär, ö.a.]; *Trientalis europaea* [skogsstjärna, ö.a.], en liten stjärnformad blomma som annars endast återfinns i skogen; *Rubus arcticus* [åkerbär, ö.a.], en växt av jordgubbens storlek vars mörkrosa blomma är lika vacker som dess bär är goda. Röda och svarta vinbär, liksom hallon, växer också i dessa skogar.

De mörka moln som täckt himlen sen gårdagskvällens stormbyar upplöstes gradvis, och snart fick en angenäm värme oss att glömma närheten till polcirkeln.

XVII. Sista bron. Luppioberget. 17 juni.

För att komma till Niemis, sista skjutshållet, en mil från Kirkkomäki, korsar man på den sista bron ån Armasjoki, som senare rinner ut i älven inte långt därifrån. Vänster om ån reser sig Luppioberget, vilken påminner om ruinerna efter ett enormt slott. Detta berg är uppbyggt av horisontella skikt av granit och skiffer, bergarter som sällan påträffas tillsammans.

Övertorneå kyrka är en och en kvarts mil från Niemis, och sex och en halv mil från Torneå. Det är här vägen gradvis upphör, för att slutligen övergå i en stig som leder till kyrkoherdens hus. Det är möjligt att färdas dit från Torneå med båt, men eftersom man måste fara motströms upp för älven saktas färden ned mycket. Där finns flera ansenliga forsar, såsom Gyllhäkoski, Matkakoski, Vuennonkoski etc.

När vi ankom till Övertorneå ansåg jag att vi skulle inkvartera oss i Matarengi by, belägen i omedelbar närhet, för att sedan avlägga besök hos prosten Sandberg, kyrkoherde i församlingen; men man sade mig att denne aktningsvärde gamling skulle bli mycket förolämpad av en sådan handling, och betrakta det som ett ifrågasättande av hans gästfrihet. Jag försökte utan framgång förklara att vi var elva personer, men vi var tvungna att rätta oss efter sedvänjan, och jag fick tillfälle att ångra mina tvivel efter det rättframma och hjärtliga mottagande kyrkoherden och hans familj gav oss.

Deras boning är trevligt belägen vid älvstranden. Där ligger en välskött åker vid foten av ett litet berg, från vilket man under sommarsolståndet delvis kan se midnattssolen. Men vi löste det genom att fara och beskåda den från toppen av Aavasaksa, ett berg känt från Maupertuis observationer. För att komma dit måste man färdas en kvarts mil på älven, som till en början är mycket bred, och vars klara vatten strömmar så lugnt att endast roddarna kunde märka av det; senare grenar den upp sig och omfamnar flera öar, för att slutligen återförenas i bergen.

Himlen var klar och fridfull, och det totala lugnet inspirerade till en behaglig melankoli. En konstnär som velat avbilda Arkadiens²¹ idylliska ängar skulle här ha funnit idealmotivet för sin tavla. Älven, som svällt av bergsbäckarnas tillflöde, nådde upp till ängarnas gräs, och vilka ängar! Älvens stränder består av grässlätter, buskbeströdda och täckta av blommor. Berget Aavasaksa fullbordar tavlan på ena sidan; dess höjd över havet är 108 svenska famnar [ca. 192 m, ö.a.], men dess form är inte iögonfallande.

Efter att ha stigit i land på Tengelis strand började vi bestiga, eller snarare klättra uppför Aavasaksa; lyckligtvis hade vi anlitat en vägvisare, för det finns få möjliga leder till toppen. Efter att ha gått genom en snårskog av alar längs älven kom vi in i en mycket tät tall- och granskog; därefter fann vi en hög av stenblock som fallit ned

21 [Det grekiska landskapet Arkadien på Peloponnesos, i antikens och renässansens herdediktning ofta använt synonymt med pastoral, ö.a.]

högt uppifrån berget, mellan vilka björkar här och där vuxit upp; högre upp är jorden täckt av grönaktig mossa, blandat med renlav (*Lichen rangiferinus*), som emellertid inte kan jämföras med den man finner i Lappland. Träden där är klena och få, men toppen är nästan övervuxen av gran, tall och vackra björkar, ett bevis på att höjden på berget, som jag bestigit på 35 minuter, är mycket lägre än de berg som kallas *fjäll*, där träd vanligtvis bara växer på upp till en tredjedel av bergets höjd.

XVIII. Utsikt mot söder från Aavasaksa. 18 juni.

Från Aavasaksas topp ser man i söder sammanflödet av Torne älv och Tengeli älv, alla dess slätter och öar jag tidigare beskrivit, Övertorneå kyrka, kyrkoherdens bostad, och bortom dessa en räkka av fjärran berg. Denna vy är vidsträckt, och av muntert slag, i motsats till de andra.

XIX. Utsikt mot nordost från Aavasaksa.

När vi avancerade i nordostlig riktning, överraskades vi plötsligt av stark nederbörd. Vi fann där till vår stora glädje falkboet som Maupertuis hade sett år 1736. Dessa fåglar, uppskrämda av några stenar vi slängde från bergstoppen, flög kring boet medan de lät luften genljuda av sina skrik. Vid foten av branten ligger en slätt, sandig och bevattnad av Tengeli älv, som långt borta kommer ur en bergsomgiven sjö. Området där denna älv bildar en liten fors, och där några sågverk kan ses, heter Kristineström.

XX. Utsikt mot norr från Aavasaksa. Midnattssol.

På Aavasaksas norra sida såg vi också Tengeli älv, vars lugna vatten endast rördes upp av en fiskebåt som stilla passerade. Bortom älven ligger en kulle från vilken det steg ett moln av rök, orsakad av

eldarna man tänder för att hålla knotten borta från boskapen. Denna kulle är överskuggad av en bergskedja, där det ena berget reser sig över det andra, som Ossa över Pelion²². Mot väster avslutas bilden av Torne älv, lugn, majestätisk, och omgiven av branta klippor.

Det var midnatt, och solen tycktes snudda vid toppen av ett högt berg som skymde solskivans nederkant. Naturen inväntade denna himlakroppens beslut, om den skulle överge jorden åt nattens mörker eller återta sin välgörande bana, och fortsätta att lysa upp den.

Vi noterade en klippas skugga på en annan för att observera solens rörelse. Inom några minuter kunde vi se att skuggan sjunkit, ett bevis på att solen steg. Snart välkomnade fåglarnas gemensamma körsång en morgon, som inte hade föregåtts av någon natt.

Olycklig må den okänslige man vara, som inte blir det minsta rörd vid åsynen av detta skådespel. För egen del ska jag bevara detta utsökta minne hela livet.

Vi lämnade Övertorneå den 20 juni, och eftersom det inte längre fanns några vägar, började vi fara uppför älven i båtar. Vinden som blåste mot strömmen drog upp ganska ansenliga vågor. Vi avancerade snabbt med seglens och årornas hjälp; dessa lätta båtar, som ser ut att kunna kantra vid minsta påverkan, seglade stolt över vågorna, till synes utan att vidröra dem. Vad som överraskade oss än mer, var hur vi för fulla segel tog oss upp för en liten fors med endast den hårda vindens hjälp. Dessa båtars längd ligger på tio till tolv alnar [6-7,2 m, ö.a.]: man ser i stora drag deras form på plansch XXXI.

Eftersom vi skall beskriva en resa på nästan 50 mil, hela tiden uppför älven, är det på sin plats att ge några detaljer om detta företag. När strömdraget är stark driver två karlar, den ena i fören och den andra i aktern, försedda med långa stakar eller störar,

²² [I grekisk mytologi, om jättebröderna Otos och Ephialtes som staplade bergen Ossa och Pelion på varandra; motsvarar ungefär *lägga sten på börda*, ö.a.]

kallade *berlingar*, båten framåt genom att bägge på samma sida pressar dessa mot botten eller mot stranden. Men ibland, när vattnets kraft i forsarna får båten att stanna upp, det är då de får nytta av sin fulla styrka och skicklighet. Ofta ser man störarna krökas likt spända bågar, men det är sällan de brister, något som skulle varit mycket farligt. Den stora konsten ligger i att hindra båten från att vända sig; skulle denna olycka inträffa i en än så obetydlig fors, då skulle man nästan oundvikligen vara förlorad. Stor vana krävs för att pressa störarna ända till botten när strömmen är stark, och det finns tillfällen då ett endaste missat staktag skulle vara ödesdigert. Båtkarlarnas lugn inger passagerarna förtroende, och för övrigt vande man sig snabbt vid farorna. Den modige man som för första gången steg upp i en vagn dragen av ystra hästar skulle knappast vara lika lugn som en vek och timid kvinna, som genom vanans makt inte tog någon notis därom.

Berget Aavasaksa, vilket vi hade färdats längs med, och som på avstånd påminde om ett moln, hade slutligen försvunnet ur vår åsyn, liksom höjderna som omgav det, och vi kom in i ett landskap som snarare var leende än bildskönt. Älven är ofta mycket bred här, emellanåt upp till en halv kvartsmil. Man ser på bägge stränder en mängd småbyar, omgivna av frodiga ängar och små kornåkrar; längs andra avsnitt är älven kantad av snår av vide och björk, ovanför vilka reser sig mycket höga och smala tallar.

Efter att ha gått upp för forsén Kauvasaarikoski²³ såg vi i fjärran Kattilavaara, ett berg som till utseendet påminner om Aavasaksa, men är lägre i höjd. Vi bytte båtar vid Marjosaari, beläget en mil från Övertorneå, och eftersom värmen trots den friska vinden var extrem, badade vi i älven, vars vatten var ganska kallt, men kristallklart.

23 Koski betyder fors, och saari ö.

XXI. Forsen Kattilakoski, vid polcirkeln. 20 juni.

Inte långt från Marjosaari finner man forsen Kattilakoski, enligt Maupertuis belägen exakt på polcirkeln. På denna plats var vi tvungna att gå till fots för att avlasta båtarna, som måste dras i rep med muskelkraft, med en man kvar i varje båt för att förhindra dem att slå emot klippblocken. Stränderna bär tydliga spår av forsens våldsamma kraft under snösmältningen.

Samtidigt som båtarna drogs gick vi, under passagen av en skir skogsdunge, i tryckande värme in i polarregionen, varefter vi återtog färden på älven. När vinden slutligen mojnät blev aftonen mycket vacker.

Vi skulle ha bytt båtar i Juoksengi, men eftersom våra båtkarlar inte var trötta fortsatte vi till Turtola, totalt en sträcka på två och en kvarts mil. Bergen i Kattilakoskis omgivningar doldes snart av mängder av rök som förmörkade horisonten, kommande från eldarna man tänder för att fördriva knotten, liksom från de tjärgropar för tjärframställning man träffar på här och var. Vattnet tycktes dra till sig röken, som steg ned längs älvbankarna och bredde ut sig som en lätt dimma till den täckte hela älvens lopp. I Turtolas omgivningar är älven mycket bred, och dess stränder utgörs mestadels av befolkade slätter. Mot nordväst ser man berg, bland vilka utmärker sig Pullinki, det högsta av dem alla. På samma sida älven ligger Svansteins järnbruk, tillhörande det i Kengis, vilket kommer att beskrivas senare.

Med tanke på den korta tiden sedan landskapet täcktes av snö och is, förvånades vi av grässets och kornets höjd. Orsaken därtill ligger utan tvekan i den oupphörligt glödande solen, som under denna säsong skiner hela natten; kanske också att solen, vars produktiva förmåga legat vilande under regionens långa vinter, utvecklar så mycket mer kraft när sommarens plötsliga ankomst ger den möjligheten.

Träden motsvarar inte den frodiga växtligheten; björkarna är långt ifrån lika höga som normalt, granarna är mycket klena, och deras obeliskform ger landskapet en säregen karaktär; tallarna ger sken, utan att ha den majestätiska höjd som kännetecknar dem i Sveriges vidsträckta skogar, av att vara starka och livskraftiga; häggen (*Prunus padus*), enen, viden och pilen (*Salix*) visar inga förändringar på grund av klimatet. Det finns i Västerbotten och Lappland 23 salixarter, till största delen okända på andra platser; asparna som man ser här och var är inte stora, men deras lövverk är vackert; detsamma gäller alarna. Vad beträffar ekarna är det känt att de inte finns ovanför Gävletrakten, en stad 17 mil norr om Stockholm. Det är mer eller mindre vad som kan sägas om träden i denna region; senare återkommer jag till detta ämne för att observera förändringarna i takt med att vi färdas längre norrut.

Vi tillbringade natten i Turtola, där vi bjöds på nyfångad lax, delikat mjölk och soltorkat renkött till kvällsmat. Smöret är utsökt i denna landsdel, men de har endast bröd av kornmjöl blandat med skuret strå, vars smak är kärv och oangenäm; lyckligtvis hade vi en rejäl reservportion bröd från Torneå. I området såg vi flera av de släddar kallade *ackja* eller *pulka*, vilka samerna använder sig av. De liknar till formen en kölbåt och har bara plats för en enda person. Vi återkommer till en mer detaljerad beskrivning av dessa när vi talar om samernas sedvänjor.

Färden den 21 var mer anmärkningsvärd än föregående dags på grund av strömstyrkan hos älven, vars stränder bestod av urholkade klippblock, ibland övervuxna av granar i djupt mörkgrön ton. Värmen var extrem; inga fåglar sjöng i skogarna, där en ödslig tystnad rådde. Desto tydligare hörde vi forsarnas dån, ett öronbedövande oljud när man befinner sig mitt i deras skummande vågor; allt på denna plats bidrog till att förhöja naturens hotfulla intryck.

Innan ankomsten till Pello finner man sträckor där älven blir bredare och dess flöde jämnare. Det blåste en stark vind, vi färdades med seglens och åornas hjälp längs den vänstra stranden; till slut var vi tvungna att korsa älven för att göra ett slag, och vid detta tillfälle var båten med vårt tjänstefolk så nära att kantra, att vi beredde oss på att rädda männen. Vi noterade då hur illa konstruerade dessa båtar var att gå för segel.

Det är två mil mellan Turtola och Pello by, som är belägen exakt en grad norr om klockstapeln i Torneå, detta enligt Maupertuis gradmätning. Därifrån syns Kittisvaara och Kokkavaara, två berg av mindre storlek än Aavasaksa. Ett stycke bortom Pello består älven av en serie forsar av varierande storlek ända till Kardis, beläget två och en halv mil bort. I en av dessa forsar stannade vår båt upp på ett dolt klippblock, och en våg vattenfylld den till hälften, men båtkarlarnas extrema ansträngningar räddade oss från denna fara. Kort därefter lugnade sig vinden, och efter ett uppfriskande regn fick vi en vacker afton och en ännu vackrare natt, om det nu kan kallas natt när solen skiner.

I närheten av Kardis blir träden mycket större än tidigare. Älven, inklämd mellan ovanligt höga bankar, är starkare än den syns vara, med en jämn lutning av älvbotten. Vid ankomsten till denna boning, belägen på toppen av en mycket hög kulle, såg vi vid midnatt nästan hela solskivan. Efter att ha väntat på båtarna till klockan halv tre, fortsatte vi vår färd.

Torne älv är inte längre den stilla och leende älv vi fann så gemytlig, trots dess nycker. Nu ständigt vred och rytande, verkade den vilja förhindra resande att tränga längre in på dess domäner. Slutligen anlände vi klockan tio på förmiddagen till Kengis, där vår ankomst hade meddelats i förväg av våra vänner i Stockholm.

Kengis, det nordligast belägna järnbruket, ligger ungefär 17 mil från Torneå, på stranden till älven med samma namn, ett stycke ovanför sammanflödet med Muonio älv. Två bröder, Abraham och

Jakob Reenstierna, hade modet att grunda detta bruk i ett land så fjärran och öde; de erhöll rättigheterna år 1643. I Kengis smider man tusen *skeppund* järn, och i Svanstein, som hör till det, femhundra [1 skeppund motsvarar ca. 170 kg, ö.a.]. Detta järn kommer från gruvorna i Junosuando, sju och en halv mil därifrån, och gjuts i Tornefors, nära Torneträsk, där älven med samma namn har sin källa.

Skogarnas vidsträckthet och enkelheten att transportera är de huvudsakliga fördelarna med järnbruket i Kengis. En båt lastad med sju skeppund järn [knappt 1,2 ton, ö.a.] åker nedför älven till Torneå stad, och åker sedan åter upp för älven med en lättare last av proviant etc. Man transporterar på samma vis malmen från Junosuando till Tornefors och därifrån till Kengis. Vintertid är det renarna som står för transportererna; men eftersom dessa djur inte klarar att dra mer än 10 till 12 lispund [85-102 kg, ö.a.], blir dessa transporter dyra.

XXII. Kengis bruk. 24 juni.

Denna gravyr föreställer järnbruket i Kengis och ett vattenfall i Torne älv, vilket delas i två delar av en klippa. I fjärran syns kapellet i Pajala. Brukets omgivningar är granna; höjderna där är täckta av en underbar grönska och kröns av dungar av mycket välväxt asp. Det trista och vilda utseendet på de områden vi just lämnat förhöjde detta landskaps skönhet, värd att beundra oavsett land.

En av ägarna till Kengis, herr Ekström, en bonde aktad för att genom sin talang ha stigit över sitt stånd, och för att av egen vilja ha behållit sitt yttre och sina enkla vanor, tillbringade sommaren i detta område, och sysselsatte sig med nödvändiga åtgärder för att förfina smältningen av järnet, underlätta transportererna av det och att blåsa liv i lokalbornas näringsliv genom att passa ihop deras intressen med ägarnas. Utan tvivel kommer Ortsborna med tiden att åtnjuta

fördelarna av att kunna sälja sina produkter och köpa förnödenheter på så långt avstånd från städerna.

Vi blev mottagna med all upptänklig välvilja, och vår värd sparade ingen möda på att få oss nöjda; det är verkligen ett nöje att skämmas bort på detta vis, mitt i en så ansträngande resa. Dagen efter vår ankomst inföll midsommardagen, en helgdag som firas i hela Sverige med att smycka kyrkor och stugor med blommor och löv, och med att på kvällen dansa runt en majstång.

På morgonen var vi i kapellet, där predikan hålls på svenska efter att den hållits på finska. Orsaken till detta är att flertalet av brukets arbetare är svenskar. Mot kvällen hade vi slagit upp ett tält mellan aspdungarna på kullen, och traktens ungdomar samlades där. Brukets inspektör lät släppa in de vackraste flickorna i tältet, vilka satte sig bredvid oss och fick oss att beklaga att vi inte förstod språket, med tanke på de många kvickheters skull som vi antog att de sade, att döma av de oupphörliga skratt de utbrast i. Medan de väntade stack pojkarna, nyfikna på vad som hände i tältet, in sina huvuden under tältduken, och utan att ha lagt märke till detta såg vi oss plötsligt omringade av huvuden. Detta spektakel och vår förvåning lockade fram rungande skrattsalvor hos flickorna, som inte blev det ringaste reserverade när de såg sig betittade av sina bröder, nära anhöriga eller älskade. Kärleken utövar utan tvekan sin makt även i dessa trakter, men dess karaktärsdrag är en smula frostiga. Giftermålen här består endast av konvenansäktenskap, och fäderna sköter urvalet. Den extrema frihet som råder mellan flickor och pojkar orsakar mindre osedlighet här än återhållsamheten i mer civiliserade trakter.

Vi tillbringade kvällen mycket angenämt med att se ungdomarna dansa; och när vi kommit tillbaka till huset stämde vår charmerande värd, för att locka oss att dricka, upp i en mycket fin sång, och vi svarade i kör med refrängen: "Låt oss dricka i afton, imorgon bär det av". Faktiskt hade vi, trots hans vädjanden, bestämt vår avresa till morgonen därpå.

Så snart sällskapet hade dragit sig tillbaka, skyndade jag mig ut för att från höjden av ett intilliggande berg, kallat Renberget, se midnattssolen, och mina förväntningar kom inte på skam. Solklotet stannade på ett skenbart avstånd av två till tre soldiametrar från horisonten; efter en stunds vila, även den skenbar, återtog den sin bana på himlavalvet; ett storslaget och förtrollande skådespel.

På morgonen tog vi, efter att ha intagit en god frukost, farväl av vår värd, inspektören och hans unga maka, ett intressant par som nyligen ingått äktenskap, och till sist av en del av vårt resesällskap som lämnade oss här. Herr A** och jag, tillsammans med tolken och en dräng, återupptog resan genom att åka nedför Torne älv till sammanflödet med Muonio älv, vilken vi började färdas uppför.

Platsen vi just hade lämnat var det sista innan Norra ishavet som vi skulle finna bebodd av civiliserade människor. Från att ha varit elva personer var vår grupp nu reducerad till fyra. Herr B**, mycket ung och av en ganska svag konstitution, hade gett efter för sin kompanjons råd och återvänt till Uleåborg, detta trots hans extremt starka önskan att följa oss till resans slut.

Under vår vistelse i Kengis hade älvens vatten stigit avsevärt, och forsarnas hotfulla dån hade kontinuerligt ökat. Vi tog oss först upp för forsen i Ääverkoski, vilken föreföll oss vådlig, men flera andra fick oss snart att glömma den, till exempel Ämbarikoski. Efter att ha passerat ännu ett antal, där det föreföll osäkert om båtkarlarnas kraft skulle räcka till för att övervinna dem, hade vi nöjet att finna platser där älven, likt en spegel, reflekterade stränder övervuxna av träddungar, där *Prunus padus* i blom fröjdade ögat [hägg, ö.a.], medan fåglar, återuppväckta av regnet som just fallit, hänförde våra öron med för oss okänd sång. Det är som i människans liv, smärta och njutning avlöser varandra. Denna sträcka hade varit förtjusande om det inte varit för knotten som började göra sig påmind, men det var intet i jämförelse med hur vi skulle komma att få lida av dessa insekters mängd inom några dagar.

Under resans lopp hade vi observerat att vissa andarter, såsom *Anas fusca* (svärta) och *Anas clangula* (knipa), bygger sina bon i träden, och framförallt i tallarna. Älvsträndernas invånare besparar dem besväret att bygga dessa bon genom att i träden fästa vedstycken, ihåliga och med en form som passar fåglarna. I utbyte tar man en del av deras ägg, något som ersätter hönsägg, som inte går att uppbringa i dessa trakter.

Till slut ankom vi till Kolari, en liten by på ön Ylläsaari, tre och trekvarts mil från Kengis, och tjugo och trekvarts mil från Torneå. En av de unga flickor som besökt oss i vårt tält i Kengis var där, och hälsade oss mycket artigt välkomna. Vi fick efteråt veta att hennes mor, änkan efter en rik nybyggare, var stället ägare. Christina från Kolari var en ung skönhet, mycket fräsch och med en amasons figur; vi såg snart att hennes kroppskrafter inte var mindre imponerande än hennes kroppstorlek. Hon älskade att munhuggas till en viss gräns, men det minsta man överskred den slog hon tillbaka med en oanad kraft, och hon missade inget tillfälle att fira sin seger med ett gott skratt. På morgonen tog jag ett 60 grader varmt bad för att få nöjet att bli ompysslad av henne; ty sådan är seden, att om en främling tar ett bad måste byns vackraste flicka närvara vid ceremonin. Christina var förtjusande i sin lätta klädnad, och fullgjorde alla sina plikter med en grace och blygsamhet som bara ökade hennes lockelse. Vi avreste en stund senare, vid halv tio. Christina, som hade klätt sig helt propert, tog ett litet paket med våra saker, och under förevändning att bära det till stranden där vi skulle gå ombord, en halv kvartsmil från byn, följde hon oss, fortfarande skämtande och road av sin charms inverkan. Det var inte förrän i den stund vi lämnade som hon, med ett förändrat ansiktsuttryck, tog farväl av oss med ett tonfall och en blick full av ömhet. När vi avlägsnade oss från stranden såg vi bilden av Christina, med sitt blonda hårsvall och sin scharlakansröda mössa, speglas i vattnet. Hon gjorde en nätt liten nigning och försvann, men jag medger att jag tyckte mig se henne ännu efter det att hon inte längre stod där.

Läsaren kommer sannolikt notera den ringa betydelsen av vissa episoder jag infogat för att liva upp den monotona redogörelsen för en lång färd, alltid i båt, från fors till fors, mellan stränder av så liten variation. Det måste beaktas att jag inte skriver någon roman, och att jag inte tillåter mig att hitta på händelser efter min fantasi.

De båtkarlar vi anlitat i Kolari skulle ta oss till Muonio [förr kallat Muonioniska, ö.a.]. Den första rasten tog vi i Kihlanki efter att ha tillryggalagt tre mil. Värmen var outhärdlig, och eftersom det heta bad jag hade tagit bidrog därtill, doppade jag mig i älvens vatten, som blir kallare i takt med att man närmar sig Skanderna, där den har sin källa. Man har börjat ifrågasätta hälsofördelarna av kalla bad. För egen del är jag innerligt övertygad om dess fördelar, särskilt efter de dagliga erfarenheter av sådana jag gjort under denna resa.

XXIII. Muonio älv nära Kihlanki. 26 juni.

Under den andra vilopausen, mellan Kihlanki och Parkajoki, tecknade jag av Muonioälven som här flyter stilla mellan sina stränder, vilkas skönhet är lika stor som vattnets. En ö, smyckad av täta dungar och överskuggad av höga och smala tallar, bidrar till landskapets måleriska karaktär. Här ser man, som överallt i dessa trakter, boskap samlad runt eldarna, vars rök skyddade dem från knotten.

Efter att ha vilat i några timmar fortsatte vi till Parkajoki, fyra mil från Kihlanki och tjugosju och trekvarts mil från Torneå; vi hade avverkat denna sträcka från kvällen den 26 till middagstid dagen därpå.

Invånarna i denna lilla by, liksom i de vi hade passerat, anförtrodde sina renhjordar åt en samefamilj att ta dem på bete. Just då var de för långt borta för att vi skulle kunna beskåda dem utan alltför mycket besvär, och vi förväntade oss för övrigt att snart finna

fler av dem, och av mindre civiliserade samefamiljer i sitt eget hemland, vilket vi närmade oss.

Dessa småbyar uppvisade ett visst välstånd; här finns ett överflöd av mjölk, smör, lax, och ibland soltorkat renkött, liksom ost av ko- eller renmjölk. Invånarna har vanligtvis en air av hälsa och oberoende, något som gläder själen, då det vittnar om lyckan hos ett folk som förtjänar den.

XXIV. Byn Parkajoki vid Muonio älv. 27 juni.

Jag klättrade uppför den högsta höjden för att skissa det bergiga landskapet i Parkajokis omgivningar. Muonio älv är här mycket djup; dess flodbädd avsmalnande, och dess vatten tycktes vara helt svart. Efter att länge ha varit dold av en slingrig väg genom mörka granskogar, framträdde den till slut i fjärran, och gladde ögat genom att spegla himlens ljus, som tidigare hindrats från att nå den av de omkringliggande bergen. Berget Saitavaara utmärkte sig som det högsta. Hela scenen hade en dyster färgton och en ytterst vild karaktär.

Bosättningarna jag just nämnt är de enda man ser längs älvens stränder; i landets inre finns det inga alls.

Eftersom en av våra båtkarlar var indisponerad eller utmattad, något som händer sällan i dessa trakter, städslade vi en annan och fortsatte vår färd. Efter att länge ha följt älvens slingrande lopp mellan ganska vackra men enahanda stränder, blev utsikten plötsligt imponerande. Berget Pallas, ett egenartat namn i dessa trakter, och som jag lät dem upprepa för mig flera gånger på plats för att vara säker, och vars etymologi jag förgäves sökt²⁴, tornade upp sig vid horisonten likt ett hotfullt moln. Samtidigt mullrade åskan, och skurar av regn slog emot oss. Älven, som utvidgade sig till att likna en sjö, omfamnade flera öar, vars skira dungar och friska

²⁴ Jag har senare erfarit att Pallas på samiska är namnet på en fiskart, *Pleuronectes flesus* (Linné) [skrubbskädda, ö.a.].

växtlighet kontrasterade mot himlens mörka utseende. Strax klarnade skyn upp i norr, men i söder mullrade åskan mellan tunga moln, vars ovarsidor var svarta som natten, medan de längs horisonten såg ut som enorma snödrivor.

Vid betraktandet av denna storslagna scen, erfor jag den smärtsamma känslan hos konstnären som ser saker vilka ligger bortom hans förmåga, och suckande tillstår sin begåvnings otillräcklighet. För övrigt hindrade mig det häftiga regnet från att teckna.

Slutligen landade vi vid en hydda, vilken föreföll vara ett tillhåll för misär och uppgivenhet. Männen hade begett sig till avlägsna sjöar på fiske; där fanns endast två kvinnor med två barn kvar. En liten kornåker och fyra kor livnärde dessa stackars nybyggare, som vår tolk, när han förra vintern reste med några köpmän, hade funnit nästan ihjälsvultna; en fruktansvärd situation i ett så kargt land, och det under en årstid då resor ofta är mycket svåra på grund av snödjupet. Å andra sidan antydde de rika, naturliga grässlätter som omgav bosättningen att dessa människor med lite flit borde kunna hålla nöden borta.

Inte långt från denna bosättning ligger den fruktansvärda forsen i Muonio, som är en mil lång. Vattnets raseri har satt sina spår i älvbrinkarnas utseende. Där finns inget annat att se än håliga klippor, på vilka växer några ynkliga tallar och granar, vars klena grenar är täckta av helsvarta lavar, hängande i fransar likt den kräppväv som vid begravingar smyckar fanor och vapensköldar av gamla krigare vars stoft vilar i våra kyrkor. Dånnet från denna fors påminner om ett oupphörligt åskväder. Vi var tvungna att korsa älven på det ställe där vattnet var våldsamt upprört av de stora vattenmassor som störtar ned där. Till sist steg vi iland på andra sidans strand, där en av båtarna drogs upp på torra land. All vår packning lastades i den andra, som drogs med muskelkraft i rep upp till en viss punkt i forsen. Ovanför den hade det varit omöjligt komma vidare utan att båten hade slagits i tusen bitar. Emellertid

kan man färdas nedför denna fors, och i Muonio finns en gamling som i 30 år tjänat som guide på denna plats, utan att någon olycka hänt honom.

XXV. Forsen Äijakoski i Muonio älv. 28 juni.

Den farligaste delen av Muonios forsar heter Äijakoski. Medan man transporterade båten och vårt bagage på land hade jag tid att från en klipphöjd skissa av den skräckinjagande scenen så exakt så möjligt. Ett par dolda klippblock i älvens mitt bildade två enorma vågformationer, vilka syns i förgrunden av gravyren. Jag har där lagt till våra båtar, såsom de såg ut på vår återresa när vi åkte nedför älven, med gamlingen jag tidigare nämnt som förare. Forsens extrema snabbhet, den ristande båten, som ofta kastas i luften av vågtopparna för att plötsligt dyka ned i vågskummet, det ohyggliga dånet av vattnet så nära öronen, de plötsliga kursändringarna för att undvika hinder, vilka vid minsta grundstötning skulle orsakat oundviklig förlust, roddarnas ansträngningar, som under dyster tystnad och med blicken fixerade på styrmannen utförde hans befallningar med en snabbhet på vilken deras och passagerarnas liv hänger; alla dessa händelser avlöste varandra likt förvirrande drömsyner, samtidigt som vi färdades upp till en mil på en kvart, en sträcka en häst i full trav inte hade klarat på mindre än en timme. Styrmannen, hela tiden stående och uppmärksamt betraktande vattnets rörelser, genom vilka han lärt sig att uppskatta vattendjupet, styrde båtens kurs med en stor styråra, fäst med ett rep av vide. Ibland styr han på långt avstånd förbi ett klippblock; efter att ha passerat det ändrar han plötsligt kurs för att undvika andra grund, dolda under vågornas yta. För att båten ska lyda styråran måste den åka snabbare än vattnet, och ju snabbare vattenflöde, desto mer ansträngde sig roddarna för att vara ännu snabbare. Jag har här infogat beskrivningen av denna passage, vilken inte gjordes förrän vid vår hemresa, detta eftersom denna bok avslutas i Enontekis, där vi åter anslöt till Muonio älv, varefter vi följde samma rutt som på ditresan.

Man ser från denna plats även forsens övre del och berget Pallas framträdande i fjärran. Snart såg vi på närmare håll detta majestätiska berg, som fortfarande liknade ett moln.

En timme efter midnatt satte de igång att släpa båten på land, och vi kom inte fram till Muonio förrän klockan halv tio på morgonen; ändå var sträckan inte längre än en mil. Den förvånansvärda styrkan hos dessa båtkarlar, som hade tagit oss elva mil, förnekade sig aldrig trots de oerhörda vedermödor de hade behövt genomlida. Dessa män, som huvudsakligen livnär sig på mjölk, dricker mycket måttligt med akvavit, ett bevis på att nykterhet och avhållsamhet bättre upprätthåller människans krafter än de spritdrycker och läckra maträtter, med vilka civiliserade människor förgäves söker återställa sina tynande krafter.

Muonios församling, som med sina sex mils längd och mer än fem mils bredd endast har 35 små byar, utgörande totalt tre *hemman*, ett landområde som betalar en särskild skatt till kronan, och i vilka man indelar Sveriges territorium. Dessa tre *hemman*, varav det första grundades år 1625, håller Västerbottens regemente med tre soldater. Härifrån sker årligen en betydande utvandring, orsakad av de stora förmåner nybyggare som bosätter sig i norska Lappland åtnjuter, något jag kommer att tala mer om senare. Av de 400 själar som fanns i denna församling för tio år sedan, återstår idag endast 200. Detta klimat är mycket hälsosamt, jorden är bördig och skulle kunna föda ett stort antal boskap. År 1792 begravde man en same som var 110 år gammal. Den enda kända sjukdomen i dessa distrikt är en kraftig feber som ibland är dödlig. Sedvänjorna är ännu ytterst fläckfria, avhållsamheten och den äktenskapliga troheten är så allmänt utbredda att man knappast kan kalla dem dygder. Trots att det finns få exempel på romantiska kärleksaffärer, finns det en del på förskräcklig svartsjuka. Det var inte länge sedan som en ung kvinna började tvivla på sin makes trohet, tappade fattningen, och i ett anfall av raseri, likt en nutida Medea, dödade sitt eget barn. I övrigt begås här knappast några mord, men självmord inträffar ibland. Alla dessa upplysningar gavs till mig av församlingens präst.

XXVI. Muonio. 29 juni.

Muonio by är belägen nära älven, som på denna plats bildar en sjö prydd av några behagliga öar. Man kunde där se en liten skock kor samlad kring en eld för att skydda sig mot knott och andra insekter som plågade dem under denna årstid. Denna by ligger elva mil från Kengis och trettio två från Torneå.

Efter att ha vilat en dag, under vilken jag fullbordade bilden på forsen Äijakoski, gjorde herr A** och jag vid tvåtiden på eftermiddagen den 30 en utflykt på två och en halv mil, för att på närmare håll betrakta Pallastunturi (tunturi betyder fjäll). Vi vandrade dit längs den lilla ån från Jerisjärvi, som utmynnar i Muonio älv efter att ha passerat ett antal sjöar av olika storlek. Det finns i denna å en mängd pärlmusslor; stränderna är behagligt skuggade av ett fagert lövverk. Det var ett sant nöje att gå förbi små forsar som förgäves försökte fördubbla sitt sorl för att skrämma resande, som hade konfronterat andra, långt mycket värre. Nära den tredje sjöns mynning är landskapet förtrollande. Ån delas av små öar övertäckta av träd, vars grenverk tillsammans med dem på bankarna bildade valv. Blommorna hos *Prunus padus* [hägg, ö.a.], påminnande om snöbollar, blandade sig med buskarnas friska grönska. Vattnet rann ömsom lugnt, ömsom snabbare och skummande runt de stenar som hindrade dess lopp, men dess sorl hindrade oss inte att höra sången av *Motacilla suecica*, av invånarna kallad *satakieli*, eller *hundra tungor*, på grund av variationen hos dess sång [troligt misstag av författaren; *M. suecica* är blåhake, *satakieli* är finska för näktergal, ö.a.]. Denna fågel, av en sädesärlas storlek, är extremt vacker. Dess färgteckning är mörkbrun, och på halsen har den en azurblå fläck, skiftande i violett.

Vattenytan befolkades av olika arter av vildänder, och en av andhonorna gav ett slående exempel på moderskärlek. När de passerade oss i flykten, nästan utom skotthåll, sköt en av oss ett gevärsskott, av vilket fågeln föreföll svårt skadeskjuten, ändrade kurs, närmade sig vattnet och slog i det flera gånger, som om den inte hade kraft nog att flyga högre. Vi följde efter den medan vi prisade det lyckosamma skottet. Slutligen, efter att på detta sätt ha fört oss ett gott stycke längre bort, lyfte hon plötsligt i djärv flykt och återfann sina ungar, som hon räddat genom denna beundransvärda avledningsmanöver. Vi såg den strax slå sig ned på den sida vi kommit ifrån och omges av sina ungar, som kom fram ur vassen där de hållit sig gömda. Är det instinkt, eller är det känslans makt, som ger upphov till denna förvånansvärda klokhet? Må den människa, som skryter med sitt förstånd, rodna av att ha lurats av ett djur, och må den som emellanåt åsidosätter sina heligaste plikter, rodna så mycket mer vid åsynen av denna mor, som trots sin medfödda rädsla utsätter sig för så stor fara för att rädda sina ungar.

På högra sidan om ån stod en av dessa avgudabilder som samerna har, bestående av en grovhuggen sten. Några renhorn vittnade om dessa vildars vidskepelse, vilka förr i tiden genom dylika offergåvor trodde sig kunna göra avgudabilden lyckobringande, varefter enligt deras tro vargarna inte längre vågade närma sig deras renar, och fisken i stimvis skulle fastna i deras nät. De ociviliserade folkslagens vidskepelse förtjänar endast förbarmande, medan de civiliserade folkens dito, driven av girighet och ärelystnad, borde väcka varje tänkande människas harm.

När vi slutligen kring midnatt anlände till sjön Jerisjärvi, såg vi bergen resa sig majestätiskt längs dess stränder. Det beläget närmast ån heter Keimiötunturi, och när man försäkrade oss att man från dess topp hade utsikt mot berget Pallas, beslutade vi oss att gå dit upp. Till en början påminner bestigningen om den av Aavasaksa. Efter att länge ha klättrat genom skogar och snår nådde vi foten av den högsta toppen, som är helt befriad från träd och grönska. Bönderna som vägledde oss, påstod att åskblixtar hade förtärt alla

växter där, men vi visste sedan tidigare att det alltid ser så ut på den höjden. Här och var fanns små buskar av dvärgbjörk, kallad *Betula nana*. Det sägs att engelsmännen importerar denna buskes blad och blandar den med vanligt te. Jag vågar inte gå i god för detta påstående. Vi fann också några av dessa nästan omärkbara blommor som uteslutande växer på Lapplands högsta berg, exempelvis *Andromeda caerulea* [lappljung, ö.a.] och *polyfolia* [rosling, ö.a.], *Diapensia laponica* [fjällgröna, ö.a.], *Azalia procumbens* [krypljung, ö.a.] etc. Där fanns även *Trientalis europaea* [skogsstjärna, ö.a.], men i mycket små mängder och företrädesvis vid bergets fot.

XXVII. Utsikt mot söder från berget Keimiötunturi. 31 juni.

När vi slutligen nått toppen av Keimiötunturi hade vi utsikt i alla riktningar, och vi blev rikligt belönade för alla de mödor vi utstått för att komma dit upp. Det stämmer att man åt alla håll inte ser annat än ödemark; men bergens form, sjöarna, öarna, slutligen är allt iögonfallande här. Det är framförallt mot syd som utsikten är storslagen. Man ser där sjön vid bergets fot, nästan översållad av öar, vars sällsamma former får dem att påminna om valar eller andra havsvidunder som simmar i vattenytan. Dessa öar tycks i fjärran bli fler och fler i all oändlighet, tills tavlan slutligen avslutas av en hög bergskedja.

XXVIII. Utsikt mot norr från berget Keimiötunturi. 31 juni.

När man vänder blicken mot norr, ser man ett landskap av en totalt annan karaktär. Berget Pallas, med fläckar av snö, står ut som en enorm koloss vars huvud skymms av molnen. Det är omgivet av lägre berg, och dess fot badar i en sjö, belägen längst ned i en avgrundslignande dal. Ingen stormby hade någonsin upprört dess vatten, vars yta speglade omgivningen; oss däremot hindrade vinden nästan från att stå upprätt på höjden där vi befann oss, och vi genomborrades av kyla. Ett stycke is flöt fortfarande på sjön, något

som visade att solens strålar skymdes av de omgivande höjderna. Bortom sjön bredde så långt ögat nådde ett vidsträckt och öde landskap ut sig, vars dystra och dunkla åsyn injagade fruktan. När solen ibland skymdes, fick mig utsikten att dra mig följande rader av Milton till minnes [citat ur John Miltons epos *Paradise Lost*, ö.a.]:

No light, but rather darkness visible
 Serv'd only to discover sights of woe
 Regions of sorrow etc.

Här och var skymtade vi vattendrag, som när de speglade himlens ljus endast svagt lyste upp en bit av ödemarken. Ett av dessa vattendrag var Ounasjoki, vilket är namnet på Kemi älv nära dess källa, där den rinner genom Lappland från Kittilä. Denna älv flyter därifrån till sin mynning i Bottenviken, i en linje nästan parallell med loppet av av Muonio älv, och efter deras sammanflöde, parallellt med Torne älv. Solen, som uppenbarade sig över berget Pallas topp, skymdes av ett moln. Våra ansträngningar till trots var det först några minuter efter midnatt vi nådde toppen; de hade förflutit medan vi var upptagna med att bestiga berget.

Herr A** såg en av dessa fåglar som på svenska kallas *fjällripor*, möjligen en variant av *Tetrao lagopus* [dalripa, ö.a.], men han lyckades inte träffa den. Medan jag skissade hade jag lånat ut min bössa till prästen som åtföljde oss, då plötsligt en för mig obekant rödaktig fågel av en raphönas storlek satte sig helt nära mig. Efter några minuters vila flög den iväg och vi kunde inte återfinna den. Jag förmodar att det var en sorts pipare som lever i de högsta bergen, möjligen *Charadrius morinellus* [fjällpipare, ö.a.]. Vi hade ägnat mer än en timme åt att bestiga Keimiötunturis topp, en vandring på ungefär en halv mil. Detta berg är mer än dubbelt så högt som Aavasaksa, och Pallas är ännu högre.

Till sist gick vi genomfrusna av kylan åter nedför berget, följande en stig upptrampad av vildrenar, som ibland för att undvika knotten eller hitta vatten, löpte i långa rader genom skogen. Vi hade inte turen att se någon vildren. På bergstoppen fanns inte ett enda

knott, men det fanns desto fler vid bergets fot och längs sjön, där en tryckande hetta rådde.

När vi korsade sjön hörde vi åskan, vilken tycktes mullra under våra fötter samtidigt som himlen var klar och fridfull. Jag trodde först att det var ett oljud från underjorden, och tanken på ett vulkanutbrott slog mig, men jag erfor senare att man på platser omgivna av höga berg ofta hör åskans dån som om det kom från marken. Uttröttade av denna nattliga utflykt föll vi strax till sömns i båtarna, och vaknade inte förrän vi vid tiotiden på förmiddagen återsåg Muonio.

Vi hade gett några pojkar i uppdrag att hämta en mängd pärlmusslor från ån Jerisjoki, men av några hundra var det endast tio eller tolv som innehöll pärlor, som för övrigt var föga tilltalande eller till och med besynnerliga till formen. Herr A** hittade ett enda vackert exemplar, men det var litet. Han köpte av en bonde ett fågelskinn av en för oss då okänd art; det var en *Larus glaucus* [vittrut, ö.a.].

Efter att hela dagen ha varit upptagen med att teckna, gick jag vid midnatt ut för att ta en nypa luft och se solen. Dess skiva uppenbarade sig i sin helhet, i djupt röd färg; himlen, som var täckt av purpuröda moln; vattnet, som speglade minsta nyans; allt bidrog till att göra utsikten mer hänförande än någonsin.

Vi avreste den 2 juli klockan elva på kvällen. Älven och dess stränder behöll länge samma utseende. Efter att ha passerat byn Övre Muonio, belägen på en mils avstånd, kom vi till en beaktansvärd fors, kallad Ylinen Visantokoski. Den förste båtkarlens stör fastnade mellan två stenblock, och då båten höll på att kantra, var vi en hårsman från att vara förlorade; lyckligtvis tjänade samma stör som stödjepunkt, och när den slutligen lossnat kunde båtkarlen använda den så skickligt att vi kom på rätt kurs igen. Beträktandet av den vilda naturens skönhet upphöjer själen och avtrubbar rädslan för fara, som i ett annat sammanhang fått en att darra av skräck.

En bit bort från denna fors ligger en annan, än mer imponerande, som kallas Noidanpola. Ingen av de forsar vi hittills tagit oss uppför var jämförbar med de två senaste, vilka i sin tur inte var jämförbara med den i Äijakoski. Efter att på långt håll ha sett berget kallat Mielmukkavaara, vars fot är fem mil i omkrets, ankom vi vid sextiden på morgonen till Kätkesuando, en bosättning där det endast fanns två kvinnor, då männen på sedvanligt vis var iväg för att fiska. Under hela natten hade vi hört åskan, och uppvärmningen av luften hade nått en punkt där termometern klockan nio på morgonen visade 45 grader i solen, 29 i skuggan, och 18 i vattnet²⁵. Detta var kanske den högsta temperatur vi upplevde under hela resan.

Denna bosättning ligger en halv mil från gränsen till Lappland, och det är inte förrän efter passagen av denna gräns man ser stora markområden täckta av grå renlav (*Lichen rangiferinus*). Älvstränderna är här av avsevärd höjd, träden är fortfarande ganska välväxta, men granarna har helt och hållet försvunnit, och efter denna punkt till resans mål såg vi inte en enda av dem. Det fanns fortfarande enstaka blommor av *Rubus arcticus* [åkerbär, ö.a.], men snart försvann även denna växt, medan *Rubus chamaemorus* [hjordron, ö.a.] finns ända till Norra ishavets kust, och växer framförallt i myrmarkerna.

En frisk vind blåste upp; vi fortsatte med hjälp av seglen och de vanliga hjälpmedlen uppför forsens Hirvaskoski, som är ganska ansenlig, och efter att ha farit uppför ännu en, ankom vi i Palojoensuu, beläget tre mil från Kätkesuando. Där tog våra båtkarlar rast, och vi gick in i en ganska prydlig koja, vilken resande handelsmän låtit bygga för att kunna vila bekvämare under vintern. Den 2 juni, klockan elva på kvällen, gick vi åter nedför den sista forsens, för att sedan gå in på den lilla älven Palajoki. Därifrån såg vi tydligt midnattssolen. Värmen höll i utan avbrott påföljande dag och även under natten, som vi tillbringade på stranden, liggande på marken, efter att ha tänt brador för att jaga bort knotten.

²⁵ Vilket innebär: 56 grader Réaumur och 145 grader Fahrenheit i solen; 23 1/5 R. och 116 1/6 F i skuggan, och i vattnet 14 2/5 R. och 96 2/5 F.

Sedan Övertorneå hade jag inte tagit av mig varken kläder eller stövlar en enda natt, fastän det fanns utmärkta sängar i Kengis. När detta blivit till en vana, njöt man en ljuvlig sömn trots frånvaron av alla de bekvämligheter vi betraktar som nödvändiga. Denna livsstil, med mager kost, att tillbringa dagarna och ofta även nätterna i båt, eller att sova på marken med bara himlen som tak, att andas vildmarkens friska luft, i total okunskap om de stora händelser som rörde den civiliserade världens centrum; denna livsstil, hävdar jag, hade glädjeämnen som man måste ha upplevt för att kunna förstå. Knotten, som trots alla möjliga motåtgärder oavbrutet förföljde oss, var det enda som störde vår glädje, vilket visar att det finns plågor i alla livssituationer; en tråkig sanning, något de som söker lycka i lyx och överflöd blott alltför väl känner till.

På morgonen följande dag återtog vi vår resa, och efter två mil hittade vi den lilla bosättningen Suonttajärvi, belägen ett stycke från älvstranden. Vi hade gått dit för att köpa ost och soltorkat renkött, vilket utgör en läcker kost som inte förfärs i solvärmen. Där fanns endast två gamla kvinnor och en katt, och vi fann ingenting av de förnödenheter vi sökte, men de gav oss mjölk, något vi njöt mycket av i den starka hettan. Man ser i närheten av alla dessa boningar små kornåkrar, vilka brukas med spade. Frostsen i augusti gör alltför ofta dessa fattiga nybyggares arbete förgäves, och den torkade fisk som tjänar som deras levebröd blir då deras enda näringskälla.

Efter Suonttajärvi antar landskapet mer och mer Lapplands karakteristiska utseende; jorden är täckt av grå renlav, träden blir sällsyntare, och älven är ofta inget annat än en kontinuerlig fors, men dess lutning är svag.

När våra båtkarlar tog en paus gick vi iland för att jaga några fåglar; vår tolk, som inte hade någon bössa, såg då en vildren som reste sig på bakbenen, blev stående ett ögonblick, och sen tog till flykten med en förvånansvärd snabbhet. Det skulle ha varit ett bra motiv att teckna, men jag hade inte för avsikt att låta fantasin fylla i

det jag av en olycklig slump ständigt förvägrades att se med egna ögon.

Det är helt nödvändigt för resande att kunna särskilja tamrenarna från de vilda, för inget kan i samernas ögon umgälla brottet att ha dödat ett av dessa djur, på vilka hela deras försörjning beror; de tror att ett sådant missöde vänder hela deras lycka, och att deras renhjord kommer att duka under. Emellertid slaktar de själva en del av dem varje år, men detta görs med vissa ceremonier som de anser nödvändiga för att hålla olyckan borta. Den enda skillnaden mellan vilda och tama renar är att de senare är fetare, knubbigare och av en mörkare färg än de andra.

XXIX. Älven Palojoki i Lappland. 3 juli.

Efter att ha tillryggalagt ytterligare ett stycke på älven Palojoki, såg vi mitt i en fors en klippa, utan träd och utsatt för vinden, där vi hoppades undslippa knotten. Vi stannade för att äta av vår proviant, men vi måste tända en eld för att jaga bort insekterna, som blev mer och mer olidliga.

Eftersom detta landskap föreföll mig vara av en ny och iögonfallande karaktär, både beträffande kullarnas utseende och renlavarna som täckte dem, vita på gränsen till gula i färgen, avlägsnade jag mig ett stycke för att teckna av det. Under tiden tornade ett oväder upp sig i fjärran, ödemarken genljöd av åskans dån, och blixters eld genomkorsade himlen mellan mörka skyar och horisonten.

Ett landskap som vore ointressant i konstnärens ögon när himlen är lugn och klar, blir ofta mycket imponerande till följd av molnen, och i synnerhet av blixten. Måhända kommer andra resande knappt att lägga märke till denna plats, som aldrig kommer att raderas ur mitt minne.

Efter att ha tvingats dra av en handske och lyfta myggnätet för att kunna teckna, blev jag så illa stucken av knotten att handen och ansiktet svällde upp betänkligt. För att lindra smärtan i handen doppade jag den med handsken i vattnet, och upptäckte då att handskens fuktiga skinn var ett utmärkt botemedel vid sådana tillfällen. All svullnad och inflammation försvann på några minuter; jag infogar denna erfarenhet då den kan vara till gagn för andra resande i samma situation.

Eftersom älvens vattennivå hade sjunkit betydligt blev vi ofta tvungna att gå till fots på land för att avlasta båtarna; att under långa marscher mödosamt korsa snårskogar av pil, ibland döljande kärr där grästuvorna gungade under våra fötter. Mitt i en liten fors gick vår båt på grund; eftersom det var omöjligt att dra loss den utan att lätta på lasten, steg jag ned i vattnet för att gå till den närmsta stranden, med risk för att stöta på djupare ställen av älven där jag hade kunnat dras med i vattenflödet, men med hjälp av en lång stör, som tjänade mig som stöd, kom jag över utan missöden. Strax därefter var herr A** tvungen att utsätta sig för samma fara för att nå den motsatta stranden. Vi vandrade därefter under lång tid, han på den vänstra sidan om älven och jag på den högra, utan att kunna återförenas. Herr A** hittade några fåglar, och jag fann en utsikt värd att teckna av.

XXX. Ödemark i Lappland.

Från toppen av en enorm sandhög har man en vidsträckt utsikt över ödemarkerna i Lapplands platta landskap. Älvens slingrande lopp; en höjd täckt av grönska och smyckad av några björkar, formade som av naturens nycker; kullar täckta av renlav; alla dessa motiv skapade ett mycket behagligt landskap, mitt i ett annars obrukbart och sterilt land.

Trots den vidsträckt utsikten såg jag inte minsta spår av människor, inte ens en eld, något samerna alltid tänder där de slår sig ner.

Många gånger under resan, särskilt mitt i natten, hade vi hört sången av en för oss okänd fågelart, som vi kallade *polarregionens näktergal*. I denna ödemark fanns det många av dem som stämde in i sången av satakieli, *Motacilla suecica* [sammanblandning som tidigare av näktergal och blåhake, ö.a.]. Vi ansträngde oss att skjuta en, men det var förgäves, ty de är extremt skygga. Jag tror att det rörde sig om *Motacilla trochilus* [lövsångare, ö.a.], och min förhoppning är att snart kunna bekräfta detta. Herr Grape, prästen i Enontekis i Lappland, nu i Stockholm för att redogöra för sina observationer inför Vetenskapsakademien, kände omedelbart igen denna fågelsång när jag försökte härma den på piano enligt bifogade noter. Han hade dödat en när den sjöng, men förlorat den. Kort därefter hade han fångat en annan som inte sjöng, men som såg helt identisk ut med den första; det är denna som jag har namngivit, och som är av samma släkte som näktergalen (*Motacilla luscini*a).

Faktum är att Filomelas²⁶ innerliga klagan inte berör hjärtat djupare än dessa toner, lika klangfulla men ännu sorgsnare än hennes. Den vars själ en gång träffats hårt av ödets obevekliga nycker, efterlämnande en livslång melankoli; den som i blomman av sin ungdom sett det han höll kärast i världen gå bort; han borde akta sig för att lyssna till dessa själamässor i naturens tysthet, i midnattssolens högtidliga sken.

Det här är måhända den enda fågelsång som är möjlig att återge i noter. Melodin upprepas gång på gång med en klar och harmonisk klang, av vilken skogar och berg genljuder; den efterföljs sedan av en drill i lägre tonart som jag förgäves försökte nedskriva.

26 [Grekisk mytologi om den atenska prinsessan Filomela, som blir våldtagen, får tungan utskuren och sedan förvandlas till en näktergal. Återberättad i Ovidius *Metamorfoser*, ö.a.]

Då båtarna hade hunnit upp oss fortsatte vi vår färdväg, som gick mycket långsamt framåt, mitt i ödemarken, följande älvens slingrande lopp. Mörka moln skymde solen för oss och åskan dånade i fjärran; vi hade hört den då och då under tre dagar och nätter i följd. Det började regna, och våra båtkarlar som ville ta oss till Leppjärvi, en nybyggarbosättning, var inte helt säkra om vi redan passerat den. Till sist, i en krökning av älven, där den bildar en liten bassäng mellan höga kullar krönte av björkar, förebådade en hunds skall mänsklig närvaro; faktiskt upptäckte vi strax två fiskare med ett anskrämligt utseende. För att skydda sig mot knotten var de täckta från från topp till tå med ett tyg som var helt nedsmutsat och svärtat av rök, och deras ansikten, som endast delvis var synliga, var täckta av tjära så att de liknade mumier. Då denna klädsel på inget vis är typisk för trakten, avhöll jag mig från att avteckna den; man ser på plansch XXXI samernas genuina klädsel i denna region, liksom porträtten av några individer. Fiskarna åtföljdes av en av dessa lapphundar, måhända den fulaste i sitt slag, något jag återkommer till senare.

En gångstig, en sällsynthet i detta landskap, är en stor lättnad för resande; fiskarna pekade ut en åt oss, på vilken vi, efter en kvarts mils fotmarsch, tog oss till Leppjärvi. Det var en timme efter midnatt, regnets häftighet hade tilltagit, och vi var fortfarande genomblöta sen vi klev ur båten på älven; alltså blev vi mycket lättade av att finna skydd i ett *pörte*, vilket hölls varmt, mörkt och rökfyllt för att jaga bort knotten. Där låg två barn helt nakna på en renfäll, och deras sömn var så lugn att vi trodde att de var döda; men så stor var vår utmattning, att vi utan att undersöka deras tillstånd närmare, och utan att ens torka våra kläder, lade oss att sova på renfällar, utbredda på golvbrädorna för att tjäna som sängar. Den stora fördelen av att vara skyddad från knotten gjorde att vi kunde njuta en behaglig och mycket lång sömn. När vi mycket sent vaknade nästa morgon, var vår första åtgärd att lyfta plankan som täckte ventilationsöppningen för att få in dagsljuset i hyddan. Vi fick då se de två barnen som också just vaknat upp; sömnen hade givit dem deras ljusröda hudfärg åter, något som fick dem att likna

änglar. Åsynen av oss borde ha varit ovan för dem, men de blev inte det minsta skrämnda, och även om jag inte lyckades få dem att le, pratade de till oss utan minsta tvekan, med stolt uppsyn. Jag har observerat att invånarna i dessa trakter saknar varje spår av den misstänksamma blygsel man ofta påträffar hos civiliserade folk; det är som om föräldrarna inte lär barnen att vara rädda för att bete sig illa genom att ständigt rätta deras beteende, deras sätt att prata etc. Män, kvinnor och barn, alla uppvisar de denna upphöjda tillit, naturlig för människor som inte skrämts upp sen barndomen.

Vi fann i Leppjärvi en man som kände skogarnas inre och samernas hemvister; han erbjöd sig att leda oss dit, något vi tacksamt accepterade.

Älven Palojoki, alltjämt lika slingrande, rinner genom ett landskap av slätter genomskurna av renlavstäckta kullar; här och var syntes snår av busken kallad *Betula nana*, dvärgbjörk; nära älvstranden dominerade pilar, ibland överskuggade av vanlig björk. Slutligen kom vi efter en lång färd in på sjön Palojärvi, som är mycket vidsträckt, och eftersom vi hade tvingats ta oss uppför en liten fors med mycket lågt vatten, hade vi burit huvuddelen av packningen på land och skjutit endast en båt till sjöns mynning. Vi steg ombord med all vår packning i den enda båten, som därmed blev överlastad; vinden var extremt häftig, vågorna kom från sidan, och den var på gränsen till att sänkas eller kantra. Vi landade med svårighet på närmsta strand, vilken vetter mot holmen Kenttäsaari, dit vi ville komma; efter att ha lämnat hälften av lasten ankom vi säkert, och skickade sedan båtkarlarna att hämta resten av vår packning. Ön Kenttäsaari har en längd på åtta- till niohundra dubbelsteg och en bredd på två- till trehundra dubbelsteg [ett dubbelsteg är ca. 1,5 m, ö.a.]. Några fiskare hade byggt en liten hydda där, i närheten av vilken vi reste vårt tält på en vacker gräsplätt mellan två björkar. Efter att ha gjort upp en eld på lavar för att hålla knotten borta, ägnade vi oss åt våra vanliga sysslor med att skriva och teckna. Mot midnatt gick vi ut för att beskåda solen som strålade i all sin glans, på en höjd av tre till fyra gånger sin skenbara

diameter; detta skådespel började bli välbekant för oss, men vi missade aldrig tillfället då en klar himmel tillät oss att beskåda det, ändå hade vi gärna önskat oss några timmars mörker, då detta eviga dagsljus var tröttande för ögonen.

Under tiden hade knotten fyllt vårt tält, och vi var tvungna att på nytt jaga ut dem med rök; så snart man kunde andas där inne gick vi in med stor försiktighet och lade oss att sova på björklöv, vilka spred en mycket angenäm doft. Efter att ha sovit i två timmar väcktes jag av styng av knott som hade kommit in igen, jag vet inte hur. Jag tände elden igen, men tröttheten hade lämnat mig då svullnaden på händer och ansikte, orsakad av dessa knottstyng, följdes av ett feberliknande tillstånd. Efter att ha tagit på mig handskar och myggnät, ett nödvändigt ont för att undvika något än värre, gick jag ut för att ta en nypa luft och se fiskarmännens återkomst, förebådad av ett oräkneligt antal fisktärnor, *Sterna hirundo*, som flög kring båtarna och skrek ljudligt för att få sin del av fångsten, närmare bestämt inälvorna som fiskegubbarna kastade på stranden när de rensade fisken som skulle torkas i solen.

Man försäkrade mig att dessa fåglar ger sig av på en bestämd höstdag varje år och återkommer på en bestämd dag även på våren. Denna regelbundenhet fann jag svår att tro på, med tanke på hur årstiderna varierar från ett år till ett annat. Fiskarna hade fångat några gäddor, vilka de inte uppskattade alls, ett flertal sikar och en annan fiskart, på svenska kallad harr, *Salmo thymallus*. Samerna använder sig av denna fisks inälvor som löpe till renmjölk, av vilken de gör ost.

Dagen innan, när vi ankom till ön, hade vi genast sänt en man från Leppäjärvi in i skogarnas inre för att hitta samer, leja dem mot betalning i pengar och brännvin för att vägleda oss till Kautokeino, den första bebodda plats vi borde träffa på, ungefär nio mil bort. Vi hade särskilt instruerat vårt sändebud att se till att samerna medförde renar för att transportera packningen, och vi gladdes oss mycket åt att få se dessa kreatur bära vår packning. En hel dag hade

förflutit sen vårt sändebud gav sig av, och hans dröjsmål gjorde oss redan otåliga. Medan vi väntade var vi sysselsatta med att bekämpa knotten, vilka samlade sig i tusental runt oss och bedrev ett grymt krig mot oss; de förmörkade himlen, och de svaga solstrålar som nådde oss hade samma rödaktiga färg som kan ses genom tjock rök.

Vi köpte två gäddor för en mycket billig penning, och tillsammans med en del ur vår egen proviant gav de oss ett någorlunda välsmakande kvällsmål. Fiskarmännens måltid bevisade för oss hur lite som behövs för att upprätthålla livet; den bestod endast av torkad fisk och sjövattnen, utan varken bröd eller salt, och de såg inte ut att sakna något; men som äkta samer accepterade de med stort nöje lite brännvin som vi erbjöd dem.

Påföljande natt, medan vi var upptagna med att betrakta solen, hörde vi på andra sjöstranden skriken av *Tetrao lagopus*, snöripa [*T. lagopus* är egentligen dalripa, ö.a.], och vi gav oss dit med båt. Jakten är ett sätt att förgylla ledan av väntan och ovissheten. Vi tillryggalade långa sträckor utan att fälla något, och efter att ha stött på en namnlös liten bäck som rinner ut i sjöns östra del, återvände vi till ön vid tretiden på morgonen, i hopp om att finna vårt sändebud där. Fiskarna återvände samtidigt med sitt vanliga släptåg av måsar, men vår man hade inte dykt upp och situationen började bli besvärande, för allt tydde på att han hade gått vilse, förolyckats, eller lurat oss. Det är sant att våra båtkarlar från Muonio ännu inte hade lämnat oss; det stod dem fritt att återvända, men det var inte vår plan, och vi beslöt att under alla omständigheter fortsätta med hjälp av karta och kompass, och att bära våra egna förnödenheter. Vad beträffar vår övriga packning, kunde vi i förtroende överlämna den till båtkarlarna för transport till Muonio. Efter att vår avresa alltså fastslagits till klockan elva på förmiddagen, lade vi oss i tältet för att med en stunds vila förbereda oss inför de ansträngningar och faror vi skulle komma att möta.

Efter några timmars sömn väcktes jag av det svaga bullret av en båt som landade på ön; genast gick jag ut för att se efter vad det var, och med glädje kände jag igen vårt sändebud, som återvände helt slut av utmattning. Han hade inte träffat på några samer förrän på tre långa mils håll; de hade följt honom till Rastajokis stränder, en liten å som mynnar i sjöns norra ände, och väntade på oss där. Men det var förgäves han hade bett dem ta med sina renar, då dessa på grund av insekterna som plågar dem under denna årstid blir ursinniga om de tvingas bära last.

Jag skyndade mig att meddela min reskamrat denna glada nyhet; våra kamrater från Muonio tog på sig att köra oss i båt till den plats där samerna väntade på oss, och vi for iväg den 6 juli, precis på den tidpunkt vi hade bestämt, men under bättre överinseende än vi hade hoppats på.

SLUT PÅ ANDRA DELEN

TREDJE DELEN

Eftersom vi just kommit in i Lappland, är det hög tid att bekanta oss med det extraordinära folk som bebor detta land, och låt oss börja med att säga några ord om deras ursprung. Detta ämne har avhandlats av så många författare²⁷, och deras synpunkter har gått så vitt isär, att inget annat återstår än att välja den som förefaller bäst bevisad eller åtminstone mest trolig.

Samernas tidiga historia är höljd i dunkel. Eftersom vi knappast kan tro att de, lika lite som deras renar, har sitt ursprung i detta område, utanför vilket ingen av dem kan överleva någon längre tid, måste deras ursprung sökas på annat håll, och det finns fog för att anta att de härstammar från samojederna. Jag skall emellertid inte som bevis framföra likheten mellan ordet *sabmelaš*, efter vilket samerna fått sitt namn, och samojed; det sistnämnda, som kommer från ryskan, används inte av folket det betecknar; det betyder ungefär människoätare, och har troligen använts för dessa vildar av misstag av någon upptäcksresande som sett dem äta rått renkött, och antagit att de livnärt sig på människokött²⁸. Uttalade fysiska likheter, tämligen överensstämmande sedvänjor, när man betänker de olika civilisationsgrader dessa två folk uppnått, på detta grundar jag min åsikt, vilken även är Linnés dito.

Man skulle behöva behärska bägge språken för att vara i stånd att undersöka eventuella likheter dem emellan. Herr Porthan pekar på likheter mellan samiska och samojedernas grannfolks

27 Tornaeus, Schefferus, Högström, Lindheim, Ihre, Linné, L'Evesque, Georgii, och slutligen Mr. Porthan, professor vid Åbo Akademi, som omnämns i första delen av denna bok.

28 Se Herr Porthans efterforskningar, införda i Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien handlingar, Stockholm, fjärde avsnittet.

språk, av vilket man skulle kunna dra slutsatsen att det måste finnas likheter mellan samiska och samojedspråket²⁹.

Resande som observerat samojederna beskriver dem med en kroppslängd under medel; hård och senig kropp, av bred och fyrkantig byggnad; platt ansikte; svarta ögon, vars öppning är smal och utdragen; överkåkens ben mycket kraftigt och högt; munnen stor med smala läppar; öronen stora, platta och utdragna; håret svart; hyn brungul, benen korta, men lediga; fötterna mycket små; allt detta stämmer perfekt in även på samerna.

Vad beträffar sedvänjor finns det många som är gemensamma för de två folken; nomadlivet; renen som födokälla; klädseln; bostädernas utformning, sängarna; seden att köpa bruden från föräldrarna; bruket att placera båge, pilar och andra kära tillhörigheter bredvid de avlidna; den omåttliga smaken för spritdrycker och tobak; en extrem lättja avbruten av stora vedermödor, något de ibland tvingas till genom sitt levnadssätt och det stränga klimatet.

I allmänhet är min tro att utforskningen av språkens likheter kan kasta mycket ljus över historien, och i vissa fall bevisa släktskap, i andra fall forntida kontakter mellan folkslag, idag åtskilda av stora avstånd och ovetande om varandras existens. Men, när det handlar om att utröna olika folks ursprung, om man å ena sidan endast finner sådana överensstämmelser, å andra sidan fysiska likheter, såsom gemensamma utmärkande drag, samma kroppsbyggnad etc.; tror jag inte att jag misstar mig när jag ger företräde åt slutsatser dragna från de senare, som är de minst föränderliga. Sonen till en neger och en negress, som är född i ett nordligt land, förblir ändå svart; ändå kan han vara okunnig i sitt modersmål, och bara tala språket i det land där han vuxit upp; judarna i alla länder har vissa speciella drag som särskiljer dem från andra folkslag, etc.

²⁹ Siffran tio heter på samiska *Lokke*, tjeremisser och voguler säger *Lu*; Öra heter på samiska *Pelje*, tjeremisserna säger *Pillisch*, mordviner säger *Pilae*, voguler, voter, permer säger *Pel* etc. Se samma verk som ovan.

Det räcker således att jämföra samerna med deras grannar finnarna och svenskarna för att övertygas om att de inte är av samma ras, trots att två tredjedelar av samernas språk kommer från dessa två folks dito³⁰, vars respektive härkomst också är åtskild.

Det finns anledning att hoppas att herr Blumenbach [Johann Friedrich B., tysk antropolog och rasforskare, ö.a.], som för närvarande samlar kranier från världens alla folkslag, och som inom kort ska mottaga ett kranium av en same, kommer att kunna besvara många frågor kring fysiska likheter mellan folkslagen.

Finnarnas sedvänjor, och de få av dem som samerna har behållit, bekräftar att dessa bebott Finland förr i tiden och att de har fördrivits av de nuvarande invånarna³¹. Det är av denna anledning deras domäner bit för bit har dragits tillbaka från Bottniska vikens kuster, bortom polcirkeln, och fortsätter så än idag genom att nybyggare slår sig ned på deras land.

I en uråldrig historia, kallad *Fundin Noregur*, som handlar om släkten Fornioter (som styrde i norr innan Oden, i vad som förefaller vara Finland), sägs att Nore, Thors son, som hade företagit en expedition för att söka sin syster Goa eller Göja, som förts bort i hemlighet under en offerceremoni, reste runt Bottniska viken och mötte ett stort antal samer, vilka ville vägra honom passage, men som besegrades och skingrades. Detta förefaller vara första gången samer omnämns, men författaren till denna berättelse (*saga*) är okänd, liksom när den skrevs.

Orden *lapp* och *lappmark* är inga primitiva namn. Islänningen Sturlasson [Snorre S., ö.a.], som försett oss med de värdefullaste minnesteckningarna ur Nordens forntida historia, var säkert totalt ovetande om dem. Detta bevisar, enligt herr Porthan, att *Fundin*

30 Gud heter på finska *Jumala*, på samiska *Jubmel*; eld, *tolle, tuli*; dag, *paivä, paive*; natt, *jä, ii*; bäck, *jodi, jock*; sjö, *järvi, jaure*; skog, *medza, medz*, etc. Mycket lycklig heter på svenska *salig*, på samiska *salug*; kniv, *niip*; stor, *stuore*; däven, *däbbom*; bejakelse, *jackosthien*, etc.

31 Se herr Porthans tidigare nämnda forskning.

Noregur är mer sentida än honom. För övrigt är Saxo Grammaticus³² den första författaren som använder dessa namn; han skrev om dem 1190, alltså 113 år efter Sturlasson. Innan Saxo kallades detta folk *finnar*, eller *skridfinnar*, av ordet *skrida*, som syftar på deras vana att med hjälp av skidor glida över snöns eller isens yta. Utöver de omständigheter jag just anfört, förefaller detta bevisa att samerna stammar från finnarna, särskilt som norrmännen fortfarande kallar invånarna i norska Lappland vid detta namn.

Ursprunget av ordet *lapp* är lika höljt i dunkel som ursprunget av folket det betecknar, och vilka själva anser benämningen vara kränkande. Om det kom från landets språk, där det betyder landsflyktig; varför skulle alla folk, undantaget det som åsyftas, ha anammat namnet? Emellertid är detta flera författares åsikt. *Lappi* på finska betyder både lapp och trollkarl, men det är osäkert huruvida konstens namn kommer från folkslaget, eller vice versa³³. Vad som är helt säkert, är att inget annat folk förr i tiden var så känt som samerna för utövandet av denna konst, vilken tappat mark i takt med vetenskapens framsteg, trots att försök ibland gjorts för att återuppliva den. Lapp betecknar på svenska en tygtrasa, av vilket somliga dragit slutsatsen att lapparna, som i avsaknad av försörjning hemmavid gick och tiggde i stora skaror hos sina grannar, blev kallade så på grund av sina trasiga kläder³⁴.

Dessa är de enda hypoteser jag funnit värda att nämna, och ändå förefaller det mig omöjligt att dra några säkra slutsatser av dem.

Enligt Sturlasson, och efter honom Petrus Claudi, var samerna, *finnar*, under Erik Segersälls och Harald Hårfagers tid, och före dem, oberoende av sina grannar och styrdes av sitt eget folks kungar. Han som styrde då, och den enda kung på vilken namnet är känt, hette Mottle. En ung flicka, kallad Gunilde, skickades av sin far

32 [Dansk historiker på 1100-talet, känd för sin danska historia, *Gesta Danorum*, ö.a.]

33 Se herr Porthans tidigare nämnda forskning.

34 Olaus Petri Niurenius, författare på Gustaf Adolfs tid, var av denna åsikt.

Odzor Huide till denna prins för att undervisa honom i magins konst.

Den första av Sveriges kungar som försökte underkuva samerna var Magnus Ladulås, ett hedersefternamn han gavs på grund av den stora säkerhet som rådde i Sverige, till följd av den ordning som bringats genom hans styres försorg. Ett nomadfolk, utspritt i ett vidsträckt land, ouppodlat och svårtillgängligt, var inte enkelt att betvinga med vapenmakt. Magnus övergav, för att inte riskera sin krigshärs undergång i ödemarken, detta företag till *birkarlarna*, invånarna i en stor församling, delvis omfattande vad som idag kallas Västerbotten. De påtog sig att underkuva samerna, på villkor att de fick förbli herrar i eget land, mot en mindre tribut av gråskinn [ekorrems vinterpäls, ö.a.], som ett bevis på deras vördnad för kronan. För att påbörja detta uppdrag, lade sig en av dem i bakhåll vid den röjda väg en grupp samer på väg från Birkarla måste följa. Dold i snön, som hans fru hjälpt att täcka honom med, såg han dem passera under natten, och såg att det var de femton mest framstående ur deras folk. Utan att spilla någon tid hann han genom att ta en genväg ikapp dem, och eftersom de färdades en och en, dödade han dem alla genom överraskning, med undantag för den siste, som på långt håll sett de döda kropparna av sina kamrater liggande på snön, och satte sig till motvärn. Han försvarade sig länge, och birkarlen hade inte lyckats segra om det inte varit för hans hustru³⁵. Efter detta dråpslag, där samerna förlorade sina ledare, blev de alla massakrerade eller tvingade under birkarlarnas ok, vilka utövade en absolut makt över dem, en makt de missbrukade under tre sekler, till Gustav Vasas styre. Denne hjälte återskapade, efter att ha grundat sitt fädernesland, ordningen i det, och avskaffade alla former av förtryck. De olycksaliga samerna hade låtit framföra sina klagomål till honom, vilka han fann välgrundade, och lät i Torneå fångsla birkarlarnas hövding, Henrik Larsson, som blev dömd att betala stora skadestånd. Sedan dess har samerna betalat skatt direkt till Sveriges krona, och erhållit full frihet att bedriva handel. I stället för birkarlarna, som hade delat upp Lapplands olika distrikt mellan

³⁵ Det är Jean Buraeus som har berättat denna anekdot för oss, vilken han snappat upp via hörsägen. Se Schefferi Lapponia, s. 151.

sig, där de hade utropat sig till kungar, inrättade Gustav fogdar, lappfogdar, *Konunga Olmai*, det vill säga kungens män, för att i hans namn vaka över skatteuppbörden, liksom över rättsskipningen. Karl IX, son till Gustav I [dvs. Gustav Vasa, ö.a.], gjorde den uppdelning av Lappland som består än i våra dagar, och ökade antalet civila ämbetsmän.

Ända sedan början då samerna tvingats underkasta sig svenskarnas kontroll, gjorde man oupphörliga ansträngningar att få dem att konvertera till kristendomen. Kring år 1400 hade Erik av Pommern beordrat domkapitlet i Uppsala att utse präster till dem, och man finner än idag hos dem vissa ceremonier från den katolska läran. Men deras kringresande livsstil gjorde länge dessa ansträngningar fruktlösa, och hedendomen förblev den dominerande religionen till och med Gustav I:s regeringstid.

Gudarna som dyrkades av samerna förr i tiden var följande: *Thiermes*, som motsvarar de forntida svenskarnas *Thor* och grekernas *Jupiter*, var åskans gud, och styrde över människans hälsa, liv och död; regnbågen var hans pilbåge och med dess pilar gjorde han slut på demonerna som plågade mänskligheten. Det förefaller som om i samernas föreställningsvärld denna gud förenade principerna om gott och ont. Berättelsen om hans födelse är ganska märklig. En ung flicka, sägs det, satt vid foten av ett träd när hon plötsligt såg en man som bad henne fylla sin pälsmantel, *lappmudd*, med ved till att koka tjära med. Hon gjorde som han sagt, men när hon såg veden tändas av sig själv och att denne man hade horn, blev hon rädd och ville fly. Det var förgäves, och snart födde hon en son, som grät utan avbrott och aldrig kom till vila. Gud tog detta barn, förde det upp till himlen och frågade om han ville ta moderns eller faderns parti. Barnet förklarade sig vara för modern och sade att han ville förfölja fadern och alla av hans släkte. Från den stunden genomkorsar han skyarna, och slungar blixten som klyver klippblock och sätter eld på träd där det finns gömda demoner. Denna varelse, djävulens son, *Perkel*, och Guds spädbarn, är omväxlande god och ond; ibland slår han till mot heliga platser och krossar avgudabilderna. Denna legend bevisar att

också samerna hade en idé om ett högre väsen, överlägset alla gudar. Varje familj reste för Thiermes ett altare i form av ett bord, placerat en bit bakom hyddan, smyckat med grenar av björk eller gran. Stigen som ledde till altaret var beströdd av blad eller grenar av dessa träd, och bilden man placerade på altaret var en björkstam, vars rötter utgjorde ett oformligt huvud, med vissa drag av ett mänskligt ansikte.

Stor-Junkare, deras andra gud, styrde över jakten och fisket; vi kan därav dra slutsatsen att samerna inte åsidosatte dyrkan av denne. Ibland visade han sig i skepnad av en människa med fågelben, i övrigt av majestätiskt storlek, klädd i svart och bärandes en bössa. Dessa uppenbarelser gav alltid ofelbart upphov till jakt- och fiskelycka, och det hände ibland att guden själv dödade fåglar i flykten, något som betraktades som ett mirakel. Namnet *Stor-Junkare* kommer från norskan. Man kallade förr på detta språk styresmännen över landskapen för *Junkare*; alltså betyder detta namn stor styresman eller Guds ställföreträdare. Invånarna i lappländska Torneå och i dito Kemi, vilka hade mindre kontakt med norrmännen, kallade denna gud *Seitä*, och tillskrev honom samma egenskaper. Vanligen avbildade samerna honom med obearbetade stenar, eller grovt tillhuggna dito i form av en människa. Varje familj hade sin egen *Stor-Junkare* eller *Seitä*, placerad på toppen av ett berg eller en klippa, och ibland på stranden av en sjö eller älv. Gränserna till områden tillägnade denna gud var exakt utmärkta, och ingen giftasvuxen kvinna vågade närma sig den, för man trodde att död eller stor olycka blev följderna av ett sådant helgerån. På platsen där Torne älv rinner ut ur sjön med samma namn (*Torneträsk*) och bildar en stor fors kallad *Darra*, ligger en ö, svårtillgänglig på grund av strömmens kraft i det omgivande vattnet; det var där *Regnard*³⁶ fann de fem avgudabilderna i sten, vilka *Schefferus*³⁷ omnämner. En av dem, av samma höjd som en mycket storvuxen man, var guden *Seitä*; de andra, av mindre storlek, var hans fru, hans son eller dotter,

36 [Jean-François Regnard, fransk komediförfattare som reste till Lappland 1681, ö.a.]

37 [Johannes Schefferus, professor vid Uppsala universitet, författade bl.a. *Lapponia*, utkommen 1673, ö.a.]

och hans dräng³⁸. Regnard tog, trots samernas förbannelser, med sig dessa, men Seitä var för tung. Alla dessa avbildningar hade en människoliknande form med en slags hatt på huvudet. Annars är det vanligtvis inget annat än råa och obearbetade stenar.

Samernas tredje gud, en gudom de har gemensam med de flesta avgudadyrkande folk, var *Baïve*, eller solen. Jämte föreställningen om en andlig Gud, är ingen mer storslagen än den om en himlakropp som ger liv åt naturen med sin välgörande värme. Samerna upplever dess mest slående effekt när solen, efter lång frånvaro, åter gästar deras himmel, och verkar njuta av att dröja kvar för att påskynda växtligheten. De kallade den alla levande varelsers moder, och dess dyrkan liknar nästan den av Thiermes.

Offergåvorna bestod huvudsakligen av ben och horn från renar. Kvinnorna fick aldrig tillträde dit. Männerna började, när de närmade sig den heliga platsen, med att ta av sig om huvudet och upprepade gånger buga sig mycket djupt; sedan föll de på knä, och närmade sig genom att krypa på händer och knän fram till avgudabildens fot, där de överlämnade sina offergåvor. Stor möda lades på att hålla hundarna borta vid dessa tillfällen. Skulle ett av dessa djur olyckligt nog ta med sig minsta benbit av offerdjuret, fick det plikta med sitt liv, och man gav till avguden det ben från hunden som motsvarade det stulna. Dessa offer gjordes regelbundet på vissa av årets dagar, och högtidlighölls även för annat, ibland efter önsknings gjorda i nöd, ibland för att stoppa smittosamma sjukdomar hos människor eller renar. Vid dessa tillfällen offrade man understundom bockar, getter, får, katter eller tuppar, vilka inköpts i Norge.

Högström [kyrkoherden i Gällivare, ö.a.] berättar att en same, vars renar drabbats av en smittsam sjukdom, som förgäves gjort flera offer till sitt träbeläte, befallde den att han skulle ha blivit bönhörd på en utsedd dag, och hotade om så inte blev fallet att kasta den i lågorna, som skyldig till bedrägeri. Då dagen var kommen utan att

38 Tornaëus, och efter honom Schefferus, sid. 107.

sjukdomen upphört, staplade samén en vedtrave kring belätet och satte eld på den. Flera av hans landsmän gick, när de fått kännedom om hans helgerån, ihop för att sona detta genom att döda samén och bränna honom till avgudabildens ära. Men han redogjorde så värtaligt för sin sak, att de höll med om att denna avgudabild var värdelös, och att han hade gjort rätt i att behandla den så.

Utöver de gudomar jag nämnt, dyrkade samerna andra, mindre viktiga, som *Kuowa manno*, till vilken man offrade hö, och bjöd in honom att äta av det genom att ljudligt banka på sina slädar eller ackjas. *Jauloherra*, eller Julens herrar, försökte man få vänligt sinnade genom att erbjuda dem små båtar av ungefär två fots längd, nedstänkta med blod och märkta med flera kors; dessa offergåvor placerades vanligtvis i de högsta granarnas grenar; detta praktiserades kort före julfirandet, under den tid då renarna slaktas. *Ruotta*, en för kvinnorna farlig varelse som blidkades genom att erbjuda honom små näverpåsar, fyllda med en liten portion av varje maträtt man undfägnades på julafton och juldagsmorgonen³⁹, såsom mjölk, ost, fisk, men aldrig kött.

Thomas von Westen, en dansk missionär, hävdar att samerna dyrkade det Högsta Väsendet under beteckningen *Saragads*, eller Skaparen. Högström, missionär och kyrkoherde i Gällivare i svenska Lappland, har gjort efterforskningar i ämnet; han fann inte en enda same som kände till namnet. Föreställningen om änglar och uppenbarelser av dem, något dagens samer gärna stoltserar med, är troligen en konsekvens av de ansträngningar som tidigare gjorts för att införa kristendomen i Lappland.

Sådan var samernas forntida religion, och ännu under Högströms tid, det vill säga från 1743 till 1751, dyrkade en stor del av befolkningen avgudarna i hemlighet, även om de offentligt bekände sig till kristendomen. Idag är hedendomen nästan helt utrotad, snarare genom övertygelse än genom våld. Hela Lappland är uppdelat i församlingar av hanterlig storlek, vilka alla har präster

39 Ne ventrum illarum terebret seu perforet. Se Schefferus.

och kyrkor. Gustav II Adolf inrättade år 1619 i Piteå en skola för samer, som han senare lät flytta nära Lycksele kyrka, i Umeå Lappmark. Idag finns sex skolor fördelade på de olika lappmarkerna.

Som jag tidigare nämnt är magins konst nästan helt bortglömd i Lappland, och äldre präster som varit på plats sen länge har försäkrat mig att man inte finner en enda av dessa trummor här längre, vilka förr var trollkonstens viktigaste instrument. Jag ska kort beskriva dem och hur samerna använde sig av dem⁴⁰. De magiska trummorna, kallade *quobdas* eller *kannus*, var gjorda av trädstammar som vuxit på speciella platser, och vars fibrer, med början vid rötterna, växer spiralformat från vänster till höger, alltså medsols. Den övre delen av denna urgröpta stam var täckt med skinn, på vilket man målat med albark, vilken ger en rödaktig färg, en mängd figurer, såsom renar, fåglar, rävar, björnar, vargar, solen, månen, stjärnor, och en mängd andra motiv; dess form var oval eller ovalliknande. Trollkarlen stämde upp i magisk sång och slängde några kopparringar på trumskinet, vilket han slog på med en hammare av renhorn, och förutspådde sedan gott eller ont beroende på vilka figurer ringarna stannade på; ofta såg dessa trollkarlar, under plötsliga svimningsanfall, det förflutna, nuet och framtiden. Principen för all vidskepelse är att man, för att se klart, måste sluta ögonen, och för att tro starkt, måste koppla bort förnuftet. Tron på denna typ av övernaturlig extas är mycket gammal. Man finner i Eddan, att Oden råkade ut för sådana, och att han då fick samma slags uppenbarelser som de samiska trollkarlarna. Men jag är rädd att jag för länge uppehållit läsarens uppmärksamhet vid dessa saker, vars enda syfte är att bevisa det mänskliga sinnets stora svaghet; olyckligtvis behöver man inte besöka vilda folkslag för att övertyga sig om det.

Samernas äktenskap ordnas på följande sätt: En ung mans föräldrar väljer en hustru åt honom, och vid dessa tillfällen räknas förmögenheten som enda merit. Fadern, åtföljd av sina närmaste

40 Se Schefferus och Högström.

anförvanter, tar honom med sig, vare sig han gillar det eller ej, till lägret där den unga flickan vistas, och börjar med att erbjuda brännvin till hennes far. Om han avböjer att dricka är spelet över; tackar han ja, lägger man fram ett förslag, och man avslöjar vilket pris man avser erbjuda; det består vanligtvis av ett visst antal renar, silvermynt etc. Under tiden är den unge mannen av etikettsskäl tvungen att stanna utanför hyddan, där han sysselsätter sig med att klyva ved eller göra andra tjänster åt sin framtida familj. Han får därefter möjligheten att erbjuda henne maträtter han medtagit. Hon ska först vägra att ta emot dem, men slutligen går hon ut ur tältet, och den unge mannen följer henne. Om hon sedan tar emot gåvan är det ett tecken på att hon samtycker till äktenskapet. Förhandlingarna håller ofta på i årtal; det är brukligt att den unge mannen vid varje besök som görs hos sin tilltänkte svärfar tar med brännvin, och eftersom samerna är mycket förtjusta i denna spritdryck, ligger det i fädernas intresse att fördröja bröllopet så länge som möjligt. När han går för att träffa sin blivande fru, roar sig den unge mannen med att sjunga improviserade verser, beskrivande hans längtan att få träffa sin sköna, särskilt om föräldrarnas val sammanfaller med hans egen önskan. Melodin är bara en yster sång, påkommen efter behag. Vi kommer senare att se en av samernas sånger, nedskreven när vi hörde den i Kautokeino. Om bröllopet inte blir av, måste den exakta mängden brännvin som druckits under förhandlingarna återgäldas; om parterna slutligen enats, betalas det överenskomna priset genast till brudens far. På själva bröllopsdagen anses det passande att bruden visar en stark motvilja mot att gå till kyrkan, och att hon måste föras dit med tvång. Bröllopskläderna är i stort sett desamma som används vid högtider. En krona av silver fäst i håret, några band som hänger ner över axlar och rygg, en rosett om halsen, dessa är de enda speciella utsmyckningarna. Efter hemkomsten från kyrkan bjuds i brudens fars hem på en måltid som delvis består av vad gästerna tagit med. Den nygifte mannen bor det första året hos sin svärfar, varefter hans egen far kommer för att hämta honom, hans fru och alla hennes ägodelar, som huvudsakligen består av en hjord renar. Det är en sedvänja när en flicka föds att fadern skänker henne ett par renar, och alla avkommor härstammande från dem blir

hennes rättmätiga egendom när hon lämnar föräldrahemmet. Dessa två renar kan, om de är fruktsamma, genom sin fortplantning skapa en beaktansvärd hjord, till vilken fadern, beroende på hans rikedom, lägger till ytterligare ett antal renar. Han skänker även husgeråd, silverbägare, skedar etc. Alla anhöriga till bruden som erhållit gåvor förväntas nu återgälda dessa. Det unga paret skaffar sig sedan ett tält och bildar eget hushåll. Äktenskaplig trohet iakttas lika noga i Lappland som i vilket europeiskt land som helst, och det som sagts om kvinnorna i gemen har utan tvivel hittats på i underhållande syfte, eller berättats av upptäcktsresande som dömt hela folket utifrån några enstaka individer. Barnen växer upp på det sätt man kan föreställa sig, och målet med uppfostran är att förbereda dem på den livsstil som väntar dem. När samerna växlar boplatz bärs deras barn, ordentligt övertäckta i urholkade trästycken tjänande som barnsängar, av renar.

Vissa ceremonier som är brukliga på samernas begravningar visar att de tror på själens odödlighet, och att de till och med vördar *maner*⁴¹ likt grekerna och romarna. Det är emellertid mycket möjligt att denna sistnämnda föreställning blandats ihop med den om vålnader, som är gemensam för de flesta folk, civiliserade eller inte. I så fall skulle motivet med de offergåvor de minst civiliserade samerna skänker till sina avlidna kunna vara att skydda sig från sådana gengångare, vilka skrämmer upp deras fantasier. Här ska senare framföras ytterligare bevis för detta antagande. Samernas enda sorgetecken är det att kvinnorna bär svart på sidorna av sina huvudbonader.

Uppfödandet av renar är samernas främsta sysselsättning, och det är därifrån de får sin huvudsakliga försörjning. Men de, vars renhjord fallit offer för epizootiska sjukdomar eller vargens härjningar⁴², ägnar sig åt fiske, vilket ger dem möjligheter att hanka

41 [Av *manes*, "de goda", i antik mytologi underjordens härskare, ö.a.]

42 Man har observerat att vargen ökat med ett förvånansvärt stort antal i

Lappland under det senaste kriget mellan Sverige och Ryssland. Det förefaller omöjligt att kanonernas dån skulle ha jagat dem så långt från Finland, ändå är detta den utbredda åsikten hos huvuddelen av befolkningen.

sig fram. De första förflyttar sig under sommaren över bergen *fjällen*⁴³, till västra havets eller arktiska havets kuster, där de finner ypperliga betesmarker och besväras mindre av knotten än på andra ställen. Vad beträffar renstyngsflugan, *Oestrus tarandi*, gisslet för deras hjordar, såg vi dem i mycket stor mängd på en udde som sträckte sig långt ut i Norra ishavet, inte långt från Nordkap. Det var där vi för första gången såg en renhjord, och vi väntar med att mer ingående diskutera dessa djur tills vi anländer till den platsen.

Samerna gör under vintern resor för att transportera sina produkter, vilka köps upp av handelsmän på marknaderna i närliggande byar, och genom dessa resor har de även fördelen av att kunna inhandla årets förnödenheter. De längsta resorna är på tre till fyra månader, och i dessa fall är hela familjen med i följet. Fadern, modern, och barn över åtta till nio års ålder, har alla ansvar för varsin *rajd*, vilket är ett släp av 12, 15 till 18 renar, sammanbundna i följd efter varandra. Den främsta drar en tom *ackja*, i vilken anföraren då och då kan vila sig under färden; de andra bär laster på tio till tolv lispund [85-102 kg, ö.a.]. Längst bak finns två till tre renar utan släde i reserv, till för att ersätta såna som eventuellt råkar ut för en olycka. Om en ren faller, eller om dess *ackja* går sönder, löper den risk att strypas innan rajdens anförare hinner komma till undsättning eller stoppa tågets marsch; och handelsvarornas ägare är ersättningskyldiga till samerna för alla inträffade skador, vars orsak inte är deras eget fel.

Slädarna (*ackja*) liknar ena halvan av en kölbåt; de är upp till åtta fot långa, och samerna håller balansen i dem enbart med hjälp av sin kroppsvikt. *Pulkan*, som används av resande, är täckta i fronten av brädor eller sälskinn; och man måste med stor skicklighet använda sig av en spetsig stav för att inte hela tiden riskera att välta, särskilt i nedförsbackar med brant lutning och ojämnt underlag. Renarna, som inte är fastselade vid *ackjan* annat än i läderremmar, kan inte styra dess kurs i utförsbacke, och eftersom dessa remmar är fästa i en skinnfodrad tygkrage, händer det, när lasten är tung, att de

43 Inte *Félices*, som vissa har kallat dem.

nästan stryps; deras flåsande hörs då oupphörligen, likt en veklagan över människans grymhet. Men trots stora nackdelar med detta sätt att sela dem, tillryggalägger de dagligen upp till tio, tolv mil per dag; fortsätter de emellertid på samma vis i mer än två, tre dagar, kollapsar eller dör de på vägen. En rem av fem alnars längd [ca. 3 m, ö.a.], gjord av säl- eller koskinn, och fäst vid ett pannband i läder, kallat *panka*, tjänar till att styra renen. Genom att plötsligt sträcka remmen och rycka i den, får man renen att gå framåt, när man slackar remmen stannar den, för att svänga vänster skakar man.

Jakten är en av samernas favoritsysslor. Jakten på vildren och björn är den mest anmärkningsvärda. Här följer några detaljer om detta.

För att fånga vildren använder man olika metoder beroende på säsong. På hösten, när djuren har sin brunstperiod, binder man en ko av tamren till ett träd, bakom vilket en same gömmer sig väl, och när en vild rentjur närmar sig, skjuter han den med pilar från ett armborst, eller med gevärsskott, något som är vanligare i våra dagar. Under vintern, när snön är djup och mjuk, transporterar sig samerna med förvånansvärd hastighet med hjälp av skidor, gjorda av två brädbitar, vilka är en aning böjda i fronten, den ena av mannens längd och tre tum bred: den andra ungefär en fot längre och en tum bredare. Alltså kan renarna, vars klövar och ben sjunker ned i snön, inte undfly förföljelsen av jägarna, som lätt kan följa deras spår. Ibland under sommaren, när samerna upptäckt deras spår i renlaven, som då är torr och spröd, hasar de sig fram på magen, med enastående tålamod och under fullständig tystnad, tills dess att de har djuret inom skotthåll. Men denna jakt, som är oändligt mödosam, är ofta resultatlös, ty inget annat djur är mer uppmärksam på minsta buller och skyggare än vildrenen. Ändå kan en skicklig jägare fälla tio till tolv av dem per år.

Björnjakten genomförs under stora ceremonier. Den same, som genom spår i den första nysnön upptäckt dess lega, är av hävd ledare för projektet. Björnen, som dragit sig tillbaka i sitt ide, förblir

orörlig i det under hela vintern, och man inväntar mars eller april månad innan man angriper, en period då snön är lämpad för skidor. Sen väljs en tursam dag⁴⁴ för att samlas i ledarens tält, från vilket man går ut bakvägen; sen ställer man upp den trupp som rycker fram mot idet. Förr i tiden rådfrågade man trolltrumman innan man gav sig av, och om järtecknen var gynnsamma, gick trollkarlen bakom truppens anförare medan han slog på sin trumma.

När björnen hittats attackeras den med gevärsskott. Om den inte dör av det, och om den kommer ut för att försvara sig, går gruppens ledare fram med en hillebard som hålls dold tills dess att han kommit helt nära vildjuret; sen riktar han spetsen mot honom, om möjligt mot stället på bringan där det sitter en vit fläck över hjärtat; men då björnen skickligt avvärjer attackerna, är det mycket svårt att träffa rätt. Björnen, som är rasande om den blivit sårad, går upprätt på bakbenen, och när han griper tag i hillebarden med sina bägge ramar för att slita den ur angriparens händer, driver han den längre och längre in i sin kropp, tills han faller ned död på stället. Om mannen är i fara skyndar sig hans följeslagare till undsättning; bara vid enstaka tillfällen har björnen undkommit när minst två skickliga jägare angripit den, men ofta blir dessa män ordentligt misshandlade innan de lyckats besegra en så fruktansvärd motståndare. Denna manöver, som kräver ett utomordentligt mod, förefaller oförenlig med den feghet samerna ofta beskyllts för. De författare som beskrivit deras sedvänjor, som Schefferus, Högström etc., förbigår helt detta ämne; men mycket trovärdiga personer har bekräftat dessa fakta för mig på ett sätt som inte lämnar minsta utrymme för tvivel. Om björnen dödas i sitt ide slår man på den med stakar när den dras ut. Efter det att den dött, sjunger man en begravningsång, som är olika från region till region. Schefferus citerar en: "*Kittulis pourra, kittulis ii skada tekamis, soubbi jälla zaiiti*". Det betyder: "Välkommen, björn! Vi tackar dig för att du inte skadat oss, och för att du inte slagit sönder våra vapen". Efter att ha lagt vildjuret på en släde, återvänder man i triumf till jaktledarens tält, och avslutar med att äta björnen under ett flertal olika ceremonier,

⁴⁴ På vissa särskilda dagar skulle inget kunna få en same att ta sig an en så viktig uppgift.

vars beskrivning vore mer långgrandiga än intressanta. Den mest besynnerliga är att man begraver björnens huvud och benknotor, ibland tillsammans med ett par skidor, en kniv, en hyvel, ett mässingsstycke etc., i tron att djuret kan ha nytta därav i livet efter detta. Mannen som dräpt björnen bär därefter en mässingsbit hängande runt halsen, eller ett stift av samma metall fäst i gevärstocken, för att bevara minnet av den ärorika bragden.

På följande gravyr ses den klädedräkt samerna bär under sommaren.

XXXI. Första mötet med samer i Rastajoki.

Vi hade just lämnat ön Kenttäsaari, och våra båtkarlar från Muonio körde oss vidare igen i sina båtar.

Efter att med svårighet ha avancerat en halv mil på den lilla älven Rastajoki, vars vindlande lopp bildar en labyrint, såg vi äntligen, vid en älvkrök skuggad av björkar, sex samiska män och en sameflicka, alla sittandes med böjda knän och fötterna under låren. De bildade en cirkel, en sedvänja de alltid höll fast vid, må vara under måltider, för att rådgöra, eller för att småprata i lugn och ro med varandra. Denna sedvänja har troligtvis sitt ursprung i de runda tälten, där man sen barndomen är van vid att bilda en cirkel runt eldstaden i mitten. När hon såg oss komma, reste sig den unga flickan plötsligt med en min uttryckande en blandning av förvåning och skräck. Samerna bär en kolt av vit, blå eller grön sars [tygsort, vävd med kypertbindning, ö.a.]; kragen, ärmarna och nederdelens kant är dekorerade med tråd eller utskurna tygremsor i rött eller gult. Deras bälten är även dekorerade med flera små bitar av tenn, mässing eller silver, vilka bildar mönster av stjärnor, fyrkanter eller trianglar; de fäster dessutom i det en kniv, en nyckel, en börs, en liten läderväska, och en tobaksdosa av renhorn. Kvinnornas skärp är smyckade med flera ringar av mässing eller silver. Bägge könen bär byxor, som också fungerar som strumpa; deras kängor liknar finnarnas, och de stoppar hö i dem under fotsulan. Kvinnornas

klädedräkt liknar männens, förutom att deras koltar är lite längre, samt att deras huvudbonad har den säregna form som kan ses på bilden. Denna huvudbonad används endast i de delar av Lappland vi rest igenom, och särskilt i norska Lappland; övriga samer bär en toppig huvudbonad, i blått, grönt, och ibland rött tyg, utsmyckad med en tofs. Kvinnornas dito är mindre spetsig och utsmyckad med band och ibland med galoner. De samer vars ansikten framträder tydligast på bilden är nästan porträttligt avbildade, liksom hunden. Vi kommer att senare tala om dessa djur, som är mycket modiga och vakar över renarnas välbefinnande. På bilden syns även hur samerna gör upp eld endast med hjälp av två vedbitar. Båten är den vi transporterat från Muonio; den har den form som bäst motstår vattnets våldsamma kraft, vare sig man kör upp eller ned för forsen.

På vintern bär samerna istället för skjorta en mantel i fårskinn med ullen inåt, ett läderbälte, den vanliga kolten och ett skärp utsmyckat på det sätt som just beskrivits. Under resor byter de ut kolten mot en annan mantel i renskinn, kallad *lappmudd*, och till det bärs en krage i björnskinns och även stövlar i renskinn.

Det finns inga systematiska observationer av klimatet i denna del av Lappland, och eftersom vi var där på sommaren, är våra observationer inte särskilt intressanta. Här följer några ord om herr Grapes observationer, kyrkoherde i Enontekis, en kyrka belägen på latitud $68^{\circ} 30' 30''$ och en ungefärlig longitud av 40° [den verkliga longituden är 23° , ö.a.].

Solen lyser utan avbrott under 49 dagar på sommaren, och döljer sig under en lika lång tid på vintern; man har emellertid en halvdager på minst tre till fyra timmar. De långa nätterna lysas mycket ofta upp av norrsken, vilket ibland kan ses i zenit. Isarna lägger sig under oktober och försvinner inte förrän i maj eller under de första dagarna i juni; deras normala tjocklek är tre fot på älvarna. Tjälens närhet når tre och en halv fots djup i marken, och snödjupet är vanligtvis på tre till fyra fot. Antalet dagar med nederbörd mot resterande förhåller sig 2 mot 5 under året, antalet molniga dagar

mot klara är 2 mot 3. Den nordostliga vinden blåser som häftigast under hösten, och den ostliga bringar vanligen ihållande regn. Stormbyar är mycket vanligt förekommande, men på elva år har man inte haft någon orkan i ordets egentliga mening. Åskan mullrar ofta under sommaren, lika mycket i alla fyra väderstreck. Snöfallen på fjällens toppar begraver ofta samerna och deras renar helt.

Befolkningen i Enontekis församling, med en yta på 120 kvadratmil, är på 820 själar, varav 409 män och 411 kvinnor; 258 är nybyggare, 562 är samer (inklusive 295 barn); av de tjugo till trettio barn som årligen föds, dör vanligen tio till femton. Endast en av samerna här har nått åttio års ålder. År 1774 blev fyrtio av denna församlings invånare vaccinerade mot smittkoppor, och inte en enda dog av det.

Beträffande samernas boningar återkommer jag till dem senare, vid det tillfälle när vi stötte på dem vid havskusten.

Nybyggarna föder upp kor och får. Jag har redan påpekat att boskapens färgteckning norr om Torneå är vit med fläckar i grått, mer eller mindre ljust brunt, och ibland svart. Hornlösa boskapssorter är vanligast i dessa klimat. Man blandar i deras foder en tredjedel renlav, och av detta ger korna mer mjölk än om de endast fått hö. En nybyggarfamilj har ofta 4 till 10 kor; 15, 30 till 40 får; och ibland 10, 30, 50 och upp till 100 renar, vilka de anförtror till samerna för att föra till betesmarkerna. Det finns också de som föder upp getter.

Vad beträffar Lapplands naturhistoria, ska jag här endast ange de mest betydande skapelserna från detta områdes djur- och växtrike. Angående mineralerna, som kan komma att bli viktiga, återstår fortfarande mycket efterforskningar att göra.

De mest betydande fyrfota djuren är björn, varg, lodjur, räv, järv, vildren, fjällämmel (*Mus lemmus*), vilken vi återkommer till, ekorre, även kallad gråverk, mård och hermelin.

De amfibiska djuren är utter och bäver; de detaljer samerna berättat för oss om dessa djur bekräftade vad som redan är känt om deras levnadssätt; hur de bygger sina bon, och hur de samlar sin föda. Vad beträffar ormar finns det inga alls i Lappland, och jag såg bara en enda i Västerbotten, två till tre mil norr om Torneå.

Det finns tjäder i de södra delarna av regionen, men varken orre eller järpe. Snöripan, *Tetrao lagopus* [*T. lagopus* är egentligen dalripan, ö.a.], är mycket vanlig, liksom pipare och nästan alla beckasinarter, alltifrån de storväxta *Scolopax phaeopus* och *laponica* [småspov och myrspov, ö.a.] till mindre arter, som *Charadrius hiaticula* [större strandpipare, ö.a.]. Måsfåglar finns i överflöd, bland annat den lilla *Sterna hirundo* [fisktärna, ö.a.]. Här påträffas några säregna ugglearter, såsom *Strix scandiaca* [fjälluggla, ö.a.], liksom en liten grå kråkfågel, *Corvus infaustus* [lavskrika, ö.a.]. Örnar och andra rovfåglar är sällsynta. Göken kan höras till mitten av juli månad; vi har redan omnämnt några andra av skogens sångfåglar, *Motacilla suecica* [blåhake, ö.a.] och polarregionens näktergal.

Bland insekterna utmärker sig renarnas fiende *Oestrus tarandi* [renstyngsfluga, ö.a.], *Coccinella bifasciata* och *trifasciata* [olika arter av nyckelpiga, ö.a.], etc.

Bland de vilda bären återfinns hjortron, *Rubus chamaemorus*, lingon, *Vaccinium vitis idaea*, blåbär, *Vaccinium myrtillus*. Åkerbären, *Rubus arcticus*, mognar inte så högt upp som i Enontekis. En växt som förtjänar att omnämnas är *Angelica archangelica* [kvanne, ö.a.], vars stjälk har en mycket aromatisk smak, som räknas som en delikatess av samerna.

Låt oss nu återgå till vår resa. Efter att vi landstigit på Rastajokis strand, hälsade vi på samerna genom att ta dem i hand och erbjuda dem alla ett glas brännvin. Den äldste av dem tog till orda och sade; "den första supen värmer magen, men den andra värmer hjärtat". Efter detta vackra tal var det omöjligt att neka dem någonting, så bågaren fick gå ännu ett varv. Därefter lät vi bära vår

packning upp på stranden, och samerna, som hade rest sig när vi närmade oss, satte sig i cirkel för att rådgöra om fördelningen av vår packning. Under tiden tog vi avsked av våra tappra båtkarlar från Muonio, som hade följt oss i nästan åtta dagar. Eftersom de föredrog tobak framför brännvin, fyllde jag deras små tobakspungar med det, och vi gav dem med glädje pengarna de begärde för sitt slit. Efter att vi senare gjort kalkylen, kom vi fram till att det var exakt det belopp vi var skyldiga dem enligt tidigare överenskommelse. Den tillgivna ton i vilken de yttrade *sorikitos* (jag tackar er), och *hyveste* (adjö), den hjärtlighet med vilken de med tårar i ögonen tryckte våra händer, rörde mig mer än jag kan förklara. Vad hade vi egentligen gjort för att förtjäna dessa mäns välvilja? De hade för vår skull uthärdat otroliga strapatser, och vi hade betalt dem vad de hade rätt att kräva; ändå lämnade de oss med samma sorg som om vi hade varit nära familj eller gamla vänner. Med lite kunskap om den civiliserade människan, och när man ser vad det blir av denne i en situation liknande naturmänniskans, reflekterar man inte utan smärta över vissa av civilisationens effekter. Ändå ska det erkännas att samerna, som är än mindre kultiverade än västerbottningarna, besitter långt ifrån alla deras dygder, och skälet till detta är uppenbart. Alla former av förtryck gör människan illvillig och hatisk, och förakt gör ofta människan föraktlig. Samerna, som gradvis drivits bort från sitt land av starkare och tåligare folkslag, och som grymt förtryckts under birkarlarna före Gustav Vasa, alltid föraktade av sina grannar för sin ringa kroppslängd och udda sedvänjor, fortfarande beskådande sitt livsutrymme stramas åt kontinuerligt av nya bosättare, har vant sig att frukta och hata alla som inte tillhör deras eget folk. Lägg därtill att de, såsom varandes den svagare parten, tvingats dölja sitt hat och i tysthet utstå föraktet. Detta förefaller mig vara tillräckligt för att förklara deras brister.

Våra samer hade delat upp packningen i sex delar, och efter att ha fäst dem med rep, vilka de, liggandes på marken, trädde över huvudet och nacken på ett sådant sätt att de hade lasten på ryggen när de reste sig. Vi gav signal för avfärd, placerade oss i karavanens främre ände med vägvisaren, och satte vår betjänt i bakre änden för

att samla upp saker som tappats; på det viset vi tog oss fram i ödemarken, roade åt detta nya sätt att resa. Emellertid beklagade vi att samerna inte hade kunnat ta med renar för transporten av vår packning; det hade varit intressant att se dessa så följsamma och fogliga djur låta sig utsättas för de strapatser som *naturrikets tyrann*, Linnés namn för människan⁴⁵, kräver av dem.

Det största svårigheten under marschen var att genomkorsa de täta busksnåren av vide som täckte myrmarkerna, och vars sammanflätade kvistar utgjorde ett nästan oövervinnerligt hinder för oss, samtidigt som våra fötter ofta sjönk ned, då vi knappt kunde se marken vi gick på. Det var för oss en riktig njutning att här och var stöta på enstaka kullar täckta med renlav, på vilken man går mycket bekvämt. Men vi gjorde snart en ännu intressantare upptäckt, närmare bestämt den av en temperatur på 45 grader Celsius i solen (36 grader Réamur, 145 Fahrenheit). Vid foten av en höjd, täckt med björkar av skiraste grönska, rann en välsmakande källa, och oaktat svettningen, orsakad av ansträngningen och den brännande solen, drack vi kopiöst av det iskalla vattnet. Vi undkom följderna av denna obetänksamhet genom att snabbt återta vår vandring i samma hetta. Samerna drack vattnet genom att stå på knä vid bäckens rand och suga i sig vattnet genom vassrör, tillskurna för detta ändamål. Men vatten var inte deras favoritdryck; medan vi dröjde oss kvar vid vattenkällan hade de tilltvingat sig den tredje supen brännvin av vår tolk, och krävde ytterligare en fjärde. När jag återkommit till dem och funnit dem ordentligt upplivade, nekade jag dem i bestämda ordalag, och uppmanade dem att återuppta marschen. De lydte motvilligt, men knappt hade vi hunnit gå några hundratal steg innan vi såg en av dem falla mitt i ett kärr, där han förblev liggande, till hälften täckt av vatten, tills dess att två av hans kamrater kom till undsättning. Han var så berusad att han inte kunde hålla sig på benen, såpass att han måste stöttas och hans packning fördelas mellan de andra, vilka beklagade sig över mödan och krävde mer brännvin i ett nästan hotfullt tonfall. Efter vårt mycket bestämda

45 *Homo sapiens naturae regnorum tyrannus*. FAUNA SUEC. p. 1.

nekande fortsatte de marschen, men muttrande och med så många stopp att vårt tålamod nästan tog slut.

Under vägen roade jag mig med att betrakta den unga flickan, som ansträngde sig att se uppriktigt kokett ut, då hon hela tiden log flörtigt mot oss genom den björkruska hon använde för att vifta bort knotten. Ibland låtsades hon, utan att vara förföljd, ta till flykten, men såpass långsamt att inge oss hopp om att komma ikapp henne. Det är arton sekel sedan Vergilius skrev:

Et fugit ad salices, et se cupit ante videri.

["Flyr hon att gömmas af pilarnas häck, men önskar att röjas." Gudmund
Jöran Adlerbeths översättning av Vergilius Bucolica, ö.a.]

Skillnaden i uppträdandet mellan denna flicka och det hos den lekfulla men dygdiga Christina från Kolari, var detsamma som kan observeras mellan samernas och västerbottningarnas sedvänjor i allmänhet.

När hettan och utmattningen omsider hade skingrat brännvinets effekter hos våra samer, nådde vi slutet av vår vandring, som bara var på en mil men som hade tagit oss sju timmar. Vi befann oss nu på stranden av en sjö, belägen på gränsen mellan Sverige och Norge. Jag gjorde en skiss av utsikten, som snarare var behaglig än målerisk, och jag fick så mycket större anledning att ångra mig, eftersom knotten angrep mig med extremt raseri; de var av en ny art här, nästan omärkliga, men deras styng fick mitt blod att rinna från ansikte och händer. Emellertid gav de upphov till mindre svullnad och inflammation än de vanliga knotten.

Det låg två båtar på stranden, så små och i så uselt skick att vi, om det funnits något annat färdmedel, hade lämnat dem där. Under överfarten var vi hela tiden sysselsatta med att ösa ur vattnet som rann in från bägge sidor, och det tog oss två timmar att korsa en sjö som endast var trekvarts mil lång. Efter en kvarts mils fotvandring passerade vi ytterligare en, och vi tog oss uppför en liten älv; när vi

slutligen kommit till den tredje sjön ville samerna, övermannade av utmattning, spendera natten på dess strand, där det fanns en utmärkt vattenkälla. Där gjorde de upp en eld, och efter att ha satt sig i cirkel runt den tillagade de en sedvanlig måltid, bestående av grillad sik och en soppa på samma fisk med lite kornmjöl i. De småpratade hela tiden medan de åt sin mat, och vi var tvivelsutan ämnet för deras konversation. Man har noterat att samerna är ett av de mest skvallrande folkslagen i världen, men med tanke på hur lite aning dessa vildar tycks ha, är det svårt att begripa vad de pratar så mycket om. Men det har också konstaterats i den civiliserade världen, att de största pratkvarnarna inte alltid är de som tänker mest.

Vi hade avverkat tre mil på tolv timmar; det var midnatt, solen lyste på en skenbar höjd av åtta soldiametrar ovan horisonten; jag fick eld på lite fnöske med hjälp av ett vanligt konvext glas. Samerna, som var omringade av tre eldar för att hålla knotten borta, somnade genast efter måltiden. Vi reste vårt tält på gräset och lade oss i det, klädda i våra rockar, myggnät och handskar. Vid åttatiden på morgonen nästa dag, den 7 juli, återupptog vi vår färd, och hittade Altaälven när vi lämnade sjön, som har sin källa där. Jag uppfattade det som att samerna kallade den Poiovaivi⁴⁶ på denna plats, men jag kan inte gå i god för detta eftersom det är svårt att uppfatta orden av hur de uttalar dem. Denna älv rinner från syd till nord; här ligger alltså den högsta punkten på slätten mellan Torneå och Norra ishavet. Att döma av de avstånd som givits oss, ligger denna plats ungefär 53 1/2 mil från Torneå och 24 från Alta, en norsk havshamn vi skall tala om senare.

Efter att så länge ha kämpat oss motströms uppför älvarna, var det ett sant nöje att låta sig föras med strömmen. Men även om vattnet gynnade oss, gjorde samerna det motsatta, deras diskussioner blev så livliga att de knappt gav sig tid att styra. Älvens stränder var monotona, men vackra och täckta av medelstora björkar. Lapphunden, synlig på sticket från Rastajoki, sprang längs

46 [Idag heter älven Bievjaveaijohka här, och namnet Altaälven får den först mycket längre upp mot Norra ishavet, ö.a]

strandbanken och jagade *Tetrao lagopus* [dalripa, ö.a.], som förekommer i överflöd i dessa ödemarker. Herr A** sköt en av dem i flykten, till samernas stora beundran, då de aldrig skjuter annat än vid säker träff och oftast med stöd för bössan. Efter att ha landstigit, upptäckte jag under några videsnår till min förtjusning förgättnigej, *Myosotis scorpioides*, vilken jag inte sett sedan i Övertorneå.

Mot kvällen stötte vi på en lång räcka forsar som fick oss att sakna våra tappra västerbottningar, ty samernas oskicklighet och försiktighet var extrem; de tryckte sina störor framåt mot botten för att hindra båtarna att gå för fort. Slutligen tappade båtkarlen i fören sin stör i en ganska ansenlig fors, vi drev med i strömmen och for nedför älven på några minuter utan minsta tillbud. Inte långt därifrån rinner en liten bäck från bergen och förenar sig med Poivovaivis vatten [Bievjaveaijohka, ö.a.], som efter detta sammanflöde får namnet Altaälven [inte korrekt, se tidigare kommentar, ö.a.]. Vi kom via en fors in i en vacker sjö kallad *Suddlumašluobbal*, där det fanns en mängd vildgäss, *Anas erythropus* [fjällgås, ö.a.], varav herr A** sköt en. Dessa gäss, som är mindre än de vanliga, är mycket vackra, särskilt honorna med sina svartfläckiga bröst och röda fötter. Färgen på vingarna går i brunt.

Efter att ha passerat sjön fann vi åter älven, som bestod av ännu en räcka forsar, större än de föregående, vilka vi tog oss nedför utan missöden, trots båtarnas dåliga skick och samernas oduglighet. Men de vågade inte åka utför den sista forsen, belägen helt nära Kautokeino, över vilken västerbottningarna troligtvis hade gjort sig lustiga. Av denna anledning fotvandrade vi en kvarts mil till byn. Det var efter midnatt, och vi roade oss under promenaden med att skjuta *Scolopax phæopus* (*spov*) [småspov, ö.a.] och *Charadrius apricarius* [ljungpipare, ö.a.], vilka förekom i stora mängder, men följderna av detta nöje blev nära nog ödesdigra för oss. Kautokeinos invånare, som hört flera skott skjutas mitt i natten, slog larm, beväpnade sig med bössor och yxor och gömde sig bakom husen för att ge oss ett varmt mottagande, om vi skulle våga närma oss. Vår tolk uppfattade på långt håll rörelse i byn, rådde oss att göra halt,

varefter han gick framåt helt ensam medan han vinkade med handen och ropade från långt håll: "Frukta inte, vi kommer som vänner!". En ung pojke som kände igen hans röst ropade "Det är Kryger!", och genast såg vi dem komma fram ur sina bakhåll för att ivrigt ta emot den redbare Kryger, som föregående år varit på marknaden i Kautokeino, och där gjort sig lika omtyckt bland invånarna som överallt annars. Man visade oss mycket respekt, ty den gode gamle mannen tyckte om att tillmäta oss stor betydelse i närvaro av människor vi mötte. Skolmästaren, församlingens viktigaste person, tillika ett äkta original, förde oss, efter att ha bugat djupt för oss flera gånger, till prästens hus, som var frånvarande och hade lämnat det tomt. Huset bestod av ett kök och två små kammare, i vilka vi installerade oss. Utsträckta på renfällar sov vi där till klockan elva på förmiddagen, då jag gick för att bada i älven, vars klara och grunda vatten rinner sakta över en ren och jämn sandbotten. Herr A** hade redan gått ut för att fånga insekter; själv tog jag efter badet min portfölj och mitt gevär, och gick upp för kullarna varifrån vi kommit för att teckna landskapet och skjuta pipare. När vi samlades igen tillredde vi ett utsökt kvällsmål på vildgås, en morkulla, kvarg och renost.

XXXII. Kautokeino. 7 juli.

Byn Kautokeino, belägen på Kautokeinoälvens⁴⁷ strand, 59 mil från Torneå, är en av de största i denna del av Lappland. Här finns en välbesökt marknad och en kyrka som vördas mycket av de samer som åker för att fiska på Norra ishavet. När de är i fara på detta lömska hav, avger de högtidliga löften att skänka levande ljus eller andra offergåvor till Kautokeino kyrka, ett löfte de aldrig försummar att uppfylla, övertygade som de är om att deras frälsning beror på det.

47 [Älven benämns här felaktigt Altaälven i originanltexten, men heter idag Kautokeinoälven fram till Alta kraftverk i Sautsokanjonen, först därefter Altaälven, ö.a.]

Vi såg ytterligare fyra små byar längs stränderna av älven, vilken ömsom flyter stilla mellan ganska höga kullar, ömsom uppgår i fjärran sjöar, varifrån den alltid återtar sitt lopp mot norr.

Jorden i Kautokeino är utomordentligt bördig, och slätterna var täckta av ett gräs lika frodigt och mjukt som på de bästa engelska gräsplanerna för bowls [brittisk variant av boule, ö.a.]; mjölken är därför också utsökt här. Man föder upp ett stort antal nötkreatur och renar här, dessa var nu på bete vid havskusten på andra sidan bergen.

År 1756 uppgick befolkningen i denna församling till 51 samiska familjer, och år 1768 till 68. Sedan dess har många nybyggare slagit sig ner i närheten av kyrkan.

Den danska regeringen har, i syfte att införa det norska språket, påbjudit att gudstjänsten ska hållas på detta språk; men eftersom de flesta samer ännu inte förstår någon norska, måste skolmästaren översätta predikan och bönerna, under det att prästen gör paus efter varje mening för att ge honom tid. Vi hade mycket gärna närvarat vid en sådan ceremoni, men eftersom prästen var frånvarande, bestod söndagens gudstjänst endast av böner som skolmästaren reciterade på samiska. Jag bad honom berätta om intressanta händelser, ur sägner eller sådant han själv upplevt, men förgäves. Dessa män, som är tillfreds, inte på grund av nöjen, men av frånvaron av sorger, bekymrar sig varken över dåtid eller framtid; njutningen de finner i sysslolösheten bevisar att de är fria från denna rastlöshet, detta krav på verksamhet som sporrar de civiliserade folken.

Vi ställde även några frågor till denne man om samernas sånger; han lät då föra in en person som knappast behövde bes två gånger för att för full hals sjunga en vild melodi, som jag hade stora svårigheter att notera. Jag tror inte att samerna i dessa trakter har någon annan än denna:

Orden är oftast inte annat än utrop, "*voi, voi*" etc., då och då blandade med önskningsord att vargen inte ska sluka renarna, att gräset ska växa i överflöd etc. Man har tillskrivit samerna flera mycket vackra kärlekssånger; jag vågar inte bestrida sanningshalten i detta; men vad jag kan försäkra är att av alla dem vi frågat, har inte en enda känt till några.

Även om vilan var mycket behaglig måste vi tänka på vår avfärd; man anskaffade oss åtta man för att bära vår packning till Alta, 17 mil bort, och vi var tvungna att betala dem var och en 24 skilling kontant per dag. När vi frågade varför detta pris var så oproportionerligt i jämförelse med kostnaden för livsmedel i landet, var svaret vi fick att en fransk prins som passerat Kautokeino under en resa betalat detta pris. Det var först i Alta vi erfor vem denna prins var. Skolmästaren drog fördel av detta och tog själv på sig att bära en last, under förevändningen att det var ett nöje för honom att slå följe med oss; vi återkommer till hur han slingrade sig ur knipan.

Efter att ha inhandlat soltorkat renkött, ost och smör, fortsatte vi vår resa klockan halv tre på eftermiddagen den 9. Kautokeinoälven blir gradvis betydligt bredare när den passerat Kautokeino, och bildar efter varandra sjöarna Andarjávri, Mártenjávri, Goudajávri, Guosmmarjávri och Njallajávri⁴⁸; många

⁴⁸ Det ska erkännas att kartan lämnar mycket i övrigt att önska. Den korta tid vi hade till förfogande för att göra iakttagelser, och osäkerheten om vi angivit de korrekta namnen, är anledningen till att jag hållit mig till de namn Pontoppidan givit platserna, snarare än att utförligt redogöra för ett stort antal sjöar vars form och storlek var okända för oss.

små fjällbäckar mynnar ut i dem; dess älvbrinkar är av betydande höjd och bergen blir mer och mer imponerande; men de är ändå inte i närheten av de högsta fjällen.

Vid femtiden på kvällen kom vi till sjön Stálojávri, där vi med stor njutning tog ett bad på en sjöbotten av fin sand blandad med rent järn. Denna sand, som av vattnet förs till sjöns stränder, ger dem en svartaktig färg. Vi hade redan tidigare iakttagit detsamma här och var längs älvarnas stränder, men inte i en sådan skala. Efter att ha passerat ytterligare en sjö, Skuvlajávri, kom vi till sjön Mierojávri, som vi fann vara den vackraste av alla; höjdernas märkliga former, fräschören hos träden som täckte deras fot; några av kullarna täcktes ända upp till toppen av dvärgbjörkar, vilket gav dem en mycket mörk färg, andra var helt vita av renlav; i slutändan bidrar allt på platsen till stora kontraster som ger en bildskön helhet. Båtkarlarna förde oss till en plats på älvstranden där en ljuvlig källa välld fram ur en kulle, överskuggad av täta björkar. Dess klara vatten, bildande en liten bassäng i vilken grässets rörelser visade på kraften i källan, rann ner mot sjön i form av ett litet vattenfall. I något annat land hade denna källa fått ett namn och poeter hade lovprisat dess skönhet; här, mitt i en vidsträckt ödemark, flyter dess vatten in i glömskan, och tjänar kanske en gång per sekel till att släcka törsten hos resenärer som förstår att uppskatta dess ljuvlighet. Stoffet från galläpplena färgade inte alls detta vatten, vars temperatur endast var fyra grader, medan den i sjön var sexton.

När vi lämnat sjön förde oss älven strax till en annan, kallad Vuolgamašjávri. Innan man kommer ut i den, ser man på vänster sida ett litet vattenfall mellan två iögonfallande klippblock, dit natten tycktes ha tagit sin tillflykt, medan en två månader lång dag lyste upp resten av landet.

Sedan vår avresa från Kautokeino hade vi färdats utan andra avbrott än de färjkarlarna behövde för sina måltider. Natten mellan 10 och 11 juli stannade vi på en udde, där vi reste våra tält. Midnattssolen var blodröd och luften var fylld av en tät rök, vilken

vi inte kunde begripa varifrån den kom. Följande dag rådgjorde vi tillsammans om vilken väg vi skulle ta. Vi hade att välja mellan att fotvandrade de tre milen för att komma till Alta⁴⁹, eller att fara sträckan med båt och då färdas nedför flera forsar som ingen av båtkarlarna kände sedan tidigare. För att bespara sig vedermödor, och i hopp om att längs älven stöta på någon fiskare som kunde ta sig an en del av packningen, insisterade de på det senare alternativet, och vi fick ingen anledning att ångra att vi följde detta råd.

Alltså avreste vi vid niotiden på morgonen, och efter att ha korsat ännu en sjö fann vi älven igen, och anlände slutligen till dessa obekanta forsar. Eftersom vi hyste vissa tvivel om våra båtkarlars färdigheter, steg vi iland för att se på när de åkte nedför den första forsens, som inte var särskilt stor. Deras manövrering ingav oss förtroende, och vi for därefter tillsammans med dem nedför den andra forsens, som var mycket stark och ungefär en mil lång. Denna sträcka var avklarad på femton minuter, motsvarande ungefär vad en resande hade räknat med under normala omständigheter. Man kan knappt föreställa sig den skräckblandade förtjusning man upplever efter att ha tillryggalagt en såpass lång sträcka på så kort tid.

Efter denna fors blir älven lugn igen tills man kommer till ett ställe där man börjar nås av ett fruktansvärt dån, förebådande ett förskräckligt fall, något båtkarlarna hört talas om tidigare. Vi landade på stranden, och efter att ha klättrat upp på höjden, såg vi dimmorna som steg upp från forsens. Men eftersom det var omöjligt att se någonting från denna sida, lät vi landvägen transportera en båt i vilken vi korsade älven på cirka femtio stegs avstånd från stället där den faller ned i en mycket djup dal. Minnet av denna överfart får mig att rysa, trots att den inte gjorde särskilt stort intryck på oss då. Vattnet, som var platt som is, dolde en våldsamt stark underström. Endast en åra kunde användas, och om den knäcktes eller tappades skulle vi oundvikligen driva mot den avgrund varifrån det öronbedövande oljudet kom. Väl ankomna till den andra

⁴⁹ Denna rutt kallas biskopens väg, efter att en norsk biskop tog den för att besöka kyrkan i Kautokeino.

älvstranden, klättrade vi med stor möda ned från klippa till klippa, tills dess att vi nådde älven och kunde glädja oss åt det imponerande skådespel som är avbildat i följande gravyr.

XXXIII. Pikefossen. 9 juli.

Detta vattenfall i Kautokeinoälven heter Pikefossen [på nordsamiska Nieidagorži, ö.a.]. De väldiga vattenmassor som störtar ut från höjden av en helsvart klippa; den enorma mängden skum som stiger upp från botten av avgrunden; ett dån som får marken att skälva; en isolerad klippa, som när den delar älvens flöde med nöd och näppe förmår stå emot dess fruktansvärda kraft; en dimma som stiger upp mot molnen; upprörda vågor som slår emot stränderna; av dessa ting har pennan och penseln endast förmått ge en blek avbild.

När vi klättrade uppför höjden för att hämta vår båt, såg vi ett skräckinjagande, bottenlöst hål, i vilket en del av forsen störtade ner likt i en kokande kittel, och i fallet träffar en spetsformig klippa. I en skreva på denna klippa föreföll två vattenstarar (*Sturnus cinclus*) [kallas idag strömstare, ö.a.] njuta av en ständig vilopaus, vilken vi förgäves försökte störa genom att kasta stenar på dem. Den starka rörelse och det oljud som omgav dem gjorde dem uppenbarligen oemottagliga för allt annat. Denna fågelart har redan omtalats i början av boken.

Efter att åter ha korsat älven, fann vi våra mannar upptagna med att landvägen bära ena båten och bagaget till platsen där älven blir farbar igen. Eftersom denna manöver tog en hel del tid i anspråk, passade jag på att ännu en gång beskåda vattenfallet och bättra på bilden jag tidigare skissat på.

Transporten av båten sker med hjälp av tre rullar, där den sista, så snart den är fri, flyttas till fören, och så vidare i tur och ordning. Eftersom dessa båtar är lätta, är hanteringen inte så svår som man skulle kunna tro.

Slutligen gick vi ombord, och älven flöt sakta fram som om den ville återhämta sig från de fruktansvärda ansträngningar den just genomgått. Vi sov lugnt under en enformig sträcka på ungefär en mil. När båtarna landade på stranden vaknade vi till bruset av en slöja av vatten som föll från ungefär tio famnars höjd [ca 19 m, ö.a.], mitt i en sammetslen gräsmatta täckt av ungbjörkar, vars grenverk bildade ett valv, vilket tycktes skydda vattendraget som gav liv åt dem. Vi fann detta vatten utsökt, av samma kvalitet som det i källan nära sjön Mierojávri. Denna glada anblick föreföll mig vara en sagolik dröm efter de hemska syner som hade föregått vår sömn.

En kvarts mil från denna plats ligger ett mycket brant berg, vars färg av ockra och vitriol antyder förekomst av koppar, och därför kallas det också "Kopparberget". Men vi hade avstått från mineralsamlade med tanke på vikten och de långa vandringar vi skulle göra.

Lite längre bort for vi med stort nöje nedför två forsar; då vattenståndet var väldigt högt kunde vi hänge oss åt dess lopp, utan att behöva frukta grundstötningar. Vid en tredje fors frågade oss båtkarlarna om vi föredrog att gå iland. Lättjan fick oss att ta risken, och sträckan visade sig vara riktigt imponerande. Vi tillryggalade på några minuter en mycket lång sträcka, under vilken vatten ofta kom in i båten och vågskummet forsade ovanför våra huvuden, något som mer än en gång dolde stranden för oss.

XXXIV. Kautokeinoälven i närheten av Masi.

Knappt hade vi passerat forsen, förrän vi på höger sida fick se ett bedårande vattenfall, omgivet av ett behagfullt landskap. Det var

en liten bäck som mynnar ut i älven genom att stegvis störta från höjden av ett berg, vars form liknade en kamelrygg.

I närheten ligger den gamla kyrkan i Masi, idag övergiven eftersom det omgivande landet är obebott; faktum är att vi sedan Kautokeino inte sett minsta spår av människor, och denna ödemark sträcker sig ända till Alta, 17 mil bort. I hopp om att få se en imponerande ruin, målade min fantasi redan upp en bild av den. Men den bestod bara av en trähydda, fjorton fot lång, tio bred och sju fot hög. Av taket återstod endast tre eller fyra ruttna plankor, och interiören motsvarade dess utsida. En halv tunna hade tjänat som predikstol, och jag föreställer mig att predikanten måste ha påmint om Diogenes⁵⁰. Ett litet altare, samt tre bänkar på ena sidan och två på den andra, utgjorde den enda utsmyckningen i kyrkan, runt vilken små kullar vittnade om att man för länge sedan hade begravt sina döda här.

Vi föreslog båtkarlarna på skämt att vi skulle övernatta här, men de beskrev skräckslagna för oss att vålnader skulle störa vår sömn. De hedniska samernas dyrkan av maner har nämnts här tidigare; det är antagligen därifrån tron på gengångare överförs till deras efterkommande.

Vi reste vårt tält nära älvstranden, och efter att ha vidtagit de nödvändiga åtgärderna mot knotten föll vi i sömn. Dessa insekter besvärade oss mer och mer, och jag har undvikit att tala om dem av rädsla för att tråka ut läsaren. En rök som gjorde luften svår att andas var det enda sättet att bli av med dem.

Sen den regniga natt vi upplevde i Leppjärvi hade vi haft osannolik tur med vädret, och vi hade inte missat ett enda tillfälle att se midnattssolen, en mycket ovanlig förmån i dessa trakter, där nattliga dimmor ofta hindrade resande från att njuta av detta skådespel, vilket de färdats så långt för att beskåda.

50 [Diogenes från Sinope, grekisk filosof av den kyniska skolan, därav ordet *cynisk*. Enligt legenden illaluktande och boende i en tunna, ö.a.]

Dagen innan hade vi sett vildgäss, *Anas erythropus* [fjällgås, ö.a.], lom (*Colymbus arcticus*) [storlom, ö.a.], flera *Anas acuta* [stjärtand, ö.a.], *Anas fusca* [svärta, ö.a.] och många andra andarter, samt en praktfull örn som i stolt och stilla flykt svävade över bergstopparna. Luften var fylld av rök, av lukten att döma från en skogsbrand, utan tvivel orsakad av åskan, som vi så ofta hört sen vi lämnade Muonio.

När vi påföljande dag hade färdats ungefär en mil på älven, stötte vi på två fiskare, varav den ena tog sig an att bära packning, mot samma ersättning vi hade förhandlat oss till med de andra fiskarna. Himlen började skymmas av moln, och snart hade vi ett stilla regn. Älvstränderna började redan få det kärva och vilda utseende som förebådar närheten till höga berg; men älvens flöde var fortfarande lika lugnt. En halv mil längre nedströms blir dess strömdrag, hopträngt mellan enorma klippblock, mycket snabbare, och med ett dovt brus från andra sidan av dessa klippor tillkännager sig forsar som ingen dödlig någonsin vågat närma sig. Vattnet där är så djupt att det skulle vara omöjligt att stoppa båten när den väl dragits med av strömmen, och de otillgängliga stränderna hindrar på bägge sidor insyn mot älven.

Vi steg därför iland på höger sida, vid foten av ett berg som reste sig mot molnen; där störtade en förtjusande bäck från de höga klipporna och gav till älven sin tribut av vatten, vars renhet inte överträffades av någon av de tidigare nämnda källorna.

Denna bäck heter Goidnesjohka, ett finsk namn jag avstår från att försöka översätta, och som jag endast infogat för att det är nödvändigt att känna till för att inte komma vilse vid återfärden från Alta.

XXXV. Bestigning av Skanderna. 10 juli.

Här påbörjade vi bestigningen av de delar av Skanderna som kallas fjällen, tidigare *köln*. Dess fot är som vanligt övervuxen av täta björkar; en mycket mjuk mossa som man sjunker ned i till knäna gör vandrigen mödosam, och stigningen är så brant att man ofta måste greppa tag i trädstammar och buskar med händerna för stöd.

Efter att lite mer än en halvtimme ha vandrat på detta sätt, såg vi till höger om en liten plåtå en skräckinjagande bergsklyfta, snävt inklämd från tre sidor av klippor, fyra- till femhundra fot höga, bestående av någon slags helsvart skiffer. Bäckens vatten rinner här högt uppifrån berget, och efter att ha passerat ett slags valv genom en klippa, störtar den ned så djupt i avgrunden att den knappt kan följas med blotta ögat. En annan bäck, inte fullt lika vacker som den förstnämndas, bildar ett lika högt vattenfall och förenar sitt vatten med dennas nere i botten av dalgången.

Ovanför denna avgrund är klippornas toppar täckta av björksnår, så täta att de påminner om en krullig peruk. Scenen fulländas av andra, än högre klippor, vars toppar reser sig ända till molnen. Det är helt avgörande att noga notera den högsta bergsklippans utseende för att hitta vägen tillbaka vid återresan från Alta.

Ju längre vi kom såg vi nya berg, separerade av slätter, sjöar och myrmarker, där marken gungade under fötterna. Det molniga och regniga vädret gav landskapet ett dystert utseende, en björnarnas och vargarnas hemska tillflyktsort.

Efter att ha fortsatt vår vandring några timmar, nästan hela tiden uppför, fann vi till slut stenhård snö, men som inte täckte bergen helt på det sätt vi föreställt oss. Vad som är egendomligt, och något vi förgäves sökte en förklaring till, är att snön på sommaren

vanligtvis bevaras på bergens syd- och västsida. På denna höjd blir träden sällsyntare och mindre.

XXXVI. Glaciär i fjällen.

Vid foten av en lodrät klippa ligger en rymlig grotta av istäckt snö, bestående av flera valv som minskar i storlek längre in. Öppningen är mer än tillräckligt hög för att bekvämt kunna gå in upprätt; vattnet från en utsökt källa strömmade från några trasiga stenblock. Sannolikt har avdunstningen från den fuktiga klippan orsakat dessa urgröpningar i en jättelik ansamling snö som pressats mot klippan av vinden; och dess yttre form har rundats till av solvärmen. I denna grotta var vi skyddade från knotten, som fortfarande förföljde oss, trots höjden vi befann oss på och det regniga vädret. Men fastän vi var uppvärmda av marschen, vågade vi inte stanna någon längre stund på grund av den fuktkalla luften vi inandades där.

Ett stycke bort från grottan ligger en mycket djup ravin, och bortom denna såg vi ett stort antal hålor, vilka samerna sade vara björngryt. Trots att det finns björnar i stort antal i dessa trakter, fick vi inte nöjet att se en enda. Eftersom parningssäsongen var över, ägnade de sig åt att vila; samerna är för övrigt såna storpratare att de på långt håll skrämmer dessa djur, som är skyggare än fåglar. Vi sköt tillräckligt många pipare för att kunna äta en god middag, och det var nästan den enda fågelart vi stötte på längs vår väg; det fanns några änder på sjöarna, men i litet antal. De enda träden var små ynkliga björkar, och buskarna bestod uteslutande av vide, dvärgbjörkar och enar.

XXXVII. Landskap från fjällens topp i moln.

När vi hade kommit ännu högre upp, såg vi endast foten av de andra bergen, resten var skymda av molnen, och vi berömde oss förgäves med att vi skulle få se en klar och fridfull himmel när vi väl kommit till toppen [det är fjällmassivet Bæskades som avses, ö.a.]. Under resten av denna dag var det omöjligt att se landskapet mer än hundra dubbelsteg runtomkring oss [ca. 150 m, ö.a.]. Några kullar, en lugn sjö, en orörlig massa av mörka moln hängande över våra huvuden, från vilka strimmor av mycket tät dimma nedsteg; dessa kännetecken för det alpina landskapet kan ses på bilden.

Eftersom regnet gradvis ökade kunde vi inte vila på mossan som täckte marken då den var full av vatten. Vi hindrades därför att tillbringa natten som planerat, och även om vi hade velat fortsätta vandringen, skulle samerna, fullastade med packning, inte ha gått med på det. Lyckligtvis drog sig en av dem till minnes att han hört talas om en slags hydda, kallad *gam* på det inhemska språket, som några handelsresande hade låtit bygga som tillflyktsort på väg till vintermarknaderna. Men det var utomordentligt svårt att finna denna plats, mitt i ödemarken och under en årstid då inga spår kunde röja dess läge. I denna ovisshet vandrade vi till en timma efter midnatt, och samerna började, överväldigade av utmattning, tappa modet, när de plötsligt ropade "Där är vår gam!". Faktum är att det var just denna hydda, belägen mellan några träd på sluttningen av en kulle. Vi var inte sena att stiga in och att tända en brasa i en ring av stenar, avsedd att tjäna som eldstad. Vi täppte till rökutgången med en bräda, och efter att ha låtit hyddan rökfyllas ordentligt öppnade vi ventilen igen och såg knotten, som hade sökt skydd från regnet, försvinna ut med röken. Efter att slutligen ha grillat och intagit våra pipare, lade vi oss att sova på den halm några resenärer hade lämnat kvar från förra vintern.

Detta hade varit vår första riktigt utmattande dag, och trots att vi ännu inte gått mer än två mil fågelvägen, hade de långa omvägarna och ansträngande stigningarna prövat oss; av de elva personer som befann sig i hyddan somnade alla utom jag direkt. Vindens dån som ökade under natten, de kusliga skriken av ugglorna i omgivningarna, och framför allt samernas snarkningar hindrade mig från att sluta ögonen. Ibland skrev jag för att uppdatera mina dagboksanteckningar, ibland gick jag ut för att se om vädret klarnat upp och för att skjuta ugglor; men tvingad av det häftiga regnet och kylan att gå in igen, fann jag mig tålmodigt i att behöva lyssna till denna förfärliga musik. Till sist somnade jag av pur utmattning, men snart vaknade samerna upp och började med sitt eviga pladder, vilket fick mig att stiga upp, trots mitt stora behov av vila. Det är på så vis slumpen ibland spelar trötta resenärer ett spratt. Åsynen av denna fristad hade glatt mig mer än den av ett präktigt slott, redo att ta emot oss, hade gjort i bebodda trakter, och ändå var det här jag tillbringade den jobbigaste natten under hela resan.

Molnen var mycket tjockare än under gårdagen och omgav oss från alla håll. Samerna gav upp hoppet om att finna vägen och ville invänta bättre väder. Faktum är att passagen av dessa berg betraktas som mycket riskfylld när himlen är molntäckt. När man emellertid betänker att vi hade älven på höger sida, skulle vi knappast ha kunnat tappa bort oss någon längre tid; den stora svårigheten låg i att hitta tillgängliga vägar för nedfärden. Slutligen gav samerna, lika trötta som vi på att stanna i hyddan, efter för våra önskemål, och vi gav oss av vid tvåtiden på eftermiddagen.

Vi hade ytterligare fem mil att gå, omvägar oräknade, för att komma till Alta. Till en början var vi verkligen ur form; men genom att framhärda fann vi styrka i själva utmattningen. Molnen hindrade oss att se saker på femtio dubbelstegs avstånd [ca. 75 m, ö.a.], och landskapet föreföll oss mycket enahanda. Denna dag fick jag syn på en liten blomma av violsläktet, men endast i gul nyans och utan violett. Denna blomma, kallad *Viola biflora* [fjällviol, ö.a.], växer i

Skanderna och i Skottland⁵¹; en liten landplätt som var bevuxen av dem såg ut som förgylld.

Samernas många vilopauser gjorde vandringen enformig, men eftersom de bar packningen kunde vi inte pressa dem hårdare. Vi tog oss på detta vis framåt med en hastighet på en mil på tre timmar. Själv bar jag en bössa och en väska innehållande några skålpund blyhagel, två eller tre skålpund krut [1 skålpund motsvarar 0,425 kg, ö.a.], en kompass, en bok för att bevara växter, en bägare, en stor kniv etc. så att jag knappast kunde röra mig obehindrat, och herr A** var inte mindre tungt lastad. Våra finska stövlar, *pjäxstövlar*, som jag tidigare beskrivit i samband med västerbotningarnas klädedräkt, och som inte blivit insmorda sedan flera dagar, motstod inte längre vätan, och på så vis gick vi som på dyblöta tvättsvampar. Ändå, efter att ha gått de sista tre milen i uppförsbacke, hela tiden nedsjunkande till vaderna i mossan, var vi mindre trötta än när vi startade. Jag tror att denna uthållighet kan tillskrivas vanan vid kroppsörelse, den sparsamma kost vi tvingades hålla oss till, de kalla bad vi tog varje dag i sjöar och älvar, den stärkande luften i dessa klimat, och möjligen även fukten som uppfriskade våra ben.

När vi slutligen ankommit till toppen av bergen, fann vi att nedstigningen var mycket besvärlig, men imponerande utsikter gottgjorde våra vedermödor, trots att dimman hindrade oss från att se några längre sträckor.

Man har observerat att hela denna väldiga bergskedja, som sträcker sig från nedre Dalarna till Vita havet, ungefärligen följande kustlinjen, reser sig med en svag stigning på sydsidan, för att störta brant på sidan mot havet. Dess längd är ungefär 150 mil och dess bredd 12 till 15 mil.

51 Se Flora Suecica och English Botany.

XXXVIII. Vi lämnar dimmorna under nedstigningen från fjällen. 11 juli.

Efter att ha nedstigit nästan vertikalt under en halvmil, kom vi ut ur dimman. Det var då, när vi vände oss om mot höjderna vi kommit från, som vi såg klippväggen av skiffer, vars fortfarande dimhöljda toppar var nästan helt täckta av snö, från vilka störtade ett flertal vattenfall. Två av dessa, som kom ur håligheter i klippan, föreföll frusna och orörliga, men vid närmare betraktande urskiljde jag till slut vattnets rörelser. Deras utseende var snarare besynnerligt än vackert; jag har återgivit det noggrant för att inte missa något ur verkligheten, som endast själv kan göra bilden rättvisa. Längre ned, där lutningen blev lite mindre brant, var marken fortfarande karg och utan grönska, med undantag av några björkar som växte här och var. Nere i dalgångarna låg flera sjöar i vilka vattnet från fallen återsamlades, för att återigen bilda nya vattenfall.

XXXIX. Fortsatt nedstigning från fjällen.

För varje nytt steg vi tog uppenbarade sig en ändlös räckta av denna naturs scenerier inför våra ögon. Våldiga skifferklippor formade bergstoppar, vars mörka färg kontrasterade mot snömassor och vattenfall i lika påfallande bländvit färg. Himlen klarnade upp, och grönskan började gradvis uppenbara sig vid foten av bergsklipporna. Av alla dessa utsikter har jag endast avbildat denna, såsom varandes den mest bildsköna, annars hade valet varit svårt, då jag inom en mil hade kunnat finna tillräckligt för att fylla ett helt skåp.

XL. Foten av fjällen mot havskusten. 12 juli.

Foten av bergen utgör kanske en av de mest njutbara och samtidigt mest imponerande synerna i världsalltet. En väldig bergsslutning, täckt av det vackraste gräs och av för dessa trakter förvånansvärt välväxta träd, går ned mot ett lågland som sträcker sig till havet, beläget ungefär en mil bort. Många små bäckar, bildade av de vattenfall som tidigare nämnts, låter sitt kristallklara vatten flöda i skuggan av busksnåren, ibland dolda av gräs och blommor, ibland bildande små lugna sjöar, och skänker slutligen sina vågor till Altaälven, eller till Eibyälven, som mynnar ut i den⁵².

Ingen boskapshjord har betat de rika och blommande örter som växer på denna mark, och ingen lie har heller kommit nära den. Vi återfann med glädje samma trädsorter man ser växa i hjärtat av Sverige. Björkar, tallar, aspar, pilar och äppelrönnar stod inte efter dem i något annat land, och även våra ängsblomster föreföll här att grönska ännu vackrare.

Lägg därtill den vackraste himmel som tänkas kan, upplyst av midnattssolen efter två dagars regnande, samt, med undantag för levande väsen, allt det vackraste fantasin kan skapa, och ni får en vag föreställning om denna plats tjusning. Bara några enstaka fåglar störde naturens djupa tystnad och firade med sin sång den ljuvliga årstiden.

Endast innevånare saknades för att göra denna förtrollade plats till ett paradiset på jorden. Men dessvärre existerar detta paradiset endast under två eller tre månader om året; under resten av tiden är den vackra naturen utelämnad åt bitande frost eller begravd under ett djupt snötäcke.

Åsynen av allt detta fick oss att glömma tröttheten efter en vandring på fyra mil. Men för skolläraren från Kautokeino, som för

⁵² Sammanflödet av Eibyälven och Altaälven är markerat för långt från havet på Pontoppidans karta; vi korrigerade detta fel på vår.

ekonomisk vinnings skull hade gett sig in i ett äventyr vida överstigande hans förmåga, gick det inte lika bra. I början av vandringen hade han, som den lille sluge man han var, valt ut en packning som såg ut att vara ganska tung, trots att den nästan inte vägde någonting. Efter att oförsiktigt nog ha vandrat alltför raskt i början, utan att ha visat minsta tecken på trötthet efter nästan tre miles vandring, misstänkte en av hans kompanjoner som kände honom att han bluffade, och erbjöd sig genast att provbära hans packning. När allt detta uppdagats, insisterade alla de andra samerna omedelbart på att han skulle ta något att bära från var och en av dem. När den stackars mannen insåg att de inte skämtade lät han dem göra detta, och vandrade vidare med en så sorgsen min att vi inte kunde annat än att känna medlidande. Men, eftersom han var den som i profitsyfte hade trissat upp priset utan att dela mödorna med de andra, avstod vi från att blanda oss i deras angelägenheter.

Under passagen av bergen hade vi inte sett ett enda fyrfota djur, trots att där fanns en mängd björnar, vargar, rävar av olika slag, vildrenar etc. Vår nyfikenhet tycktes motarbetas av ödet, eller snarare av samernas oupphörliga pladder som skrämde iväg djuren. Det enda uppseendeväckande av det slaget vi såg var ett skinn av en slags råtta, *Mus lemmus* [fjällämmel, ö.a.], som enligt vad som berättades, formerade sig i enorma härtåg som avancerade i rak linje från nord till syd, utan att göra omvägar för något som helst hinder, för att slutligen drunkna i Bottenviken; detta enligt lokalbefolkningens samstämmiga redogörelse. Detta fenomen, som inte inträffar varje år och inte heller vid någon fix tidpunkt, borde kunna ge ett rikt material att diskutera bland naturforskarna; emellertid borde man börja med att fastställa vad som är fakta. Vad som är obestridligt är att man observerat talrika flockar av dessa djur vandra från norr till söder; resten kräver troligtvis en mer ingående undersökning.

Efter att ha tagit oss igenom den skira buskskog som täcker bergens fot, kom vi in i en skog av stora och praktfulla tallar, där en skogsbrand orsakad av blixten hade förstört den vackraste delen.

Denna skog ledde oss ända till Altaälven, som vi återsåg likt en gammal vän, vars stränder, täckta av snår av al, pil och rönn, vi följde. Älven, som efter att ha flutit genom bergskedjan, bildande fruktansvärda forsar, låter här sitt klara vatten stilla flyta över rena sandbottnar, för att slutligen rinna ut i Norra ishavet.

Om det är någon gång som tankarna vandrar mellan de mest skilda ämnen, så är det när man reser, och särskilt till fots. Kroppsansträngningen får alla bekymmer att lämna sinnet, medan minnet och fantasin turas om att återge bilder, där kombinationer av dem slumpvis dyker upp. Jag vet inte hur denna älv, lika forsande under sitt lopp som lugn mot sin mynning, fick mig att tänka på den odödlige Washington, som efter att ha övervunnit så många hinder och säkrat sitt fäderneslands självständighet, tillbringade sina sista år vilande i hemmets sköte, och närmade sig slutet med ett lugn värdigt hans själs storhet.

Senare fann vi på älvstranden en hydda med några fiskare, vilka uppehöll sig där för att vaka över laxfisket; detta var den första bosättningen sen Kautokeino, på minst sexton mils avstånd därifrån. Man kan lätt föreställa sig den glädje vi erfor. Klockan var två på natten och vi hade vandrat i tolv timmar nästan utan uppehåll.

I hyddan befann sig en gamling och en ung kvinna, som när hon såg oss komma ut ur skogen med bössa i hand och en grupp samer i följe, utstötte ett skrik av förskräckelse och tog till flykten; men gamlingen kallade henne strax åter, och när hon såg honom samtala vänskapligt med vår tolk, återfick hon gradvis sitt mod. Gamlingens ansikte liknade Charons i Aeneiden, och beskrivningen *viridis senectus* [latin; ungefär "ungdomlig gamling", ö.a.] tycktes passa mycket bra på honom, för han visade sig till vår förvåning vara gift med den unga kvinnan. De hade varit sysselsatta med att tillaga en lax, av vilken de frikostigt bjöd oss att äta. Därefter skjutsade vår gamle Charon och hans unga fru oss med båt, och vi for utför älven till dess sammanflöde med Eibyälven, över vilken samerna var tvungna att vada. Här landade vi på en förtrollande

älvstrand, där det fanns en slingrande stig genom en snårskog av de trädsorter jag tidigare nämnde, samt en art vi först trodde vara lind, men som utan tvivel var en *Salix*-art speciell för dessa breddgrader, som hyser så många olika varianter av dem [*Salix* är vide- och pilsläktet, ö.a.]. Vi plockade med oss några löv av den, som senare gick förlorade i något missöde jag inte längre kan erinra mig. Marken var täckt av blommor som återfinns överallt i Sverige, exempelvis *Pyrola uniflora*, *Lychnis viscaria*, *Trollius europaeus* [ögonpyrola, tjärblomster, smörbollor, ö.a.], och andra än vanligare arter. Efter att ha gått en dryg kvart såg vi vår guide plötsligt stanna upp, samtidigt som han visade tecken på stor förvåning. När vi sprungit ikapp honom för att se efter vad orsaken var, kom vi att dela hans förvåning, då vi återsåg älven precis på den plats där vi lämnat den, och där vi efterlämnat några saker ur packningen åt samerna att bära med sig efter att de korsat Eibyälven.

Vilken annan idé än den om en förtrollning skulle kunna ha slagit oss? Platsens extrema skönhet, en labyrint där vi tappat bort oss, allt tycktes förebåda att vi snart skulle hitta något sagoslott, där vi skulle bli rikligt kompenserade för våra vedermödor. Det blev emellertid inget med den saken, och efter att ha återupptagit vår vandring, såg vi nu att stigen delade sig, och att vi där tagit till vänster. Vi tog nu alltså till höger, och kom till en liten by som fiskarna pekade ut åt oss och som borde ligga en kvarts mil från Alta, en bosättning och hamn vid Norra ishavet.

I utkanten av byn mottogs vi av ett dussin hundar som skällde av all sin kraft; dessa föds upp för sin päls skull. En man som kommit ut fick tyst på hundarna, och erbjöd oss att stiga in för att vila. Vi begärde inte mycket mer, för klockan var fyra på morgonen, och vi hade då tillryggalagt fem långa mil. De bredde ut några renfällor på golvet, och vi åtnjöt en djup sömn till klockan tio. Då vi vaknade var våra lemmar så stela, att vi endast med stor ansträngning kunde komma i rörelse igen; efter några försök var vi i skick nog att gå vidare, och vår iver att komma till Alta gav oss nya krafter. När vi lite senare hade nått toppen av en kulle med utsikt

över slätten, upptäckte vi en vik av Norra ishavet, och det var med glädjeutbrott vi hälsade detta hav, våra vedermödors huvudsakliga mål.

Vår tolk, som gått i förväg för att skaffa oss husrum i Alta, väntade oss där med den angenäma nyheten att vi skulle tas emot hos herr Norager, ortens enda handelsman, och att amtmannen⁵³ (guvernören eller domaren i territoriet) i norska Lappland med nöje överlätit en av lägenheterna han förfogade över i huset. Man måste ha gjort en resa liknande vår för att förstå tillfredsställelsen över att finna bostäder där renlighet och komfort härskade, förträffliga sängar, i slutändan alla de bekvämligheter som vanan gjort till nödvändigheter för människan, även om vi bevisat att man mycket väl kan vara utan dem. Vårt första ärende var att gå och bada i havet, vars vatten inte var varmare än två grader (Celsius temperaturskala⁵⁴, medan vattnet i Altaälven vanligtvis var omkring 15 grader. Det var särskilt vid detta tillfälle som vi bevisade nyttan av kalla bad, för innan vi klev ned i vattnet kunde vi knappast gå, men efter fem minuter i vattnet klev vi upp ur det fräscha och pigga som om vi aldrig genomlidit någon utmattning. Denna oceans vatten är extremt salt, och klart som kristall. Det är svårare att stå upprätt på två fots djup här än på fyra fots djup i älvarna. Man måste se upp när man badar, och särskilt när man simmar, så att man inte avlägsnar sig för långt från stranden, för havet är fullt av glupska hajar, vilka då och då tar sig in även på grunt vatten.

Vi hade hoppats att påträffa ett stort antal skaldjur längs denna kust, men det fanns mycket få av dem, och det var endast *Mya truncata*, *Patella granularis* [sandmussle- respektive skålmussle- art som saknar svenska namn, ö.a.], *Mytilus edulis* [blåmussla, ö.a.].

Minsta bekvämlighet blir dyrbar när man lider brist på dem. Den att sätta på sig rena underkläder när man klev ur vattnet, och att klä sig så propert som vår garderob tillät, beredde oss mycket mer

53 [Ämbetet *amtman* heter idag *fylkesman*, och motsvarar ungefär våra landshövdingar, ö.a.]

54 Temperaturskalan, nu även anammad i Frankrike, är densamma som Celsius.

nöje än betydligt mer eftertraktad lyx gjorde i vanliga livet.

Mötet med en vänlig man, en förtjänt man, är värdefullt vid alla tidpunkter och på alla platser; för att verkligen uppskatta det måste man ha gjort det som vi, i ett vilt land när man kommer ut ur ödemarken. Amtmannen, herr de Sommerfelt, som verkligen förtjänar dessa bägge titlar, tog emot oss med en generositet, för vilken jag här har nöjet att uttrycka min tacksamhet, då ödet troligen inte kommer ge mig nöjet att återse honom. Fylld av nit i sin tjänst för fosterlandets hade han godtagit att för flera år binda sig i denna region, intressant för resande under den vackra säsongen, men förfärlig som bostadsort för dem födda under en annan himmel. En öm maka hade haft modet att dela hans skickelse, och att lindra den. Men medan han bringade lycka åt det vilda folk vars försorg han anförtrotts, tycktes ödet missunna honom hans egen. Efter sin makas död hade herr de Sommerfelt tagit barnen till Köpenhamn för att ge dem en passande uppfostran, återvänt till Altagård, en bostad knuten till hans tjänst, men han lämnade snart denna plats, där allting påminde honom om hans sorg, och kom för att slå sig ner hos herr Norager, där vi fann honom.

Befolkningen i distriktet Alta uppgick, enligt herr Pontoppidan, år 1756 till 52 norska och 162 samiska familjer, och år 1768 till 48 norska och 159 samiska dito.

Livsföringen under sommaren i dessa trakter, särskilt under den period då solen alltid står över horisonten, ser ut ungefär som följer. Vid tiotiden på förmiddagen stiger man upp, man äter middag vid fem eller sex på kvällen, intar kvällsmålet en timme efter midnatt, och går till sängs vid tre eller fyra på morgonen. På vintern, och under den långa natt som råder från början av december till slutet av januari, befinner man sig i ett slags tillstånd av dvala passande till årstiden, och sömnen upptar mer än halva dygnet; när man stiger upp ägnar man sig mest åt att hålla värmen, och de flesta övriga sysslor ligger nere.

Vi erfor i Alta att den franske prins⁵⁵ vi hört talas om i Kautokeino var äldste son till Egalité, förutvarande Hertigen av Orléans. Denne unge prins reste under namnet Müller, tillsammans med en före detta adjutant till Dumouriez⁵⁶, vid namn Montjoye, som kallade sig Frohberg. De hade kommit från Skottland till Norge, och enligt de uppgifter jag fått om deras resrutt, hade de varit på Nordkap, genomkorsat Lappland, begivit sig till Finland, och därifrån till Stockholm, där de inte stannade mer än några dagar. Prinsen hade i eget namn skrivit från Köpenhamn till herr de Sommerfelt för att tacka för hans mottagande av honom i Alta. Alla de personer han haft att göra med under resan lovordade samstämmigt hans sätt att uppföra sig.

Jag fick här tillfälle att se verkan av en institution som i sig är tillräcklig att odödliggöra namnen Bernstorff och Kolbjörnsen, vilka är dess upphovsmän. Det är den av förlikningsdomstolarna, etablerade i samtliga besittningar av Kungen av Danmark. Eftersom detaljerna om dem är ganska allmänt kända, nöjer jag mig med att säga några ord om vad jag själv bevittnade. En norsk nybyggare kom och anklagade en annan för att ha tagit en del av hans mark i besittning och låtsats att den tillhörde honom. Amtmannen, som i egenskap av enda företrädare för rättsväsendet på orten representerade domstolen, skickade hem käranden utan att höra honom, tills dess att han hade medfört sin motpart. När han undersökt saken närmare, och funnit deras anspråk nästan likvärdiga, föreslog han dem att värdera den omtvistade egendomen, och överlåta den till parten som bäst kunde ta hand om den, förutsatt att denne betalade motparten hälften av det överenskomna värdet. Efter en kort diskussion godtogs detta, och bägge parter drog sig tillbaks i godo. Det är allmänt känt hur mycket antalet rättegångar har gått ned i Danmark sedan grundandet av dessa domstolar.

55 [Prinsen är alltså Ludvig Filip, sedermera kung Ludvig Filip I, Frankrikes näst siste monark, ö.a.]

56 [Charles-François Dumouriez, general och politiker under franska revolutionen, ö.a.]

Vi började genast göra efterforskningar om olika sätt att nå till Nordkap, och man sade oss att det säkraste var att få tag på en liten båt, vilken lätt kunde tas iland i fall det stormade, men det skulle ta några dagar att hitta duktiga roddare, så vi skickade en man med kunskap nog att anlita sådana åt oss. Detta hav hyser ett överflöd av välsmakande fisk, såsom *Pleuronectus hippoglossus*, på svenska helgeflundra (det finns monstruösa exemplar, men de bästa är de på 30 till 40 pund), torsk, *Gadus callarias*, vitling, *Gadus merlangus*, sill etc. Men vi blev besvikna i vår förhoppning att finna ostron och hummer, som är så vanligt förekommande längs Norges södra kuster. Man föder upp kor och lamm här; köttet, mjölken och smöret är utsökta. Fartygen som kommer för att exportera fisk och pälsar medför mjöl, spritdrycker, vin och alla sorters kryddor. En fördel som vi verkligen visste att uppskatta, var den att bli av med knotten, som drevs bort från kusten av vinden.

Jag utnyttjade denna viloperiod till att färdigställa några teckningar av bergen, och särskilt dem kring viken som jag hade inför mina ögon.

XLI. Hamnen i Alta. 14 juli.

Alta, en havshamn och handelsdepå, är belägen på stranden av en havsvik kallad Kåfjorden, som är en del av Altafjorden eller Altabukten. Den nordliga latituden är 69 grader, 55 minuter. Ett danskt skepp låg förtöjt i hamnen i väntan på sin last av torkad och saltad fisk, något det exporteras betydande mängder av härifrån. Nära stranden ser man magasin fyllda av det, jämte dem ligger det i stora högar i det fria. En udde, bestående av en vit och rödaktig bergart, sträcker sig ut i vattnet och omsluter den inre delen av viken. På andra sidan är bukten kantad av en räckta höga berg, vars snöklädda toppar reser sig ända upp till molnen.

Luften i Alta är ren och mycket frisk. Jorden är sandig, men ganska bördig. I små köksträdgårdar kan man se potatis och bruna kålsorter, i övrigt sår man bara lite råg. De dominerande trädslagen är tall och björk.

Den del av Norra ishavet som sköljer sina vågor mot denna kust, fryser endast längst in i havsvikarna, där vattnet, som i övrigt är extremt salt, tempererats av sötvatten från någon bäck eller älv som rinner ut i det. Enligt vad som sagts mig på plats kan man, bara 17 mil bortom Nordkap, med hjälp av kikare få syn på de flytande isberg som lossnat från Nordpolens eviga is.

Den 15 juli fann vi en passande båt och fyra norska roddare, varav en av dem var gammal lots med mycket stor erfarenhet. Så snart vi fått ihop proviant nog för att överleva några dagar på stranden ifall det skulle bli nödvändigt, hissade vi segel vid tvåtiden på eftermiddagen, med en lätt vind i rätt riktning och vackrast tänkbara väder.

Man kan se på kartan att vår rutt hela tiden gick norrut, mitt bland landtungor som sträckte sig ut i havet, bildande en mängd mycket smala havsvikar. Kusten är kantad av väldiga berg, de flesta av dem med spetsiga toppar. På deras väst- och sydflanker låg nästan alltid snödrivor, något vi också sett under passagen av fjällen, och de flesta fiskebyar låg på östsidan av havsvikarna. Ibland pressade sig vinden från öppna havet igenom djupa dalgångar och bildade stormbyar, vilka skulle ha fått båten att kapsejsa om vi inte för säkerhets skull halat seglet så snart vi såg dem komma, men efter dessa farofyllda stunder befann vi oss plötsligt i fullständig stiltje i skydd av bergen. Havets utseende ändrades hela tiden; ibland liknade det en glatt spegelyta reflekterande de skräckinjagande klippor som omgav det; ibland antog ytan, krusad av en lätt vind, en mycket mörkt blå färg; ibland blev vågorna, upprörda av de kastvindar jag tidigare nämnt, till sist beckmörka eller vita av skum. Vinden växlade hela tiden på grund av de krokiga passager den tog sig igenom, på så sätt att ingen vila gavs dem som styrde båten eller

skötte seglet. Tidvattnet stiger betydligt under sex timmar och går tillbaks under lika lång tid, något som orsakar stora rörelser hos vattnet, särskilt då vindriktningen är motsatt vattnets strömriktning; ofta hade vi i sunden försar att fara upp- eller nedför. Emellertid blev vi snart så övertygade av sjömännens skicklighet att vi kunde ägna oss åt betraktandet av de storslagna scener, vilka avlöste varandra likt drömsyner.

Bergsklipporna längs dessa kuster består av en mycket spröd glimmerskiffer, och bergens fot täcks nästan överallt av stora massor av nedfallet material. Eftersom vinden hade lagt sig och våra roddare var uttröttade steg vi iland vid en liten bäck, som i form av ett vattenfall faller ned i havet.

XLII. Bosättning av kustsamer. 15 juli.

Efter att ha klättrat uppför klipporna varifrån detta vattenfall kom, såg vi ett ännu större, bildat av samma bäck, som mellan dessa vattenfall slingrar sig över en liten slätt skuggad av granna trädjungar, täckt av en skir grönska och omgiven av stolta klippor [platsen är Himmelskaret i Vargsundet, ö.a.]. Här fick vi se en kustsames bostad, bestående av fem valvformade hyddor, byggda av trädbark och grästorvor. Hyddan i centrum är själva bostaden; den har i mitten en ring av stenar som tjänar som eldstad, med en öppning i taket för att släppa ut röken; ungefär en och en halv aln [0,9 m, ö.a.] från eldstaden är ytterligare en ring av brädor; mellan denna och ytterväggen ligger hö och björklöv täckta med renhudar eller grovt ylletyg, vilket tjänar som familjens gemensamma säng; mot väggen ställs vanligen krukor fyllda med mjölk. De övriga rummen ligger runt omkring detta och är förbundna med det. Utrymmet genom vilken man går in tjänar som tambur, och i den förvarar man verktyg, fiskenät etc. Ett annat rum är för korna, ett för lammen, och ett tjänar som skafferier. Utöver denna hydda finns en liten byggnad av sedvanlig typ som tjänar som förrådsbod. Man

berättade att björnar ibland besökte dessa bodar och bröt sig in om de var klenlytt byggda.

Dessa samer, som lever av fiske och boskapsuppfödning, är mindre ociviliserade än man kunde tro; när de säljer sin fisk och köper mjöl och brännvin, de enda varor de behöver, har de ofta kontakt med invånarna i Alta och andra handelsplatser, något vi återkommer till senare. Man ska emellertid akta sig för att närma sig deras boning plötsligt utan att kunna tilltala dem, för de är beväpnade med gevär, och rädslan att bli rånade gör dem vildsinta. Man har observerat att flertalet av dessa fiskare går under i vågorna; Norra ishavet är ytterst lömskt, framförallt under höst och vinter, och prästerna intygade att man endast lyckas begrava ett litet fåtal av dessa.

Efter att roddarna vilat upp sig, gav vi oss av mot midnatt, men bergen i väster skymde solen för oss, som dock fortsatte att lysa upp bergen på motstående sida. Vinden var mycket svag under resten av natten och påföljande dag, så vi tog oss endast fram långsamt, nästan hela tiden med årornas hjälp.

XLIII. Klippor vid Norra ishavets kust. 16 juli.

Under färden såg vi en hydda med kustersamer, belägen på en liten sluttning mellan två enorma klippor som reste sig mot skyn. Den slående kontrasten mellan sluttningens rika grönska och klippornas skräckinjagande former, skönheten hos havet, som endast krusades av en lätt vind, och det trista och isolerade läget hos denna hydda, utan annan förbindelse än via havet, som oftare var hemskt än vackert, allt detta bidrog till att göra scenen intressant.

Vinden avtog än mer, värmen ökade och ett kvavt dis steg från havet, något som var desto mer remarkabelt med tanke på att vattnet blir kallare ju längre norrut man kommer. På kvällen landade

vi på en plats där det låg några fiskarhyddor, och tillbringade några timmar där.

I en av dessa hyddor, som lystes upp svagt av en aldrig slocknande eld, fanns en gammal sjuk kvinna som kunde ha varit i nittioårsåldern. Hennes svärdotter, en mycket vacker ung samekvinna med ovanligt milda anletsdrag, gav henne den ömmaste omvårdnad. När hon såg lotsen, fällde den gamla en flod av tårar medan hennes svärdotter ansträngde sig att trösta henne. När hon till sist slutat gråta, fixerade hon blicken på golvet med ett uttryck av djup sorg; då var det lotsen och roddarna som i sin tur brast i gråt. Efter att ha frågat flera gånger om orsaken till denna stora bedrövelse, erfor vi att förra gången mannen besökt platsen, åtnjöt denna goda kvinna en perfekt hälsa, men att hon samma dag de avreste fått ett slaganfall som berövade henne talet, och sen dess hade hon förblivit i samma tillstånd. Denna scen, som må låta löjlig när man återberättar den, föreföll högst märklig då den utspelade sig.

Tårarna hos dessa tappra norrmän, som med ett leende konfronterat de mest fruktansvärda faror, visar att det inte är okänsligheten som konstituerar verkligt mod, och att människan i all sin primitiva kraft är mottaglig för de ömmaste känslor, en dyrbar sanning för dem med medkännande hjärta.

När dessa utbrott av sorg lugnat sig lite, gjorde den gamla damen tecken åt oss att sätta oss, eller snarare lägga oss, på några renskinn man brett ut över halm; hennes svärdotter erbjöd oss mjölk med en grace värdig en herdinna i Arkadien. Vi hade hoppats kunna stanna längre i denna märkliga tillflyktsort, men en av roddarna kom och berättade att vinden var gynnsam och att vi var tvungna att dra nytta av detta.

Morgonen därpå kom vi till en plats där det också fanns flera liknande hyddor, och våra roddare sade oss att det fanns goda chanser att finna tält med nomadiserande samer och deras

renhjordar i närheten. Vi närmade oss målet för resan, men hade ännu inte sett en enda sådan bosättning. Det rådde total stiltje, och vi utnyttjade förseningen till att stilla vår nyfikenhet. De boende i de första hyddorna försäkrade oss att vi skulle påträffa de nomadiska samerna på andra sidan av det närmaste berget, så vi gav oss av. Bergens väldiga höjd lurar ögat och får avstånden att verka mindre på ett förrädiskt sätt; efter att ha gått runt det första berget måste vi passera ytterligare ett andra och ett tredje, och detta i tryckande hetta. Efter att ha vandrat alltför fort i början orkade vi knappt längre, men landskapets skönhet gottgjorde oss för våra vedermödor. I varje dal slingrade sig en härlig bäck fram i skuggan av snårskogen, vars lövverk hölls fräscht av dess fukt; alla dessa vattendrag var lika friska och rena som våra högst ansedda källor hemma.

XLIV. Samekåta, renhjord. 17 juli.

Till sist fann vi, mitt bland skräckinjagande berg, en samekåta vid en fors som bevattnade en grönskande sluttning. Dessa kåtor består av en grov duk, spänd runt några stolpar som är nedstuckna i marken; det hela bildar en trubbig kon, i vars topp en öppning för att släppa ut röken finns. Under vintern täcks välbeställda samers kåtor av en duk av ylle eller renhudar, och för att ytterligare bevara värmen täcks den med grästorvor på utsidan och med gamla kläder eller djurhudar på insidan.

I kåtan befann sig endast en kvinna med sitt barn; hon sade oss att renarna var på bete, och antagligen långt därifrån; vi misströstade nästan att få se dem, men lyckan stod oss bi. Snart hörde vi ett svagt frustande ljud som påminde om hjortars, och kort därefter fick vi se en hjord på sextio renar eller mer, kommande i ett tåg. En ung same med några hundar styrde dem, och så fort en ren avvek från ledet återfördes den, på herdens kommando, av en av hundarna till sin plats.

Renarna drevs in i ett stängselomgärdat hägn, varpå man satte igång att mjölka dem; sen bjöd man oss att smaka av mjölken; den är lika tjock som vanlig grädde, smaken är aromatisk utan att vara oangenäm. Men den är så näringsrik att man knappt kan dricka mer än ett glas av den, vilket motsvarar ungefär vad varje hona ger per mjölkning; man måste alltså föda upp många av dem för att kunna livnära en någorlunda stor familj. Man har konstaterat att det behövs en hjord på 150 renar för att en sådan familj ska kunna livnära sig väl. Förr i tiden fanns det samer som ägde uppåt tre till fyratusen, men idag är det ovanligt på grund både av vargens och smittosamma sjukdomars härjningar bland hjordarna.

När renarna var infångade i hägnet hade vi tillfälle att observera hur mycket de plågades av en insekt, på samiska *kurbma* eller *korma* (*Oestrus tarandi*), vilken lägger sina ägg i deras skinn, där sedan puppor bildas, nästan av ett duväggs storlek, svarta och liknande polerat läder [*O. tarandi* kallas numera renstyng eller korm, ö.a.]. Man kan med rätta säga att dessa arma kreatur när sina värsta fiender vid sin barm; vi fick emellertid veta att de är en mindre plåga för välnärda renar, då deras päls är tjockare. De här djuren var mycket magra, och det var den årstid då de fäller sin vinterpäls.

Oestrus angriper även renens inre delar, och det händer att de på våren hostar upp tio stycken på en gång. När man öppnat döda renar har man hittat en mängd av dessa insekter under tungroten. Det finns ytterligare elva namngivna sjukdomar som angriper renen.

Efter att ha betalat med brännvin för mjölken, återvände vi till kusten och fortsatte vår resa på havet, fortfarande bland berg som räckte upp till molnen, varav några var nästan helt snötäckta. Mot kvällningen tilltog vinden såpass att styrmannen rådde oss att landa på första möjliga plats, detta för att undvika sundet vid Kvalsund när tidvattnet vände åter, något som skulle ha betytt vår säkra undergång om det blåste upp till storm.

Vi följde detta råd, om än motvilligt, för det var viktigt för oss att ta vara på tillfällena. När vi kort därefter hittat en vik omgiven av en liten slättmark med några fiskehyddor, landade vi där och reste vårt tält på stranden, beredda att segla iväg igen vid första bästa tillfälle; men då vinden hade tilltagit mycket och vridit sig i en ogynnsam riktning, blev vi tvungna att ligga kvar där hela natten och följande dag. Jag tillbringade dagen dels med att avsluta några teckningar, dels med att vandra på stranden och skjuta beckasiner och leta snäckor. Det fanns *Venus islandica* i mycket stor mängd [Islandsmusslor, ö.a.], en mussla som betraktas som sällsynt; i övrigt fanns där *Mya truncata*, *Patella granularis* [sand- respektive skålmusslearter som saknar svenska namn, ö.a.], *Mytilus edulis* [blåmussla, ö.a.], och en art av *Ostrea* [släktet ostron, ö.a.], varav vi inte lyckades finna ett enda intakt exemplar; man har aldrig påträffat denna mussla annat än som fossil. Herr A** letade under väntan växter och insekter. Jag måste erkänna min okunskap framförallt på det sistnämnda området. Den huvudsakliga orsaken därtill torde vara att jag, då jag just påbörjat min insektssamling i den unga ålder då allt gör ett djupt och livaktigt intryck, hade fångat en mycket stor nattfjäril, vilken jag betraktade som en skatt. Efter att ha varit borta i åtta dagar var min främsta omsorg att se till min samling, och när jag öppnade byrålådan där nattfjärilen låg, fann jag den fortfarande vid liv, rörande på sin stjärt och viftande på vingarna. Denna åsyn har aldrig helt raderats ur mitt minne, trots att många andra syner borde ha fått mig att glömma den. Efter att ha avslutat djurets lidande på skonsammast möjliga sätt, tillbringade jag flera ångerfulla nätter, och efter den händelsen har jag alltid känt en djup motvilja mot att plåga levande varelser. Sannerligen, med vilken rätt tillfogar människan, för sitt eget nöjes skull, varelser vars känslighetsgrad vi inte kan bedöma de grymmaste smärtor? Och, är inte barnets ångerkänslor ett rop från naturen, för vilket man av den olyckliga vanan att förtränga blir okänslig i mer mogen ålder?

När vindens styrka hade avtagit lite, beslöt roddarna att till varje pris fortsätta. Passagen av Kvalsund eller Hvalesund (valsundet) var verkligen mycket farlig, och än värre den av

Kvalfjorden, där vi befann oss precis vid tidvattnets återkomst, just det som vi föresatt oss att undvika. Vågorna från öppna havet ansamlade sig för att komma genom sundet och mötte strömmen, något som orsakade häftiga och förvirrande rörelser. Årorna rörde vattnet endast på en sida åt gången, vi kom inte framåt och vågade inte använda oss av seglet eftersom stormen hotade att slå båten, som redan knakade, i spillror. Till sist sade styrmannen att han inte kunde stå emot det upprörda vattnet länge till, och att vi måste ta risken att hissa seglet, något som verkställdes på ett ögonblick av en av våra modiga roddare. Masten, som böjde sig av vindens kraft, snuddade nästan vid vattnet som rann in på samma sida; båten seglade ändå med en otrolig fart, och snart befann vi oss utom fara i skydd av ett högt berg. Utan detta djärva tilltag hade vi kanske i stället för Nordkap fått besöka en annan värld.

I dessa trakter finns en stor mängd valar, men ödet hade bestämt att ingen skulle visa sig för oss. Å andra sidan underhöll oss roddarna med ett flertal fantastiska berättelser om tillfällen då de visat sig. En fiskare, som var förföljd av en val och insåg att en han inte kunde undkomma den, hade skjutit ett gevärsskott mot monstret, som skrämmd av knallen stannade upp och ändrade sin kurs. Utan denna tursamma nödlösning hade han likt en modern Jonah blivit slukad, men till skillnad från profeten utan hopp om att undkomma oskadd. En annan fiskade med långrev i mycket vackert och lugnt väder. Helt plötsligt sköt en val upp ur havets famn, tog med båten på ryggen och krossade den; fiskaren gick under i vågorna. Om alla de historier vi fick berättade för oss verkligen hade inträffat, då hade vårt företag varit tämligen dumdrigt, och få fiskare hade vågat närma sig dessa områden.

Vad beträffar oss själva så ankom vi, efter att ha seglat hela natten, på morgonen till köpmannabostaden Havösund, men köpmannen själv var inte hemma för tillfället. Hans hustru och moder mottog oss varmt och bjöd på en utsökt frukost, efter vilken vi skyndsamt gav oss av i hopp om att ankomma före midnatt till Nordkap, som fortfarande var två norska mil bort.

XLV. Stappenöarna, nära Magerö. 18 juli.

Vi fick snart syn på de tre öarna med namnet Stappene eller Stappenöarna, vilka även kallades *Modern och hennes två döttrar*. De är inget annat än tre isolerade klippblock, där det i mitten är större än de två andra. Några hålor vid klippornas fot ljud av ropen från ejdern, *Anas mollissima*, fågeln som ger oss ejderdun. Väster om dem hade vi en udde av Magerön, som är sammanbunden med Nordkap. Vädret var totalt lugnt, men havet var vågigt och på horisonten tornade stora moln upp sig som hade kunnat misstas för snöklädda berg. På Måsö erfor vi senare att det på toppen av den största Stappenön ligger ett valskelett, något som föreföll oss nästan otroligt, då vågorna omöjligen skulle ha kunnat kasta upp det så högt, och klippan är så brant att en man även utan packning endast med stor möda kan klättra upp där.

SLUT PÅ TREDJE DELEN

FJÄRDE DELEN

Innan vi passerade Stappenöarna hade vi seglat ett tag längs Måsön, efter vilken inget varken i norr eller väster skymde utsikten mot detta skräckinjagande hav, som från polens eviga is även sköljer Europas, Asiens och Amerikas yttersta gränser. Eftersom vi oftast hade den svaga vinden emot oss, liksom strömmen, kom vi endast långsamt framåt, än med segel, än med åornas hjälp. Den första milen tog oss sju timmar, under vilka våra roddare, överväldigade av utmattnings, emellanåt gick iland för att vila ut. Vid ett av dessa tillfällen fann vi på en ungefär tio till femton famnar [ca. 18-27 m, ö.a.] hög klippa ägg, snäckor, och tvättsvampar, vita som snö och mycket skörare än vanliga tvättsvampar. Klipporna i vattennivå var övertäckta av *Buccinum glaciale* [art i familjen valthornssnäckor, ö.a.], en snäcka lite större än en hasselnöt, och vattnet var fullt av en häpnadsväckande vegetation. Jag tror att de vanligaste var *Fucus vesiculosus*, *Inflatus*, *aculeatus* [blåstång och kelp, ö.a.].

Det vackra och stilla vädret var till stor glädje för oss; minsta vind orsakar i detta område mycket stora vågor, och Mageröns stränder, som vi hade på vår högra sida, är mestadels otillgängliga. Likväl var havet ganska upprört, och vi vaggades oupphörligen, på ett sätt som gjorde att vi, efter att ha hållit oss vakna hela föregående natt för att betrakta uppdykande sevärdheter, inte kunde motstå sömnens omfamning. Plötsligt slog en våg mot båten, forsade över våra huvuden och fick oss att vakna till ordentligt. Roddarna berättade då i något förvirrade ordalag för oss, att vi under vår långa sömn hade passerat flera uddar och nu senast en liten havsvik, på vars stränder det låg några fiskarhyddor, samt en klippspets, ganska lik Nordkap; den syntes fortfarande i sydost. Det var mellan klockan fem och sex på kvällen, och vinden hade ändrat riktning i vår favör.

Det såg ut som om kusten drog sig tillbaks i öster och tillät en friare utsikt över havet på den sidan. En stund innan midnatt skönjde vi slutligen denna beryktade udde⁵⁷, vars klippor föreföll vara ungefär jämnhöga, för att sedan avslutas i ett lodrätt stup. Vi satte först kurs mot denna punkt; men efter att ha funnit den fullständigt olandbar och havet blev mer och mer upprört, blev vi tvungna att vika av åt höger för att styra in i en liten vik belägen lite söderut.

XLVI. Nordkap i midnattssol. 18-19 juli.

Det var under denna förbisegling Nordkap visade upp sig i all sin storhet, såsom jag försökt avbilda den. I den stund jag tecknade föreföll de närmaste klippblocken mycket högre än de vid själva udden, och helheten gav ett mer måleriskt intryck än från någon annan plats. Havet, som slog mot denna orubbliga vägg, vilken trotsat dess vrede sedan världens begynnelse, dånade medan det bildade en rand av vitnande skum. Midnattssolen lyste upp detta skådespel, lika vackert som skrämmande, och skuggan som skymde västsidan av klipporna gav dem ett hemskt utseende. Jag kunde inte bedöma höjden av klipporna; allt är väldigt här, och inga vanliga referenspunkter finns att tillgå. Jag gjorde flera teckningar av Nordkap, trots båtens krängningar, men vi tvingades till slut gå in i en vik, det enda skydd som bjöds oss i denna farliga omgivning.

57 [Denna fotnot har av utrymmesskäl flyttats till slutet av detta kapitel, ö.a.]

XLVII. Grotta nära Nordkap.

När vi stigit iland och styrt våra steg mot väst, upptäckte vi av en slump en grotta bildad av stenblock, vars yta hade blivit polerad av vågorna. På några ojämnheter inne i grottan tog vi plats som på bänkar, en nedfallen sten tjänade oss som bord, och en källa av sötvatten rann över våra fötter. Förutom att det var en öppning längst in genom vilken man kunde se havet, liknade den exakt grottan i Aeneiden.

. . . Scopulis pendentibus antrum,
Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo.

[I Ingvar Björkesons översättning: "...dold under hängande klippor, en grotta; sötvatten finns där, säten av sten som ej människohänder danat", ö.a.]

Vi hade tänt en brasa av några vedbitar som kastats upp på stranden av vågorna; det fanns inte ett enda träd längs hela kusten, och inga spår fanns efter mänsklig närvaro; en bergknalle på några hundra dubbelstegs omkrets [ett dubbelsteg är ca. 1,5 m, ö.a.], omgiven av massiva höjder, är den enda tillgängliga platsen⁵⁸.

XLVIII. Vik och berg i anslutning till Nordkap.

Vänd mot havet såg man från toppen av en kulle till höger ett väldigt berg, sammanhängande med Kapudden och resande sin karga massa mot skyarna; till vänster en landtunga, täckt av lägre klippor och eroderad av vågorna, vilken omsluter viken och endast tillåter en glimt av havet. En av roddarna berättade att det låg en kyrka där förr i tiden, men jag fick senare höra att den låg på samma plats som de sista fiskarhyddorna.

58 Den södra delen av ön, där Kjelvik ligger, hyste enligt Pontoppidan 50 till 60 familjer. Herr Wahlenberg fann ett mycket mindre antal. Denne upptäcktsresande har identifierat många nya gräs- och mossarter.

XLIX. Mageröns inre, i närheten av Nordkap.

För att kunna se så mycket som möjligt av öns insida, klättrade vi nästan upp till toppen av det stora berg man ser på föregående bild; härifrån avbildade jag det märkligaste landskap jag sett i hela mitt liv. Sjön som ses i förgrunden ligger på en höjd av ungefär femton famnar över havet [ca. 27 m, ö.a.], och det ligger ytterligare en på toppen av ett av bergen som gränsar till det första. Utsikten avslutas av snötäckta bergstoppar.

När vi omsider noterade att sjön började bli ganska grov bortom Kapudden, såg vi oss tvungna att skynda på vår avfärd för att, i fall det blev storm, hitta en bekvämare tillflyktsort. I detta ögonblick fick oss de långvariga ansträngningar vi genomlidit för att se några hidösa klippor nästan att skratta; men med tanke på det enorma avstånd som skiljde oss från den civiliserade världen, på de vedermödor och än mer de svårigheter som väntade oss innan vi kom dit, något som stämde oss till lite allvarligare eftertanke.

Vi övervann lyckligtvis vågorna, vilka tycktes samla sig vid utfarten ur viken, och snart blev vinden svagare. En art av sjöfågel, *Alca arctica* [lunnefågel, ö.a.], visade sig ofta på vågtopparna nära båten. En stor papegojnäbb, fullständigt oproportionerlig till den lilla kroppen, gav dessa fåglar ett högst säreget utseende. De dök med en extrem snabbhet, och vi lyckades inte skjuta en enda på vattnet, men strax flög några förbi i luften, och vi dödade två eller tre som vi dock inte lyckades få tag i på grund av sjögången.

Då vinden avtagit gick vi på öppna havet mot Måsön, där vi togs emot av herr Buck, ortens handelsman, med den gästfrihet som kännetecknar norrmän, och det med en ynnest som hade vi varit prinsar. Det ska sägas att vår tolk hade presenterat oss som höga herrar, och effekten av detta är given nästan överallt.

I en ödemark likt denna måste det vara angenämt att få träffa invånare från den civiliserade världen, och resenärerna är så sällsynta att de knappast har anledning att känna sig högfärdiga över mottagandet de får. Emellertid finns det omsorger som kommer från hjärtat, och ett visat intresse skänker en större glädje än bara hedersbetygelser, något vår värd bevisade för oss.

L. Måsö. 19 juli.

Måsö är den nordligast belägna hamnen i norska Lappland. Den är belägen på latitud 70°, 59', 54", två norska och tre svenska mil från Nordkap. En mycket vacker havsvik bildar denna hamn, och fartyg kan ligga där i total säkerhet över vintern. Jag badade med glädje här, trots att vattnet var mycket kallare än det i Altafjorden. Från år 1765 till 1788 exporterades från Måsö 6349 skeppund torkad och saltad fisk [ca. 1080 ton, ö.a.]. Där finns en kyrka och en marknadsplats.

Mot kvällen gav vi oss av i mycket vackert väder och ankom dagen därpå till Hammerfest, en annan havshamn, fem norska och sju och en halv svenska mil från Måsö, belägen på latitud 70°, 39', 40". En bror till den nyss omnämnde herr Buck hade etablerat sig som handelsman på platsen, och mottagandet han gav oss var inte mindre gott än det vi fick på Måsö.

Vi köpte här några sjöfåglar, såsom *Alca alle*, *Alca arctica*, *Alca pica*, *Anas mollissima*, etc. [alkekung, lunnefågel, tordmule, ejder, ö.a.].

Alla hus hade sina egna små välskötta köksträdgårdar, men där växte inget annat än potatis, bruna kålsorter och vinbär.

Efter att ha lämnat Hammerfest återkom vi snart till de platser vi tidigare passerat, och på kvällen av femte dagen efter vår avresa från Alta, återvände vi. Den glädje våra värdar gav prov på när de

såg oss komma antydde hur riskfylld vår färd varit. Men, med undantag för en enda händelse vid passagen av Hvalefjord, hade försynen skonat oss från minsta tillstymmelse av fara.

Vårt första bekymmer var nu att städsla bärare för vår packning. Efter att ha fastslagit avresan till femte dagen efter vår ankomst, sände vi en same till Kautokeino, där man hade lovat oss att sända båtar till utloppet av bäcken Goidnesjohka. Under dessa dagar av återhämtning gjorde jag flera promenader för att beskåda landskapet, och amtmannen herr de Sommerfelt tog med mig till Altgård, hans tjänstebostad jag tidigare nämnt.

Det var världens vackraste dag. Sluttningarna var täckta av *Linnaea borealis* [linnea, ö.a.], en förtjusande liten blomma som fyllde luften av en utsökt doft. Blotta åsynen av denna blomma påminner om den berömde man vars namn den bär. Jag träffade denne store man i min tidiga ungdom, och minnet av honom kommer aldrig att utplånas. En dag hade han bjudit in några unga studenter till sitt lantställe nära Uppsala, för att de i lugn och ro skulle kunna botanisera där. Jag hade lyckan att vara en i gruppen. Vi fann honom mitt på en vacker äng, iklädd en grön sidenmorgonrock, bärande en sammetsmössa i stället för peruken. Liggande på marken med handen utsträckt på gräset bad han mig att komma närmare och frågade: "Hur många olika växter tror du jag täcker med min hand?". Jag gissade på en siffra. Han hittade betydligt fler och tillade, efter att ha namngivit dem: "Med tanke på det, min vän, föreställ dig vilket antal växter som finns på jordens yta, och hur storartat det väsen som skapade dem måste vara". När jag drar mig till minnes hans milda blick, återspeglade hans själsliga lugn, ljudet av hans röst som uppmuntrade dessa barn som var blyga i åsynen av en stor man, känner jag mina ögon fuktas av ljuva tårar, och trots att mer än trettio år förflutit sedan dess, kan jag fortfarande se framför mig den älskvarde Linné⁵⁹.

59 Man förebrår Gustav III för att ha låtit sälja Linnés samlingar till en engelsman; det måste tilläggas att denne prins, efter att ha informerats om köpet av sin kanslirådsresident greve Creutz, skickade en kurir till Göteborg för att häva köpet, men han kom för sent. Dessa samlingar är värdefulla för att förstå

LI. Altagård.

Bostaden [amtmannens tjänstebostad, ö.a.] är belägen på stranden vid havet, av vilket man inte ser mer än en vik omsluten av en räcka av berg. Mitt emot huset urskiljde man spåren av ett vattenfall som inte förde något vatten för tillfället, men man försäkrade mig att detta inträffade mycket sällan, och jag tror mig inte ha utelämnat något av verkligheten då jag avbildat det som det ser ut under huvuddelen av året. Jag ska samtidigt påpeka att det är enda gången i hela detta bokverk jag tagit mig den friheten. Förgrunden utgjordes av en skog av ganska välväxta björkar och tallar. Huset gav ett vemodigt och öde intryck, och vi gjorde rätt i att inte uppehålla oss länge där. Det finns minnen som varken tiden eller skingrandet kan suddas bort helt.

LII. Altaälven nära dess utlopp.

Ett stycke bort från ligger Altaälvens mynning. Innan dess flöde rinner ut i havet blir den betydligt bredare och omfamnar ett antal små öar, vars varierande former, tillsammans med vattnet som åtskiljer dem och en kedja av dystra bergstoppar i fjärran, bildar en ganska pittoresk helhet. Jag tecknade detta landskap från toppen av en kulle, vars lutning var mycket brant mot älven; sanden rasade ned för den till stranden med ett visst oväsen, utan annan yttre påverkan än en mycket svag vind, och ibland bara av sin egen tyngd.

Innan vi lämnade denna trakt gjorde jag en utflykt för att bese bosättningen Talvik tillsammans med amtmanen, som tog mig med dit i sin slup. Herr A** hade varit där dagen innan.

beskrivningarna Linné gjort i sitt system, efter samma individuella exemplar de är baserade på.

LIII. Talviks havshamn. Samemarknad. 22 juli.

Talvik är beläget ungefär en halv norsk mil från Alta, på västsidan av Altafjorden, på stranden till en liten vik som bildar en mycket ändamålsenlig hamn. Där finns en kyrka, och vid denna tidpunkt hölls en marknad där, vilket är det tillfälle då amtmannen skipar rättvisa bland samerna, då de är samlade för att debitera sina handelsvaror.

Berg, kaotiskt staplade på varandra med topparna gömda bland molnen; ett vackert vattenfall som faller från bergens höjder och sen blir till en å som, likt ett Nilen i miniatyr, bildar ett delta innan den rinner ut i havet; ett oräkneligt antal båtar i bukten; dessa saker bidrog till att skapa ett iögonfallande landskap, som dessutom livades upp av de över fyrahundra samer som vimlade på stranden.

Över ån fanns en liten gångbro, inte bredare än en enda plank, likväl var detta något nytt för oss.

Till denna marknad kommer samerna för att göra upp sina affärer med handelsmännen; tillståndet de försattes i av det brännvin som inmundigades i kopiösa mängder gjorde dem föga kapabla att vaka över sina affärsintressen. Det påstås att på denna marknad ofta frukterna av ett helt års arbete går till spillo; ett rättvist straff för deras omåttlighet och råhet.

Här följer några ord om handelns historia i norska Lappland, något som beskrivs mer detaljerat i herr Pontoppidans verk.

År 1702 överlät Danmarks krona denna handel till ett kompani av tolv eller sexton handelsmän från Bergen, en stad i Norge, med exklusiv rätt. Efter att ha åtnjutit denna rättighet i tolv år hävdade kompaniet att man gjort förluster, och invånarna blev ruinerade; deras skuld uppgick år 1724 till 61.348 danska riksdaler. Då

kompaniet vägrade att förlänga kontraktet, gav en förordning år 1715 full frihet åt borgare i Trondheim, Bergen och kustbosättningarna att bedriva handel i Lappland. Under de tretton år förordningen var i kraft, förbättrades situationen så till den grad att de i slutet av perioden endast hade 3500 riksdaler i skulder, fördelat på 1100 samefamiljer och 1000 nybyggare. Olyckligtvis fick tre köpmän från Köpenhamn, Jacob Severin, Oluf Blach och Rasmus Sternberg, förtroendet att 1728 erhålla ett kungligt privilegium, genom vilket de åtnjöt ett för landet förödande monopol till 1741. Invånarna hade då dragit på sig 40.000 riksdaler i nya skulder, och kompaniet påstod sig ändå ha gjort förluster. Handeln bedrevs sedan för kronans räkning; landet blev ännu fattigare, och kronan förlorade på fem år 22.579 riksdaler. År 1746 åtog sig Islands kompani handeln på 25 år, men man frånträdde avtalet efter sju goda och sex dåliga år. Det anses att man gått med vinst om allt verkligen tagits med i räkenskaperna, trots de förluster som kompaniet uppgav sig ha gjort; helt säkert är dock att befolkningen föll ned i djupaste misär. Då lät regeringen auktionera ut rätten till handeln i Finnmark, men eftersom ingen visade intresse, bedrevs handeln åter i kronans namn till 1764. Det Allmänna Handelskompaniet, *Det Allmindelige Handelscompagnie*, erhöll 1765 en ensamrätt på 20 år, med början påföljande år, till en kostnad av 7000 riksdaler per år till kronan, en lika stor summa för vilken samma kompani beviljats resetraffiken till Grönland och försörjningen av missionsstationerna vid *Straat David* [Davids sund mellan Grönland och Baffinön i Kanada, ö.a.]. Den nyssnämnde Oluf Blach deltog i företaget och blev utnämnd till dess direktör. År 1773 begärde kompaniet att bli befriade från avtalet, och kronan tog än en gång på sig ansvaret. Under denna period genomfördes många förändringar, och man gjorde upprepade försök att förbättra befolkningens villkor, men det var förgäves, och deras armod ökade för varje dag.

1787 förklarades under greve von Bernstorffs⁶⁰ ministär slutligen handeln i Finnmark för fri, och sen den stunden har allt förändrats. Samerna har betalat av huvuddelen av sina skulder, och

60 [Andreas Peter Bernstorff, dansk statsman och utrikesminister, ö.a.]

vore det inte för deras hejdlösa begär till brännvinet, fanns skäl att tro att de snart skulle ha samlat på sig rikedomar. Det är andra gången man i detta land visar den stora nyttan av frihandeln, och man tillskriver herr Colbjørnsen⁶¹ äran för att ha gjort detta faktum allmänt bekant.

Norska Lappland består av 1260 norska kvadratmil, varav 200 är land och 1060 havsvikar, sjöar eller älvar. Det finns tio handelsstationer, nämligen Kjølvik, Måsøy, Hasvik, Loppa, Hammerfest, Alta (till vilken Talvik hör), Vardø, Vadsø, Kjøllefjord och Tana. Vissa år har dessa företag exporterat mer än 150.000 lispund torkad och saltad fisk [ca. 1275 ton, ö.a.]. 1788, det sista året kronan stod för handeln, uppgick summan av det exporterade värdet till 42.376 danska riksdaler och 76 skilling, och det importerade till 21.591 riksdaler och 73 skilling, något som visar på en betydande vinst, men som åts upp helt av extraordinära och oförutsedda utgifter.

Under vår återfärd mot Alta började vi omsider planera resan som låg framför oss för att komma tillbaks till Torneå, en resa på ungefär 78 svenska mil, eller 546 engelska dito. Vi hade funnit män till att bära vår packning, och båtar väntade oss på älven, en kvarts mil från Alta. Den 24 juli, klockan fyra på eftermiddagen, gav vi oss av efter att ha tagit farväl av herr Norager och hans maka, som hade överväldigat oss med artighet. Amtmannen blev kvar i Talvik, där vi med stor sorg lämnade honom. När vi begett oss iväg längs en liten stig, vände vi oss än en gång om mot norr för att betrakta det ohyggliga hav som behandlat oss så väl under vår färd mot Nordkap. Väl framme vid älven steg vi ombord och for åter upp för den så långt det var möjligt. Älvsträndernas utomordentliga skönhet, de silvriga vågornas mjuka böljande över sandbotten och speglade av skogsdungarnas rika grönska; fåglarnas livliga sång; allt svor sig samman för att få oss att glömma att vi skulle ta oss igenom vidsträckta ödemarker. Men stränderna blev gradvis brantare, och slutligen fann vi oss helt omgivna av berg.

⁶¹ [Christian Colbjørnsen, dansk-norsk politiker och ämbetsman, juridisk rådgivare åt regeringen, ö.a.]

LIV. Passage mellan bergen i Altaälven. 25 juli.

Man kunde inte undgå att uppfyllas av en känsla av skräck vid åsynen av de enorma klippor som reste sig nästan lodrätt mot toppen på bägge sidor om älven; ofta såg de ut att hänga över våra huvuden och hota att begrava oss i sina ruiner; samtidigt som det spegelblanka vattnet reflekterade deras skrämmande former, liksom himlavalvet, och gav intrycket av en bottenlös avgrund. Våra båtkarlar fick syn på en björn som, efter att ha släckt törsten i älven, lufsade på stranden; de försökte påkalla vår uppmärksamhet, men innan vi fattade vad de ville säga hade björnen, skrämmd av åsynen av vår båt, rusat utom synhåll in i buskagen. På detta vis nekade oss ödet oupphörligen nöjet av liknande händelser.

Vi gick iland i närheten och tillbringade natten där under bar himmel. Medan de andra sov, betraktade jag de majestätiska ting som omgav oss, samtidigt som jag lyssnade till den hyperboreiska näktergalens melankoliska sång. En räv kom för att släcka sin törst i älven, sedan lekte han tyst på stranden. Jag var inte på humör att tillfoga något annat levande väsen skada, och då denna räv hade den sedvanliga färgteckningen, lämnade jag honom i fred att roa sig, och jag blev väl kompenserad för min barmhärtighet genom nöjet av att se hans mycket komiska hopp och skutt, uppenbarligen orsakade av knottens bett, av vilka det fanns i överflöd.

Vår färd under påföljande dag var ovanligt rik på bildsköna vyer; bergen blev högre och högre, och det var en ständigt växlande följd av sevärdheter, den ena mer iögonfallande än den andra.

LV. Altaälven, vattenfallet i Pursilorunka. 26 juli.

Vattenfallet som kallas Pursilorunka ligger ungefär fyra mil från Alta; höjden föreföll vara på 60 till 70 famnar [ca. 107-125 m, ö.a.]. Dess vatten faller från toppen av en klippvägg som påminner

om ett gammalt slotts murar. Eftersom älvens lopp utgör en mer eller mindre en rät linje, hade jag redan på långt håll sett denna remarkabla klippa, och tecknat av den två gånger utan att missta mig på dess fallhöjd. Eftersom våra båtkarlar var utmattade, drog vi upp båtarna på land och avnjöt vår kvällsmat på stranden mittemot vattenfallet.

LVI. Vattenfallet i Vähännivanronka.

Efter att ha kommit ytterligare en halvmil, slogs vi av det vackraste skådespel vi sett under hela resan. Högt uppifrån ett berg, vars topp var dold bland molnen, störtade en bäck kallad Vähännivanronka. Till en början såg det ut som en lätt dimma eller rökvirvel längs bergsflanken; snart kunde man tydligare urskilja vattenfallet, som delade upp sig i flera förgreningar för att sedan falla lodrätt 60 till 70 famnar [ca. 107-125 m, ö.a.] en bit ut från klippan, som troligen hade gröpts ur av forsens kraft under snösmältningen. Ett stycke från stället där vattnet störtar ut från klippan, upplöses det i ett regn och återförenas igen med jämna mellanrum på grund av luftmotståndet, i en form påminnande om en plogbill. När vattnet slutligen återförenas vid klippans fot, rinner det nedåt i etapper för att till sist rinna ut i älven. Vad som bidrar till charmen hos denna plats är att detta vatten på inget vis står efter de mest berömda brunnarnas i fråga om friskhet och renhet.

LVII. Vattenfallet i Vähännivanronka från nära håll.

När man kommer nära vattenfallet kan man bara se dess nedre del, vars skönhet blir än mer slående när man ser detaljerna. Några buskar pryder här och var denna enorma klippa, vars nästan symmetriska urgröpningar påminner om ett väldigt valv, och avståndet mellan vattenfallet och klippväggen är på två till tre fot. Två vackra växter som frodades mellan stenarna vid vattenfallets fot förtjänar att omnämnas i det landskap de så förskönade. Dessa var

Angelica archangelica och *Lythrum salicaria* [kvanne och fackelblomster, ö.a.]. Det var med stor sorg vi till slut lämnade denna förtjusande plats, som få dödliga någonsin varit nära, och som var okänd även för våra vägvisare. Inte heller de kände namnen på vad de hade uppmärksammat oss på, annat än genom kunskapen om bäckens lopp högt uppe i bergen.

LVIII. Vattenfallet i Jotkaälven, nära Altaälven.

Efter forsarna vid Vähännivanronka krävdes storslagna saker för att göra intryck på oss; ändå blev vi en halvmil bort angenämt överraskade av att se två vackra vattenfall, ungefär hundra famnar höga [ca. 180 m, ö.a.], mittemot varandra på varsin sida om älven. Eftersom det inte fanns någon plats, inte heller på vattnet, från vilken jag kunde se helheten för att göra en bild, ritade jag av dem separat. Men för att inte upprepa likartade motiv, tecknade jag endast av det i Jotkaälven, på vår högra sida, och som var det mest iögonfallande. Det andra vattenfallet kommer från samma bergssjö varifrån bäcken Goidnesjohka får sitt vatten, men från dess andra sida.

Som jag tidigare nämnt hade vi redan beslutat att följa älven så långt möjligt, och hittills hade vi inte stött på andra hinder än några smärre forsar. Men det fanns en, där, antingen på grund av skuggornas verkan, klippornas form eller deras sprickors utbredning, vattenytan framför båten tycktes luta. Vågorna som kom i motsatt riktning såg ut att gå uppåt i stället för nedåt, och jag försökte förgäves utröna orsaken till denna synvilla, något som hade varit av intresse för en tecknare.

Älven var fortfarande inklämd mellan två bergväggar, uppskattningsvis 100 till 150 famnar höga [ca. 180-267 m, ö.a.], och ofta upp emot det dubbla; landskapets karaktär blev gradvis dystrare och mer skrämmande.

LIX. Fors i Altaälven.

Inte långt från de två nyss nämnda vattenfallen ligger en oövervinnerlig fors som vi kallade *Non plus ultra* [latin, ungefär "oöverträffad", ö.a.]. På älvens vänstra sida syns en skrämmande grotta i en helsvart klippa, på den högra sidan reser sig ett berg som är av sand nästan till toppen, och vid vars fot själva forsen ligger⁶². För att veta om detta hinder kunde övervinnas var det nödvändigt att ta reda på om det fortsättningsvis fanns några hjälpmedel för att motstå strömdraget, antingen genom att staka mot botten, eller genom att dra båten med rep. Eftersom älven bildade en vinkel ovanför fallet var vi tvungna att klättra ett stycke uppför sandberget för att se bortom det; drivna av nyfikenhet tog vi oss upp utan att tänka på svårigheten att komma ned. Jag konstaterade snart att älvbrinkarna enbart bestod av spetsiga klippblock, och att den smalt hopträngda älven var för djup för att kunna erbjuda något fäste. Alltså skulle vi, även efter att ha passerat själva forsen, inte kunna komma vidare utan uppenbar fara att dras med av strömmen. Efter att ha sett tillräckligt ville jag påbörja nedstigningen, men det var omöjligt att få fäste med fötterna; sanden och småstenen som lossnade föll ned i forsen, och när jag såg avgrunden drabbades jag av en slags svindel, något som är mycket farligt i situationer som denna. Lyckligtvis höll jag mig fortfarande fast i grenarna av en björk som växte i sanden, ett osäkert stöd som jag inte vågade förlita mig på. Jag bad då herr A**, som inte kommit riktigt lika långt, att försöka gå ner en bit och kasta en av bogseringslinorna till mig; under tiden ropade jag på båtkarlarna, men vattenfallets dån hindrade dem från att höra mig. En av dem, som av en slump gått emot oss, blev varse min prekära belägenhet och kom till min hjälp genom att för hand gräva hål i marken, i vilka han sedan satte fötterna. När han väl hade nått mig placerade han mina fötter i hålen, och vi kunde helskinnade nå stranden. Efter att ha tagit en av båtarna satte jag igång att teckna vattenfallen, varav ett kan ses på plansch L [troligen avses här någon av pl. LV-LVIII, ö.a.]. Herr A**,

62 [Denna fors var troligen belägen mycket nära platsen för dagens Alta kraftverk, ö.a.]

som ännu inte givit upp hoppet att fara uppför älven, tog den andra båten, och några båtkarlar gick över de nedfallna stenblock som täckte älvstranden och gav sig i kast med att dra båten i linor, men vattnets våldsamma kraft gjorde alla deras ansträngningar förgäves, och de var till vår stora förtret tvungna att ge upp företaget. Vårt mål var att hitta en möjlig väg att korsas bergskedjan med båt, något som hade varit till stor nytta för handeln i Lappland.

Slutligen var vi tvungna att överge båtarna här, för att till fots vandra vidare till den plats där vi kunde få tag på andra. Av kartan att döma såg denna vandring ut att vara på ungefär två mil, och vi gav oss av klockan två på eftermiddagen. Till en början behövde vi ta oss upp för väldiga höjder, så branta att man knappt kunde hålla sig kvar, trots att man använde både händer och fötter. Samerna som bar packning, även lätt sådan, saktade ner marschen trots stora ansträngningar och deras extrema hårdighet. Äntligen ankomna till toppen blev det mindre ansträngande, men där gav å andra sidan en iskall vind och ett ihållande regn oss mycket obehag. Våra vägvisare, som ansåg sig mycket säkra på vägen, höll för mycket till höger, så att vi på så vis efter nästan sex timmars vandring inte längre visste var vi var. Vi tog då till vänster, och vid midnatt upptäckte vi spetsen av den klippa som som syns på plansch XXXIII [troligen avses här egentligen pl. XXXV, ö.a.]. Vi hade gått en och en halv mil för långt söderut, så vi var tvungna att vända om för att hitta vattenfallet i Goidnesjohka, där båtarna från Kautokeino skulle invänta oss. Vinden och kylan hade tilltagit ordentligt, och regnet hade övergått i snö på bergshöjderna. Vi hade vandrat i tio timmar, bärarna började tappa modet, och det fanns ingen möjlighet till vila eftersom marken var täckt av en tjock och vattenfylld mossa. Med hjälp av lite brännvin gav vi dem modet åter och fick dem att återta vandringen. Vid femtiden på morgonen började våra krafter svika oss, och våra vägvisare tvistade om de skulle fortsätta framåt eller gå tillbaks. Eftersom herr A** och jag hade lett vägen med hjälp av karta och kompass var vi säkra på att inte ha tappat bort oss, men alla andra hävdade motsatsen, och gruppen började upplösas, där var och en följde sin egen vilja. För egen del gick jag ensam vidare

österut, där jag var säker på att komma till älven. Ungefär vid sextiden upptäckte jag slutligen en bäck som påminde om Goidnesjohka; efter att ha druckit av dess välsmakande vatten, vars smak och friskhet jag genast kände igen, sköt jag några gevärsskott för att återsamla gruppen. Efter att ha gått längs bäcken genom en snårskog av björkar såg vi snart den höga toppen och vattenfallet som ses på plansch XXXV. Vi uppgav då ett glädjeskrik och gick ned till stranden. Herr A**, som klarat av vandringens vedermödor mycket bra, lade sig på sanden med en sten som huvudkudde och somnade, trots att han var exponerad för det oupphörliga regnandet. Jag å min sida reste vårt tält och tände en värmande brasa för att kunna torka oss och tillreda varm choklad, och väckte sedan något motvilligt herr A**, som åtnjöt en ljuv men på grund av kylan och fukten troligen farlig sömn. Vi somnade alla snart, trots att vi var våta. När vi mot kvällningen vaknade upp ville vi försöka återuppta vandringen, men vi kunde knappt röra oss och våra knän förblev böjda i samma läge som under sömnen. Detta var inte särskilt överraskande då vi hade gått minst sex svenska mil på arton timmar, och medan samerna vilade sig, ofta gått på jakt efter pipare.

Efter att ha ätit lite kom Alta-samerna till oss och bad om sin löning, och sade sig vilja återvända hem. Vi bad dem stanna ytterligare en dag för att avvakta om inte båtarna dök upp, men de vägrade alla utom två, som inte ville lämna oss i sticket. För att komma till Kautokeino behövde vi ta oss tio mil fågelvägen genom en bergig ödemark, och det var mycket osäkert om passagen ens var möjlig. Båtarna skulle ha anlänt redan dagen innan, och vi befann oss i en mycket svårare situation än den på ön Kenttäsaari, men nu var vi desto mer härdade och erfarna i att övervinna svårigheter. Under väntan promenerade vi på älvstranden för att sträcka lite på benen.

Mot midnatt bad herr A** den ena av våra två trogna samer att gå och plocka *Angelica* [kvanne, ö.a.] i närheten av vattenfallet; knappt hade han klättrat upp för berget, kom han springande tillbaks i full fart för att meddela att han sett två båtar komma. Det

var våra båtar, och så snart vi hade betalat våra samer gav vi oss omedelbart av. Denna etapp var mycket lyckosam, vi hade en ganska frisk och gynnsam vind; några avhuggna ungbjörkar med löven kvar fick ersätta master och segel. Trots motström och flera forsar att gå upp för, ankom vi till Kautokeino före kvällningen följande dag, den 28 juli.

Här återsåg vi skolmästaren igen, som hade svurit att varken han eller någon av hans ättlingar skulle, om de följde hans råd, företa sig att bära bördor över bergen. Vi vilade en dag, och när vi hittat karlar för transporten av bagaget fortsatte vi vår resa. De mindre åar vi passerat under färden efter att ha lämnat Muonio älv förde nu inget vatten, och vi var tvungna att gå nio mil till fots genom ödemarken för att ta oss till Enontekis. Första dagen gjorde vi fyra mil och tillbringade natten nära den sten som markerar gränsen mellan Sverige och Norge. På den syns namnen Adolf Fredrik, kung av Sverige, och Fredrik V, kung av Danmark. Denna sten hade rests 1751 i enlighet med fördraget mellan de bägge rikena.

Eftersom vi anlände till platsen först långt in på natten, gav vi oss inte av förrän vid middagstid följande dag. Då ingen av våra vägvisare hade gjort denna resa på sommaren var vi tvungna att noggrant kolla den väg de utpekade med hjälp av karta och kompass. Landskapet är mestadels flackt, men här och var reser sig enstaka, ganska höga berg. Ibland måste vi korsa vidsträckta sankmarker, något som hade varit omöjligt utan den stora torka som rådde detta år; ibland var marken täckt av renlav, något som gjorde vandrigen mer behaglig. Dessa vidsträckta slätter saknar oftast helt träd, och finns där några är det enstaka, mycket magra björkar. Antingen var det för att källorna var okända för våra vägvisare, eller för att det inte fanns några, så led vi denna dag av törst. En bäck vi hittade var så sumpig att vi inte kunde släcka törsten i den; åsynen av en sjö gladdde oss först, men jag upptäckte snabbt att vattnet var fullt av ägg från grodor eller något annat djur, och att äggen var så genomskinliga att de inte syntes i vattnet. Herr A** ville provdricka vattnet, men inte heller han kunde svälja det. Efter att ha hållt en

skvätt på renlaven såg vi en mängd små romkorn, av en ärtas storlek och gnistrande som diamanter. Eftersom vi inte kände till egenskaperna hos denna rom fick vi överge hoppet om att kunna släcka törsten. Lyckligtvis fann vi kort därefter en myr helt översållad av *Rubus chamaemorus*, hjortron, ett ganska uppfriskande bär.

Ju längre vi kom, desto torrare blev terrängen, och efter att ha vandrat nästan fyra mil tappade samerna modet och ville inte gå längre. Eftersom det varken fanns vatten eller träd, och kartan visade att vi snart skulle stöta på Muonio älv, eller en av de bäckar som rinner ut i den, bemödade vi oss att uppmuntra dem, något som också lyckades med det sedvanliga hjälpmedlet brännvin, av vilket vi fortfarande hade tillräckligt för ett eller två sådana tillfällen. Kort därefter hittade vi en kulle som var av tillräcklig höjd för att vi skulle kunna utforska omgivningarna från dess topp. Vi tyckte oss i fjärran kunna urskilja ett kyrktorn, vilket borde vara det i Enontekis, men det kunde lika gärna ha varit ett träd, och då solen hade gått i moln blev det omöjligt att återfinna det objekt som glatt oss så mycket. Men då denna punkt verkade överensstämma med vad kartan och kompassen indikerade, styrde vi våra steg i den riktningen. Några stigar vi upptäckte i mossan väckte till en början våra livsandar till liv, men snart märkte vi att de bildats av vildrenarnas spår, och att de gick förlorade i myrarna. Klockan ett eller två på natten fann vi till sist ån⁶³, men eftersom endast andra stranden hade träd, vadade vi över den. När vi slutligen hade tänt en stor eld för att torka våra kläder, vilka blivit dyngsura vid passagen, och ätit lite mat, lade vi oss att sova direkt på marken utan att ta oss tid att resa tältet.

Vår sömn var så mycket njutbarare nu när solen inte längre sken mitt i natten, och tjocka moln förmörkade skymningsljuset, vilket ännu inte försvann under solens korta frånvaro. Efter att ha sett denna himlakropp i tre eller fyra veckor i sträck var ögonen uttröttade av dess sken, som även under sömnen tränger igenom

⁶³ Efter det att kartan publicerats fick jag veta av kyrkoherden i Enontekis att denna å heter Jetajoki.

ögonlocken, och mörkret var nu en njutning, svår att förstå för den som inte upplevt detta.

Dagen därpå fortsatte vi vandringen, osäkra på om vi skulle behöva irra omkring ytterligare en tid i denna vildmark; men knappt hade vi tillryggalagt en mil, så uppenbarade sig kyrkan i Enontekis för oss när vi klev ut ur en liten björkskog. Man kan lätt föreställa sig att vi skyndade på våra steg för att komma fram till platsen där våra vedermödor skulle upphöra, för därifrån kan man utan avbrott fara utför älvarna hela vägen till Torneå. När vi ankom hade kyrkoherden herr Grape just avrest för att besöka några bosättningar i ytterkanten av församlingen. Två engelska upptäcktsresande, herrarna Clarke och Cripps, vilka uppehållit sig femton dagar i Enontekis på grund av sjukdom, hade också just givit sig av, och det var inte förrän i Uleåborg vi fick nöjet att träffa dem.

LX. Enontekis kyrka i svenska Lappland. 1 augusti.

Enontekis kyrka är belägen på latitud 68 grader, 39 minuter, 30 sekunder, longitud 40 grader [korrekt longitud är ca. 23 grader, ö.a.], på Muonioälvens strand, mitt på en vacker slätt, genomskuren av några sjöar eller älvar som syntes långt borta, kantad av en bergskedja med några toppar av den högsta sorten. Vi fann några tallar här, ett träd vi inte hade sett i området mellan Skandernas fot och Norra ishavets kuster.

Jag har redan tidigare omnämnt allt som är beaktansvärt i dessa trakter på tal om de observationer herr Grape nyligen delgivit Vetenskapsakademien. Mot kvällen gav vi oss av i båt på Muonioälven och återsåg snart de platser vi tidigare passerat. Det var ett sant nöje att färdas ned för de forsar vi med så stor möda övervunnit, varav några hade varit omöjliga att ta sig upp för. Efter att ha träffat våra vänner igen; i Kolari, där den sköna Christina ville hjälpa oss att ro båten tills dess att vi hittade den av mannarna som saknades; i Kengis, där man väntade oss med oro; i Övertorneå, i

Torneå och slutligen i Uleåborg, där man återsåg oss med glädje efter att ha börjat frukta att vi förgåtts i ödemarken, avreste vi mot Stockholm, dit vi återvände efter sex månaders bortavaro.

I stället för att avsluta med eftertankar, vilka den omdömesgille läsaren mycket väl är kapabel att lägga till själv, måste jag be om överseende med en av gravörerna, som aldrig tidigare utövat denna konst innan han tog sig an detta verk, och som såg sig tvungen därtill för att undvika en oförutsebar försening. Därtill ska sägas att gravyrerna är exakt kalkerade av de enda existerande originalteckningarna, och genom att påminna läsaren om att denne novis till gravör är densamme som resenären, tecknaren och författaren, vågar jag hoppas att dessa ansträngningar sammantaget gör smärre brister i detaljerna av verket mindre tungt vägande, och att intresset som föga kända landområden kan väcka, därigenom kan förmedlas en smula av den enkla beskrivning jag just gett.

SLUT PÅ FJÄRDE OCH SISTA DELEN

Fotnot utbruten från fjärde delen.

Fotnot nr. 57:

Herr Rathke, en dansk upptäcktsresande, som efter oss rest från Nordkap, trodde efter att ha sett herr Acerbis beskrivning att vi inte kommit längre än till Tuenaes (se Kiöbenhavnske lærde efterretninger för aar 1802, N:o 5); och jag blir inte förvånad av det, särskilt med tanke på den halvcirkel av klippor som herr Acerbi nämner, och som jag inte känner till. Men jag har med nöje funnit att detaljerna som herr Rahtke själv ger om Nordkap överensstämmer med mina egna vad beträffar västra havsstranden, där jag har gjort mina teckningar. Knivskjærness, som han anger som den nordligaste punkten (som var vår resas egentliga mål), är densamma som framträder längst ut på plansch XLVI, och vad beträffar det väldiga berg som han säger tjänar som riktmärke för seglare, så syns dess västra sida på plansch XLVIII. Herr Wahlenberg, en ung svensk som framgångsrikt studerat medicin och naturhistoria, har efter herr Rathke gjort samma resa, och stannade tre dagar i Nordkaps omgivning, varefter han gått runt Magerön. Han ger sitt erkännande åt exaktheten med vilken herr Rathke beskrivit platsen, och vid jämförelse av mina gravyrer och en skiss han själv gjort från en mer avlägsen punkt, kände han igen det verkliga Nordkap, och försäkrade mig att det inte rådde minsta tvivel om saken; han gav mig också tillåtelse att citera hans vittnesmål. Det återstår för mig endast att klargöra en sista sak, och det är herr Rathkes argumentation om avståndet från Havösund till Nordkap, som herr Acerbi har angivit till tre svenska mil. Detta sades oss av Havösunds invånare men bevisar ingenting. Vi var i Havösund mellan klockan fyra och fem på morgonen; efter sju timmar av motvind eller stiltje sade roddarna att vi kommit en norsk mil; då blev vinden gynnsam, och efter att ha seglat utan avbrott anlände vi till Nordkap först vid midnatt; något som bevisar ett avstånd på minst två norska mil, eller mer än tre svenska mil.

För övrigt är jag övertygad om att namnet Nordkap är giltigt för hela denna udde, och att den högsta klippan, som från långt håll för sjöfarare förefaller att stå ensam, gjort att de andra klipporna förblivit okända för dem. Den nordligaste punkten är genom sitt läge den mest intressanta, och är densamma som herr Wahlenberg markerat som själva Nordkapsudden.

